

Πρακτικά Συνεδρίου

«70 Χρόνια από το Πογκρόμ (6-7 Σεπτεμβρίου 1955) 60 Χρόνια από τις Μαζικές Απελάσεις (1964-65) κατά του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης από το κράτος της Τουρκίας»

“ 70 Years from the Pogrom (6-7 September 1955) 60 Years from the Mass Deportation (1964-65) against the Constantinopolitan Hellenes by the state of Türkiye”

Οργανωτές

- Σωματείο Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας (ΣΕΥΑΤ)

- Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών (ΝΚΚ)

υπό την αιγίδα της

Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών (ΟιΟμΚω)

19-20 Σεπτεμβρίου 2025

Παρασκευή 19 Σεπτεμβρίου 2025, ώρα 18:30

Κεντρικές Ομιλίες:

**Οι συνέπειες του μυστικού Διατάγματος του Νοεμβρίου 1964 και η
καταστροφή των περιουσιών των Κωνσταντινουπολιτών**

Δρ. Νικόλαος Ουζούνογλου

Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί αξιόλογη βιβλιογραφία για τις Μαζικές Απελάσεις των μελών της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας της Κωνσταντινούπολης, κατόπιν της απόφασης του ίδιου του Πρωθυπουργού της Τουρκίας Ισμέτ, που δημοσιοποιήθηκε την 16 Μαρτίου 1964. Οι μελέτες αυτές επικεντρώνονται στις συνθήκες που έγινε αυτή η πράξη αφανισμού μιας διεθνούς αναγνωρισμένης Μειονότητας, τις απάνθρωπες συνθήκες που εκτελέστηκαν οι απελάσεις και τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες που υπέφεραν τα θύματα. Οι περισσότεροι συγγραφείς συνδέουν την μαζικής κλίμακας αυτή πράξη εθνοκάθαρσης, με την Ελληνοτουρκική κρίση για το Κυπριακό και με την μονομερή καταγγελία της Ελληνοτουρκικής Σύμβασης Εγκατάστασης, Εμπορίου και Διακίνησης του 1930.

Είναι σημαντικό όμως να εξετάσουμε πριν από όλα, κατά πόσο η διαβίωση και παραμονή των Ελληνορθόδοξων Κωνσταντινουπολιτών με υπηκοότητα της Ελλάδος είχε σχέση με την αναφερθείσα Σύμβαση του 1930.

Είναι σε λίγους γνωστό ότι οι Έλληνες υπήκοοι, που το 1928 αριθμούσαν το 1/5 του συνολικού Ελληνικού πληθυσμού των 125.000 μελών που είχαν παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, μετά από το 1923 και δεν είχαν καμιά σχέση με την Σύμβαση του 1930. Ο μισός πληθυσμός αυτός που αριθμούσε 25.000 το 1932, συνέπεια το Νόμου 2007/1932 περί επαγγελματών εξαναγκάστηκε σε εκπατρισμό, παρόλο που η Ελλάδα και η Τουρκία υποτίθεται συζητούσαν να ιδρύσουν την «Ομοσπονδία του Αιγαίου». Το 1960 ο πληθυσμός της

Μειονότητα ήταν περίπου 90.000 εκ των οποίων οι 12.500 ήταν με υπηκοότητα της Ελλάδος. Να τονίσουμε εδώ ότι όλοι οι 90.000 ήταν σύμφωνα με τον όρο που καθιερώθηκε κατόπιν της Συνθήκης της Λωζάννης «ΕΤΑΜΠΛΙ» (από τον Γαλλικό όρο Etables δηλαδή εγκατεστημένος).

Για να κατανοήσουμε το θέμα πρέπει να ανατρέξουμε στα Πρακτικά των συνδιασκέψεων της Λωζάννης και ειδικότερα στην κρίσιμη συνεδρίαση της 10^{ης} Ιανουαρίου 1923. Παραθέτουμε το πρωτότυπο κείμενο από τα Πρακτικά στην Αγγλική που μαζί με την Γαλλική ήταν η επίσημη γλώσσα των συνδιασκέψεων:

Territorial and Military Commission.

Minutes'^ of the Twentieth Meeting, January 10, 1923, at 11 a.m.,

Lord Curzon the Chair

.....

Greece : M. Veniselos. M. Caclamano.

.....

Turkey : Ismet Pasha, Riza Nour Bey.

.....

It had finally been agreed that all Greeks, whether of Hellenic or Turkish nationality, should remain at Constantinople. Only one exception had been made by the Turks, in respect of Greeks who had migrated to Constantinople since the 30th October 1918 ; but M. Montagna hoped that, if agreement could final!} be reached on another condition concerning which it had hitherto proved impossible to come to terms, the Turkish delegation might consent to enlarge the concessions already made by them, taking as their guide those feelings of justice, fairness and conciliation with which, M. Montagna willingly recognised, they were animated. He hoped they would agree that even the Greeks who had been obliged to leave Constantinople in consequence of recent political events

should be able to return to their homes ; and he felt confident that permission to remain would likewise be granted to the Greeks resident within the prefecture of Constantinople, in localities which were inseparable from the economic and social life of the capital. He further hoped that immigrants would not be excluded from the benefits of these provisions.

M. Barrere entirely concurred in the statement made by M. Montagna and in the remarks with which Lord Curzon had completed it. He wished to call attention to the fact that, apart from the principles adopted in regard to the exchange of civilian hostages and prisoners of war, agreement now existed in the matter of exchange of populations on the following points:

—

There was to be a compulsory exchange of populations between Turkey and Greece, with the exception of the Moslems of Western Thrace and the Greeks of Constantinople.

.....

6. All Greeks resident in Constantinople without distinction, whether of Turkish or Hellenic nationality, were to be allowed to remain there, with the exception of those who had migrated to Constantinople since the 30th October, 1918.

7. For the purposes of the preceding paragraph the area of Constantinople was to be that of the prefecture of the city as laid down in the most recent law on the subject.

Χωρίς καμμία αμφιβολία, όντας τα Πρακτικά ης συνδιάσκεψης επίσημα κείμενα με ισχύ διεθνών δεσμεύσεων, καθορίζουν ότι η παραμονή των μελών της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας με ιθαγένεια της Ελλάδος είχε γίνει δεκτή από την Τουρκία.

Επίσης εξίσου ισχυρότερη δέσμευση της Τουρκίας ήταν η καθαυτή αλήστου τραγικής μνήμης Σύμβαση περί Υποχρεωτικής Ανταλλαγής Ελληνοτουρκικών

Πληθυσμών. Παραθέτουμε φωτοτυπία από την επίσημη έκδοση της Τουρκίας στα Γαλλικά και Τουρκικά. Στο τουρκικό κείμενο αναφέρεται ότι «οι άπαντες (bircümlü Rumlar) Ρωμιοί (Ελληνορθόδοξοι).

DÜSTUR
ÜÇÜNCÜ TERTİP

Kanunları, Tefsirleri, ve B. M. M. si Kararlarını,
Nizamname ve Muahede ve Umumi hizmetlere
ait Mukaveleli muhtevirdir.

CILT
5

11 ađustos 1339 — 19 teđrinievvel 1340

Başvekahlet, Müdevvenat Müdiriyeti tarafından
tab'ettirilmiştir.

B. M. M.
Kütüphaneleri

Es. No. : 17-117

Parviz : 11

İstanbul
Necmi İstikbal Matbaası
1931

VI. TÜRK VE RUM AHALİNİN MÜBADELESİNE DAİR MUKAVELENAME VE PROTOKOL.

30 Kânunusani 1923 tarihinde imza edilmiştir

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Yunan Hükümeti, atideki mevdui kararlaştırılmışlardır :

MADDE 1 — 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye arazisinde mütemekkin Rum Ortodoks dininde bulunan Türkiye tebaası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde bulunan Yunan tebaasının mecburi mübadelesine iptidar edilecektir.

Eğhası mezkûre Türkiye ve Yunan Hükümetlerinin kendi memleketleri hakkında müsaadesi olmadıkça ne Türkiye, ne de Yunanistanda gelip tekrar yerleşmeyeceklerdir.

MADDE 2 — Birinci Maddede musarrâh olan mübadele atideki ahaliye şamil değildir :

a) Derseadet Rum ahali ;
b) Garbi Trakyanın Müslüman ahali.

Derseadetin Rum ahali adedilecekler 1912 kanunu mücibince tahdit edilmiş bulunan

Derseadet Şehremaneti havzasında 30 Teđrinievvel 1918 tarihinden mukaddem sakin bulunmuş olan bircümlü Rumlardır. Garbi Trakyanın Müslüman ahali adedilecekler, Bükreğ Muahedemesile 1913 te tayin edilen hattı bududan şarkındaki havelide mütemekkin bircümlü Müslümanlardır.

VI. CONVENTION. CONCERNANT L'ÉCHANGE DES POPULATIONS GRECQUES ET TURQUES ET PROTOCOLE.

Signés le 30 Janvier 1923.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et le Gouvernement Hellénique sont convenus des dispositions suivantes :

ARTICLE 1 — Il sera procédé dès le 1er mai 1923 à l'échange obligatoire des ressortissants turcs de religion grecque orthodoxe établis sur les territoires turcs et des ressortissants grecs de religion musulmane établis sur les territoires grecs.

Ces personnes ne pourront venir se rétablir en Turquie ou, respectivement, en Grèce, sans l'autorisation du Gouvernement turc ou, respectivement du Gouvernement hellénique.

ARTICLE 2 — Ne seront pas compris dans l'échange prévu à l'Article premier :

a) les habitants grecs de Constantinople ;
b) les habitants musulmans de la Thrace occidentale.

Seront considérés comme habitants grecs de Constantinople tous les Grecs déjà établis avant le 30 octobre 1918 dans les circonscriptions de la préfecture de la ville de Constantinople, telles qu'elles sont délimitées par la loi de 1912.

Seront considérés comme habitants musulmans de la Thrace occidentale tous les musulmans établis dans la région à l'Est de la ligne-frontière établie en 1913 par le Traité de Bucarest.

Επομένως η ανατροπή του καθεστώτος μη-Ανταλλαξίμου των Εγκατεστημένων Ελλήνων Υπηκόων στην Πόλη, με την διακρατική Σύμβαση 1930, αποτελεί παραβίαση της Συνθήκης Λωζάννης

Σύμφωνα με την σύμβαση πτυ 1930, οι υπήκοοι των δύο χωρών θα μπορούσαν στην χώρα της άλλης πλευράς : «...υπό τον όρο να υπακούουν στους νόμους και τους κανονισμούς της χώρας θα απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους εντόπιους πολίτες ή ακόμα θα υπόκεινται στα οριζόμενα για τους πλέον προνομιούχους υπηκόους ξένων κρατών», «... θα έχουν την ελευθερία μετακίνησης υπό οποιοδήποτε καθεστώ χωρίς να αντιμετωπίζουν τους περιορισμούς άλλων ξένων υπηκόων, θα εισέρχονται ελεύθερα, ταξιδεύουν, εγκαθίστανται και θα εγκαταλείπουν την χώρα ..»(άρθρο 1).

Παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι το 1962 στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης, λίγο νωρίτερα από την 16/3/1964, κλήθηκαν τα κράτη μέλη του Σ.Ε. να εξετάσουν την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου 4 περί της απαγόρευσης μαζικών απελάσεων. Στην Αγγλική γλώσσα το κείμενο είναι:

Protocol No. 4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, securing certain rights and freedoms other than those already included in the Convention and in the first Protocol thereto - [1963] COETS 4 (16 September 1963)Article 2: No one shall be expelled, by means either of an individual or of a collective measure, from the territory of the State of which he is a national. No one shall be deprived of the right to enter the territory of the State of which he is a national. Article 4

Collective expulsion of aliens is prohibited.

Η Τουρκία μετά από πολλά χρόνια προσχώρησε 19/10/1992 στην υιοθέτηση αυτού του Πρωτοκόλλου αλλά ποτέ δεν το επικύρωσε.

Η Απαγόρευση Επαγγελματών Ν.2007/32:

Την περίοδο που οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν στο απόγειο «φιλίας», σε βαθμό που οι δύο χώρες συζητούσαν την συγκρότηση «Συνομοσπονδίας», η Κυβέρνηση της Τουρκίας, το καλοκαίρι του 1932 με τον Νόμο υπ. αριθμ. 2007 απαγόρευσε την εξάσκηση 20 επαγγελματών σε ξένους υπηκόους. Αποτέλεσμα ήταν περίπου 12.000 Έλληνες της Πόλης να εξαναγκαστούν σε εκπατρισμό. Ο υπόλοιπος πληθυσμός των 12.000 Ελλήνων υπηκόων απελάθηκε το 1964.

Η πολιτική σχεδίαση των Απελάσεων

Με την δημοσίευση των πρακτικών της δίκης των Σεπτεμβριανών (2007) στην νήσο Πλάτη, που έγινε μετά από το πραξικόπημα της 27/5/1960, αποκαλύφθηκε ότι το σχέδιο της απέλασης των Εταμπλί Ελλήνων υπηκόων είχε σχεδιαστεί τουλάχιστο από το έτος 1957. Στη μόνη μυστική συνεδρία που έγινε κατά την διάρκεια των Δικών στην ν. Πλάτης, ο μάρτυρας στρατηγός Ρεφίκ Τούλγκα

κατέθεσε τα εξής: «...πριν αναχωρήσω για την Νάπολι σε υπηρεσία του NATO, όταν πήγα να αποχαιρετήσω τον Πρόεδρο Τζελάλ Μπαγιάρ μου είπε πάνε και πες στους Αμερικανούς ότι είμαστε αποφασισμένοι να πάρουμε σκληρά μέτρα κατά των Ρωμιών της Πόλης και περισσότερο για τους 30.000 Έλληνες υπηκόους που διαθέτουν περιουσίες και το Πατριαρχείο. Θα τους πετάξουμε έξω από την χώρα και θα λάβουμε σκληρά μέτρα εναντίον τους..» . Το ίδιο έτος που έχει ξεκινήσει η προετοιμασία των απελάσεων συμβαίνει τον Νοέμβριο η έφοδος της αστυνομίας κατά την διάρκεια της συνεδρίασης του Δ.Σ. της Ελληνικής Ένωσης Κωνσταντινουπόλεως και συλλαμβάνονται τα μέλη, οδηγούνται σε κρατητήριο και απελεύονται σε μερικές μέρες. Μεταξύ τους είναι και ο Δ. Καλούμενος που είχε φωτογραφίσει τις καταστροφές των Σεπτεμβριανών.

Παράλληλα ο νόμος με αρ. 2007 περί επαγγελματιών που ίσχυε από το 1932 και απαγόρευε την εξάσκηση 20 επαγγελματιών από ξένους υπηκόους, με εξαίρεση τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων, άρχισε να εφαρμόζεται με αυστηρότητα και αμέσως μετά από το πραξικόπημα της 27/5/1960 στάλθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών της Τουρκίας η εντολή με αρ. 41127/6837-112331 για την χωρίς εξαιρέσεις εφαρμογή του Νόμου αυτού. Στις 7 Νοεμβρίου 1962 με την απόφαση 28-4869 του Πρωθυπουργού Ισμέτ Ίνονου ιδρύεται η Ειδική Επιτροπή Μειονοτήτων (AZINLIK TAALI KOMİSYONU) της οποίας η σύνθεση αποτελούταν μόνο από στελέχη μυστικών υπηρεσιών, ενόπλων δυνάμεων και ασφάλειας και είχε εξουσίες ανώτερες από όλες τις εκτελεστικές, νομοθετικές και δικαστικές αρχές. Η επιτροπή αυτή λειτούργησε μέχρι το έτος 2004 και αποτέλεσε το επιτελικό όργανο για την σχεδίαση και εφαρμογή των αντιμειονοτικών μέτρων. Στις 5 Ιανουαρίου 2004 η σύνθεση της Επιτροπής τροποποιήθηκε για να έχει πολιτική σύνθεση. Είναι γνωστό ότι ενώ η σύλληψη της ιδέας Απελάσεων είχε γίνει πριν από το 1960, η Επιτροπή αυτή οργάνωσε και εφάρμοσε την επιχείρηση των Απελάσεων και παράλληλα των σκληρών αντιμειονοτικών μέτρων.

Η Οικονομική Εφορία της Πόλης απαγόρευσε από την αρχή του έτους 1963 στους Έλληνες υπηκόους την εξόφληση των οφειλών τους με δόσεις και ζήτησε την προκαταβολή των φόρων του έτους 1964. Επιπλέον η διαδικασία χορήγησης της άδειας παραμονής, που ίσχυε από το 1930, με έκδοση ειδικού δελτίου (vesika) αντικαταστάθηκε με την υποχρέωση έκδοσης Ελληνικού διαβατηρίου το 1962 και την χορήγηση άδειας παραμονής όπως για τους υπόλοιπους αλλοδαπούς. Τα δύο αυτά στοιχεία δείχνουν ότι παρά το καλό κλίμα που ίσχυε μετά από τις συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας γινόταν η προετοιμασία των απελάσεων.

Οι σοβαρές ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των μελών των δύο Κοινοτήτων – Ελλήνων και Τούρκων- στην Κύπρο, που άρχισαν τα Χριστούγεννα του 1963, είχαν άμεση επίδραση στην ατμόσφαιρα στην Κωνσταντινούπολη. Αν και τα γεγονότα αυτά στην Κύπρο δεν είχαν καμιά σχέση με την Ελληνορθόδοξη Κοινότητα, αμέσως στοχοποιήθηκαν τα Ιδρύματα της, όπως το Οικουμενικό Πατριαρχείο – σχολεία - ευαγή ιδρύματα, πράγμα που δείχνει την ύπαρξη πολιτικού σχεδίου κατά της Μειονότητας.

Η θέση σε εφαρμογή του σχεδίου Απελάσεων:

Με το Διάταγμα του Υπουργικού Συμβουλίου της 6ης Μαρτίου 1964 (Resmî Gazete: 16 Μαρτίου 1964, Αρ. 11639) απαγορεύτηκε στους Έλληνες υπηκόους στην Τουρκία η απόκτηση, η διαχείριση και η κληρονομική μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας. Παραθέτουμε σε μετάφραση στα ελληνικά το κείμενο του Διατάγματος αυτού:

Αριθμός Απόφασης: 6/2806

Η λήξη της Συμφωνίας Διαμονής, Εμπορίου και Ναυσιπλοΐας που υπογράφηκε μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας στην Άγκυρα στις 30 Οκτωβρίου 1930, ασκώντας την εξουσία που παρέχεται στα μέρη από το Άρθρο 36 της εν λόγω Συμφωνίας, αποφασίστηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο στις 7 Μαρτίου 1964, σύμφωνα με

το Άρθρο 3 του Νόμου Αρ. 244 της 31ης Μαΐου 1963, κατόπιν επιστολής του Υπουργείου Εξωτερικών με ημερομηνία 2 Μαρτίου 1964 και αριθμό 521.720-DI/4-83.

Παράλληλα άρχισε η εφαρμογή των εξής διαταγμάτων και αποφάσεων:

Επίκληση αρ.45 της Σ. Λωζάννης, Νόμος Κτηματολογίου αρ.35, Νόμος Αντιποίνων 1062(1927), Αποφάσεις Υπ.Συμ. 25/2/1964 με αρ. 6/2641 δεσμεύονται οι περιουσίες των Ελλήνων Υπηκόων που απελαύνονται.

Με την απόφαση 12/11/1964 Υπουργικού Συμβουλίου με το επονομαζόμενο Μυστικό Διάταγμα 6/3801, διατάχθηκε η απαγόρευση κάθε μεταβίβαση περιουσιακού στοιχείου των Ελλήνων υπηκόων καθώς και η αλλαγή εγγραφών στα κτηματολόγια.

Τα κύρια στοιχεία αυτού του Μυστικού Διατάγματος ήταν:

- Επίκληση του Νόμου Αντιποίνων.
- Διακοπή του δικαιώματος διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων εντός της Τουρκίας των Ελλήνων Υπηκόων.
- Δεσμεύονται οι ακίνητες περιουσίες και οι τραπεζικοί λογαριασμοί.
- Επιτρέπεται η ανάληψη 1500 λ.τ. μηναία.
- Εφαρμογή από τις δημόσιες αρχές/ν.π. των παραπάνω.
- Στην περίπτωση απαλλοτριώσεων από το δημόσιο εφαρμογή των παραπάνω.
- Απαγορεύεται η κατάσχεση από ιδιώτες σε περίπτωση οφειλών.
- Απαγόρευση η κατάτμηση σε περίπτωση κοινής ιδιοκτησίας.
- Δεν εφαρμόζεται για Έλληνες υπηκόους που δεν έχουν Ελληνική καταγωγή.
- Να μην ληφθεί υπόψη ενδεχόμενη αλλαγή υπηκοότητας Ελλήνων υπηκόων.
- Τα Δικαστήρια να ενημερωθούν για το Διάταγμα αυτό και σε περίπτωση μη υπακοής ενημέρωση των τοπικών Εφοριών.

Παρελθούσες ενέργειες για τις περιουσίες που εγκαταλείφθηκαν αναγκάστηκα από τους ιδιοκτήτες τους που έχουν ομοιότητες με το Μυστικό Διάταγμα του

1964:

Η υπόθεση των 40.000 Κωνσταντινουπολιτών “Φιραρί” ΑΠΟΝΤΩΝ.

Αριθμός Απόφασης: 5451 Ημερομηνία Απόφασης: 17.07.1927

Αναθεώρηση και έναρξη ισχύος του συνημμένου Κανονισμού που καταρτίστηκε από την επιτροπή που συστάθηκε σύμφωνα με την Απόφαση Αρ. 4641 του Υπουργικού Συμβουλίου της 23ης Δεκεμβρίου 1927, προκειμένου να τροποποιηθούν οι απαραίτητες πτυχές του Κανονισμού Αρ. 3753 της 13ης Ιουνίου 1926, ο οποίος καθορίζει τη μέθοδο εφαρμογής του Νόμου Αρ. 13 Σεπτεμβρίου 1331 για την εκκαθάριση των εγκαταλελειμμένων περιουσιών, χρεών και απαιτήσεων προσώπων που μεταφέρθηκαν σε άλλες τοποθεσίες και του Νόμου Αρ. 15 Απριλίου 1339 που τροποποιεί ορισμένα άρθρα του παρόντος Νόμου, σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάνης, Υπουργείο Οικονομικών. Η εφαρμογή του εν λόγω Τροποποιημένου Κανονισμού, ο οποίος κοινοποιήθηκε στο Υπόμνημα Αρ. 9325 του Υπουργείου με ημερομηνία 17 Ιουλίου 1927, κρίθηκε σκόπιμη και έγινε δεκτή στη συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου στις 17 Ιουλίου 1927.

Επακόλουθες ενέργειες της αρχικής Απόφασης των Απελάσεων:

- Απαγορεύτηκε η μεταβίβαση των ακινήτων από τους Έλληνες Υπηκόους.
- Με την εφαρμογή του Ν. 1062 Αντιποίνων απαγορεύτηκε οποιαδήποτε ενέργεια των Ελλήνων Υπηκόων.
- Στα πλαίσια των ίδιων μέτρων τέθηκε σε στενή παρακολούθηση και οι Ελληνορθόδοξοι με ιθαγένεια Τουρκίας όσον αφορά οι μεταβιβάσεις και πωλήσεις των ακινήτων τους.
- Τέθηκε σε ισχύ η διαδικασία ακόμα και οι έχοντες υπηκοότητα της Τουρκίας Ελληνορθόδοξοι να πρέπει πάρουν άδεια από το Υπ. Οικονομικών - Δνσ Συναλλάγματος και Γ.Δ. Δανείων με την επίκληση του Ν. 1567 προστασίας εθνικού νομίσματος.

Με την Εγκύκλιο 13/11/1986 (Εφημερίδα Κυβέρνησης 19288) Για τους

υπηκόους Τουρκίας ανήκοντες σε μειονότητες για λόγους “εθνικού συμφέροντος” η μεταβίβαση ακινήτων τους να χρειάζεται άδεια της Δ. Συναλλάγματος.

Ο χρόνος απάντησης στα αιτήματα ήταν χρόνια και πολλές φορές δεν δινόταν απάντηση.

Καθυστερήσεις στα Κτηματολόγια - με την επίκληση ότι πιθανά είναι ξένος ζητιόντουσαν πρόσθετα έγγραφα.

Απαγόρευση αγοροπωλήσεων σε στρατιωτικές περιοχές.

Εφαρμογή του Ν.442/1924 περί απαγόρευσης αγοράς από ξένους ακινήτων σε χωρία.

Στην περίπτωση Ελληνορθόδοξων έρευνα στα δημοτολόγια κατά πόσο είναι υπήκοοι της Τουρκίας.

Συνήθως οι δίκες για μεταβιβάσεις διαρκούσα 10-20 χρόνια.

Η έκδοση κληρονομητηρίου από δικαστήρια μπορούσε να διαρκέσει πολλά χρόνια (>5).

Αρκετές φορές περιουσίες Ελληνορθόδοξων κηρύχτηκαν ως εγκαταλειμμένες (Εμβάλι Μετρουκέ).

Δυσκολίες στην έκδοση αδειών οικοδόμησης,

ΜΥΣΤΙΚΕΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ

- 1970-1990: Εντολή της Γ.Δ. Κτηματολογίου για επιβράδυνση διαδικασιών στα κτηματολόγια Ελληνορθόδοξων.

- Της Γ.Δ. Συναλλάγματος. Γ.Δ. Φορολογίας για μη εφαρμογή νόμων, 199-2000: Εμπόδια στα Δικαστήρια: Εκμετάλλευση ασυμφωνιών στα έγγραφα όσων αφορά τα ονόματα, επώνυμα, ημ. γέννησης κτλ.

Αποφάσεις του 1ου Τμήματος του Ακυρωτικού Δικαστηρίου στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, οι πωλήσεις ακινήτων ή οι μεταβιβάσεις κληρονομιάς πολιτών της Τουρκίας ελληνικής καταγωγής απορρίπτονταν συχνά για λόγους «δημόσιας ασφάλειας». Για παράδειγμα, σε μια απόφαση του 1975, η

μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας ενός Έλληνα με υπηκοότητα Τουρκίας στο Υπουργείο Οικονομικών βασίστηκε στον Νόμο 1062.

Το Γενικό Νομικό Συμβούλιο του Ανώτατου Εφετείου σε πολυάριθμες αποφάσεις, κήρυξε άκυρη (μη έγκυρη) σύμβαση πώλησης μεταξύ ενός μη-μουσουλμάνου πολίτη Τουρκίας και ενός αλλοδαπού λόγω έλλειψης άδειας από τη Γενική Διεύθυνση Συναλλάγματος. Οι αποφάσεις αυτές βασίστηκαν στην απόφαση αριθ. 6/7775 του Υπουργικού Συμβουλίου και στον νόμο αριθ. 1062.

Πρόσθετες Πληροφορίες: Η Γενική Συνέλευση των Πολιτικών Επιμελητηρίων του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, 2004/2-27 Ε., 2004/29 Κ.: Το Ακυρωτικό Δικαστήριο έκρινε ότι η πώληση ακινήτου από πολίτη της Τουρκίας με ελληνική καταγωγή, η οποία απαιτούσε την άδεια της Γενικής Διεύθυνσης Συναλλάγματος, παραβίαζε τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και επικαλέστηκε προηγούμενα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Πρόσθετες Πληροφορίες: Σε αρκετές από τις αποφάσεις της, η Ολομέλεια του Ακυρωτικού Δικαστηρίου έκρινε άκυρη μια σύμβαση πώλησης που είχε συναφθεί μεταξύ ενός μη-μουσουλμάνου πολίτη της Τουρκίας και ενός αλλοδαπού λόγω έλλειψης άδειας από τη Γενική Διεύθυνση Συναλλάγματος. Αυτές οι αποφάσεις βασίστηκαν στην Απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου 6/7775 και στον Νόμο 1062.

Οι διοικητικές πράξεις που εφαρμόστηκαν την περίοδο 1980-2004 μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Για πολίτες της Τουρκίας με ελληνική καταγωγή : Αν και επίσημα, ίσχυε η αρχή της ισότητας, στην πράξη σε θέματα ιδιωτικών περιουσιών οι σχετικοί δικαστικοί φάκελοι υπάγονταν στο καθεστώς : «σχετίζονται με την Ελλάδα» και χρειαζόταν «πρόσθετη εξέταση» τους. Οι διαφορές σε ονόματα μπορούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα στα δικαστήρια. Ακόμα και σήμερα το 2025 παρατηρούνται γραφειοκρατικές καθυστερήσεις και εμπόδια από προκαταλήψεις δημόσιων υπαλλήλων.

2. Για Έλληνες υπήκοοι με Ελληνική καταγωγή: Παρόλο που ακυρώθηκε το Μυστικό Διάταγμα από το 1988, εφαρμοζόταν η αρχή της αμοιβαιότητας με την επίκληση του άρθρου 35 του νόμου περί κτηματολογίου αριθ. 2644.

Μετά από το 2004 αρκετά από τα μέτρα έχουν παύσει να εφαρμόζονται συνέπεια αποφάσεων του ΕΔΔΑ την περίοδο της Κυβέρνησης Adalet ve Kalkinma Partisi (Κόμμα Δικαιοσύνης και Πρόόδου).

Η Μελέτη Αρχείων που έχουν διασωθεί για το μέγεθος των δεσμευθέντων περιουσιών με τις Απελάσεις του 1964-65 δείχνει την εξής εικόνα:

ΜΥΣΤΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 6/3801

ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΩΝ ΔΕΣΜΕΦΘΕΝΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ

ΒÖLGE/ΠΕΡΙΟΧΗ	EV-APARTMAN ΟΙΚΙΕΣ/ΠΟΛ/ΟΙΚΙΕΣ(m 2)	İŞYERİ-MAĞAZA ΧΩΡΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (m2)	ARSA ΟΙΚΟΠΕΔΑ (m2)
ΠΕΡΑ-ΤΑΤΑΥΛΑ	94.221	20.791	16.2426
ΧΑΛΚΗΔΟΝΑ	40.538	322	18.492
ΜΑΚΡΟΧΩΡΙ- ΕΓΙΟΥΠ	8.818	2.744	79.392
ΔΥΤΙΚΗ ΑΚΤΗ ΒΟΣΠΟΡΟΥ	14.727	9.913	134.609
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΚΤΗ ΒΟΣΠΟΡΟΥ	191	---	2.903
ΕΝΤΕΙΧΙΣΜΕΝΗ ΠΟΛΗ	4.567	2.430	20.786
ΝΗΣΙΑ	65.918	----	11.196

Η Συνολική Διάσταση των Δεσμευμένων για 25 χρόνια
1760 Ακίνητων Περιουσιών

ΕΥ-ΑΡΑΤΜΑΝ ΟΙΚΙΕΣ (m ²)	ΙΣΥΕΡΙ ΧΩΡΟΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ(m ²)	ΑΡΣΑ ΟΙΚΟΠΕΔΑ (m ²)
196.190	36.200	286.804

Τα παραπάνω αριθμητικά μεγέθη μας δίνουν την δυνατότητα μιας αρχικής εκτίμησης της οικονομικής ζημιάς που υπέστησαν τα θύματα των απελάσεων στην διάρκεια των ετών 1987-1964 = 23 ΕΤΗ:

ΜΕΣΗ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΞΙΑ (1964) – 1.800 Λίρες Τουρκίας (Λ.Τ.)/m²

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΞΙΑ – Α = 1 Δισεκατομμύριο Λ.Τ. (1964)

ΜΗΝΑΙΟ ΕΣΟΔΟ %0.3 = 3 Εκατομμύρια Λ.Τ. (1964) – Ετήσιο απολεσθέν έσοδο = 3.6 % .

Οι αντίστοιχες τιμές σε δολάρια ΗΠΑ της συνολικής αξίας είναι:
 $1.000.000.000/9.08=110,1$ Εκατομμύρια Δολάρια ΗΠΑ.

Για την δέσμευση των 23 ετών η απώλεια εσόδων είναι: $Ax(1+r)^{23} = 2.255x110,1=248,348$ Εκατομμύρια Δολαρίων ΗΠΑ.

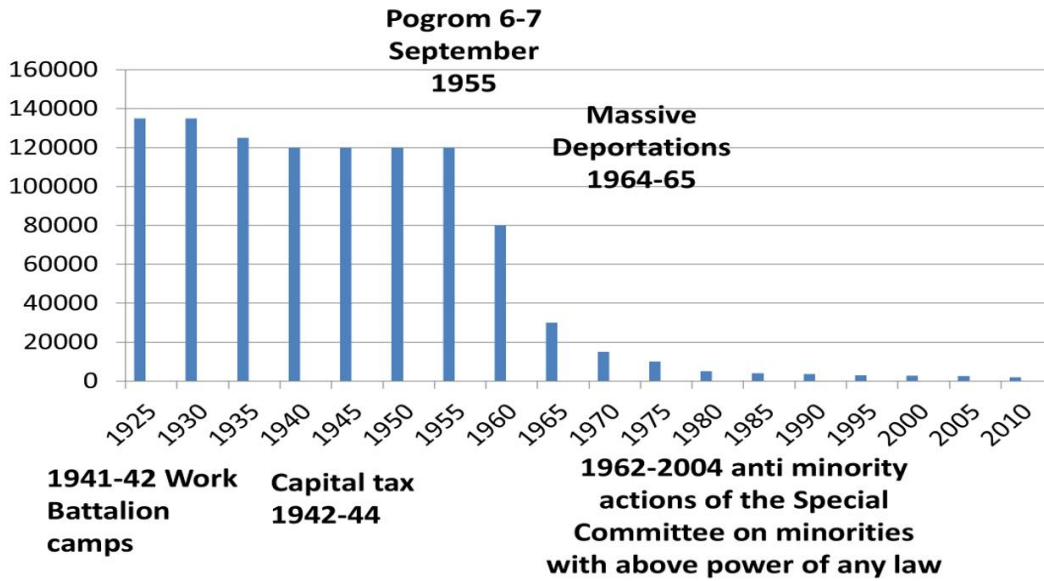
Προφανώς οι αριθμοί αυτοί δεν λαμβάνουν την ψυχική και φυσική οδύνη που υπέστησαν τα θύματα οι Κωνσταντινουπολίτες.

Κλείνοντας το θέμα είναι ανάγκη να τονιστεί το ανοιχτό ζήτημα που είναι οι εν δ'ραση ακόμα και σήμερα Μηχανισμοί Σφετερισμού Ακινήτων. Με το δεδομένο ότι οι μη-μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Τουρκία τον προηγούμενο αιώνα υπέστησαν αδικίες όπως παραπάνω υπάρχει ένα μεγάλο σύνολο ακίνητων περιουσιών που έχουν αναγκαστικά εγκαταλειφθεί και με διάφορους τρόπους

έχουν μεταβιβαστεί στο κρατικό θησαυροφυλάκιο ή την Γενική Διεύθυνση Βακουφίων ή έχουν καταπατηθεί από ιδιωτικούς ή δημόσιους φορείς. Οι φυσικοί κληρονόμοι των περιουσιών αυτών που ζουν εκτός της Τουρκίας τις περισσότερες φορές δεν ξέρουν οτιδήποτε για την ύπαρξη των περιουσιών αυτών. Αυτό οφείλεται στην λήθη της ύπαρξης περιουσιών μετά από το χάσμα δύο γενεών. Τα τελευταία 25 χρόνια έχει δημιουργηθεί ένα σύνολο «εταιρειών» στην Τουρκία που κατά πλειοψηφία τους προσπαθεί να προσκομίσει κέρδη από τις περιουσίες αυτές. Έχουμε αναλύσει στο παρελθόν τους μηχανισμούς δράσεις αυτών των κυκλωμάτων που έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες όπως: Κτηματολόγια και Δημοτολόγια που έχουν ψηφιοποιηθεί. Οι μηχανισμοί κατάχρησης είναι η αλυσίδα: εντοπισμός κληρονόμων στην Ελλάδα ή αλλού – λήψη πληρεξουσίου με παγίδες (ο όρος AHZU KABZA = είσπραξη έναντι εμού) – λήψη δικαστικών αποφάσεων από συνεργαζόμενο δικαστή από οποιαδήποτε δικαστήριο. Στην καλύτερη περίπτωση οι δικαιούχοι λαμβάνουν ελάχιστο ποσό (5%). Ως ΟιομΚω έχουμε κάνει πολλές ενέργειες πρώτα από όλα ενώπιον των αρχών της Τουρκίας όπως τον Συνήγορο του Πολίτη (2015), συστάσεις προς τους Υπουργούς Εξωτερικών και Δικαιοσύνης (2012-2016).

Η παρακάτω γραφική απεικονίζει σε πανοραμική μορφή τις αδικίες που έχουν υποστεί η Ελληνορθόδοξη Μειονότητα της Κωνσταντινούπολης.

The Greek-Orthodox Minority Population of Türkiye

Τέλος ως Πρόεδρος του Δ.Σ. της Οιομκω θέλω να τονίσω σύντομα ότι κύριος σκοπός του ενωτικού αυτού φορέα της Εκπατρισμένης Ελληνορθόδοξης Κοινότητας είναι η επίτευξη του επαναπατρισμού νέων μας. Για αυτό τον σκοπό έχει σχεδιαστεί και υλοποιείται το Πρόγραμμα «ΕΛΠΙΣ» που έχει ανακοινωθεί πριν από 4 χρόνια. Οι δράσεις του Προγράμματος αυτού εμπνέονται από το Ψήφισμα της Γ.Σ. ΟΗΕ 60/145. Λεπτομέρειες μπορούν να βρουν οι αναγνώστες στην ιστοσελίδα της Οιομκω www.conpolis.eu.

70 years after the 1955 pogrom, 60 years after the 1964-65 expulsions

Τα Σεπτεμβριανά και οι Απελάσεις: μια επανεξέταση

Δρ. Ilay Romain Ors

Θα ήθελα να αρχίσω με ευχαριστίες σε όλους σας που είσαστε εδώ, στο συνέδριο που έχουμε οργανώσει για τα Σεπτεμβριανά και τις Απελάσεις, δύο από τα σημαντικότερα γεγονότα που έχουν αφήσει σημάδι στην πρόσφατη ιστορία των Ρωμιών Κωνσταντινουπολιτών. Ιδιαίτερα θα ήθελα να υπογραμμίσω την μεγάλη σημαντική προσπάθεια του κ.Ουζουνογλου, ο οποίος βέβαια βρίσκεται πίσω από πολλές τέτοιες δραστηριότητες, έστω που του οφείλουμε ευχαριστίες και συγχαρητήρια άλλη μια φορά, και μαζί του στις επιτροπές στην Οικουμενική Ομοσπονδία Κωνσταντινουπολιτών (ΟιΟμΚω), στο Σωματείο Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας (ΣΕΥΑΤ), στον Νέο Κύκλο Κωνσταντινουπολιτών (ΝΚΚ), και στους συναδέλφους που έδωσαν συμμετοχή στο πρόγραμμα, και σε'σας που είσαστε μαζί μας.

Είναι μεγάλη τιμή και χαρά για μένα που μου δόθηκε η ευκαιρία να σας χαιρετήσω στην αρχή του συνεδρίου, αλλά επειδή ο κ.Ουζουνογλου έχει μια βαθύτερη γνώση και κάνει μια ευρύτερη ανάλυση του θέματος, εγώ θα σχολιάσω μόνο σύντομα για μια επανεξέταση των Σεπτεμβριανών και των Απελάσεων.

Την επανεξέταση των Σεπτεμβριανων και των Απελασεων θα κάνω ρωτώντας αν αυτές οι 6-7 δεκαετίες που πέρασαν οδήγησαν αυτά τα γεγονότα να ξεχαστούν ή να θυμηθούν, να επαναληφθούν ή να διδαχθούν από αυτά και να αποτραπούν. Εξηγήθηκαν, κατανοήθηκαν ή παρουσιάστηκαν λανθασμένα;

Δηλαδή, υμβιβαστήκαμε με τα Σεπτεμβριανά και τις Απελάσεις; Τα ξεπεράσαμε; Είναι σαν να μην συνέβησαν ποτέ ή είναι τόσο επίκαιρα σαν να συνέβησαν χθες; Οι δραματικές πτυχές των γεγονότων είναι τεράστιες, αλλά δεν πρέπει να αφήσουμε αυτές να επισκιάσουν τις αναλυτικές διαστάσεις μέσω των

οποίων μπορούμε να διαμορφώσουμε την κριτική τους κατανόηση. Το τι συνέβη και πώς είναι εξίσου σημαντικό με το σε ποιο πλαίσιο συνέβη και γιατί - μια επανεκτίμηση πρέπει να λάβει υπόψη σ'αυτές επίσης.

Αρα, θα μπορούσαν να υπάρχουν δύο βασικοί τρόποι προσέγγισης τέτοιων διαγνωστικών γεγονότων: πρώτον, εξετάζοντας πώς τα βίωσαν από πρώτο χέρι οι ίδιοι οι άνθρωποι που εμπλέκονταν σε αυτά. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπήρξε μια μακρά σιωπή σε αυτή την πλευρά. Αλλά όλο και περισσότεροι Ρωμιοί Πολίτες μιλούν και γράφουν για τις ιστορίες τους για τα Σεπτεμβριανά και τις Απελάσεις, συμμετέχουν σε δημοσιεύσεις, ντοκιμαντέρ, μελέτες και τέτοια συνέδρια που επικεντρώνονται στις προσωπικές τους εμπειρίες. Ο δεύτερος τρόπος επανεκτίμησης των Σεπτεμβριανών και των Απελάσεων είναι να λάβουμε υπόψη τον τρόπο με τον οποίο θεωρήθηκαν, εξηγήθηκαν, παρουσιάστηκαν και μεταδόθηκαν στο κοινό. Και εδώ πρέπει να σκεφτούμε τόσο την οπτική γωνία των κρατών, των κυβερνήσεων, όσο και του ακαδημαϊκού κόσμου. Για τουλάχιστον μερικές δεκαετίες, υπήρχε και πάλι σιωπή και στα δύο αυτά μέτωπα. Ειδικά τα κράτη υποβαθμίσαν τη σημασία και τις καταστροφικές συνέπειες των γεγονότων, αποσπώντας την προσοχή του στόχου, κατηγορώντας διάφορους, ακόμη και τους ίδιους τους Ρωμιούς. Το ίδιο ισχύει για τους ακαδημαϊκούς κύκλους που απέφευγαν το θέμα τότε, και αυτή η κατάσταση δεν άλλαξε μέχρι αργότερα τη δεκαετία του 1980, όταν ξεκίνησε μια αργή, μικρή αλλά σταδιακή άνοδος.

Υπάρχουν λιγά αλλά πολύτιμα έργα των Ρωμιών Πολιτών, μερικά από τα οποία είναι και μαζί μας σήμερα. Θα αναφέρω όμως μόνο μερικές κριτικές μελέτες τώρα. Πρέπει να ξεκινήσω από τον αγαπητό Αλέξη Αλεξανδρή, τον οποίο δυστυχώς χάσαμε πριν από περίπου ένα χρόνο. Εκτός από γνωστός διπλωμάτης, υπήρξε επίσης ένας σπουδαίος ιστορικός, του οποίου η διατριβή δημοσιεύτηκε από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών ως «Η Ελληνική Μειονότητα της

Κωνσταντινούπολης και οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις» το 1983, φέρνοντας την κοινότητα υπό ακαδημαϊκό φως. Αυτή ήταν ίσως η πρώτη φορά που πολλά ιστορικά γεγονότα, και τα Σεπτεμβριανά και οι Απελάσεις, εξετάστηκαν αναλυτικά. Με χαρά θέλω να αναφέρω ότι το ΚΜΣ εργάζεται πάνω σε μια επανέκδοση αυτού του πρωτοποριακού έργου, ενώ το *istos* προετοιμάζει την έκδοση της ενημερωμένης μετάφρασης στα τουρκικά, ώστε να συνεχίσει να εμπνέει γενιές μελετητών και να κάνουν αιώνια τη μνήμη του Αλεξανδρή.

Άλλο ένα σημαντικό έργο για τα Σεπτεμβριανά που εκδόθηκε πάλι από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, είναι του Χριστόφορου Χρηστίδη, το οποίο επανεκδόθηκε και παρουσιάστηκε ξανά πριν από λίγες μέρες. Από τη δεκαετία του 2000, ακολούθησαν παρόμοιες μελέτες που καταγράφουν μαρτυρίες των Ρωμιών Πολιτών, μαζί με το πολύτιμο έργο που παράγεται από τους συλλόγους της κοινότητας. Ένα σημαντικό ορόσημο ήταν η Συνάντηση στην Πόλη που πραγματοποιήθηκε το 2006. Ιδιαίτερα θα ήθελα να θυμόμαστε δύο αγαπητές προσωπικότητες, τον δασκάλο Δημήτριο Φραγκόπουλο και τον ιστορικό Βαγγέλη Κεχριώτη, για την πολύτιμη συμβουλή τους στην κοινότητα για να σπάσει η σιωπή για το πρόσφατο παρελθόν τους.

Στην Τουρκία, τα Σεπτεμβριανά είδαν το φως της δημοσιότητας όταν στα 50α τους χρόνια μια έκθεση φωτογραφιών από τα αρχεία Fahri Coker δέχτηκε επίθεση, και έτσι έσπασε η σιωπή με ένα θόρυβο. Ίσως το τελευταίο στην σειρά των έργων για τα Σεπτεμβριανά είναι το βιβλίο του δημοσιογράφου Serdar Kogucu που εκδόθηκε πρόσφατα από τον *istos* και πουλιέται εδώ.

Όσο για τις Απελάσεις, άλλος ένας δημοσιογράφος Ridvan Akar έγραψε το πρώτο βιβλίο στα τουρκικά για το θέμα ως “İstanbul’un son sürgünleri” αλλά μετά η σιωπή συνεχισε. Ήταν και πάλι η αφορμή της 50ής επετείου που μια έκθεση με τίτλο «20 κιλά, 20 δολάρια» από τον Babil παρουσιάστηκε, ενώ ταυτόχρονα το πρώτο διεθνές συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο

Bilgi της Κωνσταντινούπολης. Τα πρακτικά του οποίου δημοσιεύθηκαν με τον τίτλο «Istanbulu Rumlar ve 1964 Surgunleri» που έφτασε στην τρίτη έκδοση πέρσι τον Νοέμβριο, όταν ένα παρόμοιο συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο Μαρασλειο του Φανάριου υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Όλο και περισσότερες μελέτες εμφανίζονται σιγά σιγά, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Τουρκία, κάποιους απο αυτούς είναι ανάμεσά μας σήμερα.

Κοντολογίς, αυτό που θέλω να μεταφέρω εδώ δεν είναι το περιεχόμενο των ερευνών για τα Σεπτεμβριανά και τις Απελάσεις. Θα ακούσουμε απόψεις ειδικών για αυτά τα θέματα αύριο. Θέλω όμως να πω ότι παρά τις αρχικές δεκαετίες σιωπής --τόσο από τους ερευνητές όσο και από τους ίδιους τους Ρωμιούς Πολίτες- υπάρχει μια προθυμία να μοιραστούμε και να κατανοήσουμε αυτά τα γεγονότα αναλυτικά, με στόχο τη δημιουργία ενός συνόλου γνώσης. Αυτό είναι κρίσιμο σε αυτή τη χρονική στιγμή. Απο μια πλευρά, αυτή η προθυμία προκύπτει από την θετική ενέργεια και τις δραστηριότητες των Ρωμιών Πολιτών. Από την άλλη πλευρά, όμως, η προσπάθεια είναι κάτι επείγον, επειδή η κοινότητα βρίσκεται σε μια εξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση, επομένως υπάρχει απόλυτη και άμεση ανάγκη να ληφθούν δραστικά μέτρα.

Με αυτό, αναφέρομαι στην πρόσφατη ανακοίνωση που δημοσίευσε η ΟiOmKo πριν από λίγες ημέρες, καλώντας τα ενδιαφερόμενα μέρη να βρουν μια πορεία δράσης. Σίγουρα αυτό πρέπει να συζητηθεί προσεκτικά, αλλά η ταπεινή μου γνώμη είναι ότι αυτές οι προσπάθειες πρέπει να συγκεντρωθούν για τη δημιουργία ενός συνόλου γνώσεων σχετικά με τους Ρωμιούς Πολίτες σε ένα πλαίσιο, ένα Κέντρο Κωνσταντινουπολίτικων Σπουδών, τόσο για τη διατήρηση της πολιτιστικής μνήμης της ιστορικής κοσμοπολίτικης κληρονομιάς τους, όσο και για της αναλυτικές σπουδές από μελλοντικούς μελετητές. Ελπίζω ότι με αυτόν τον τρόπο μπορούμε με ασφάλεια να κρατίσουμε το δημόσιο ενδιαφέρον

και ετσι όλες οι συνεισφορές από πολλές εκδηλώσεις -όπως αυτό το συνέδριο- να βρουν ένα σπίτι όπου μπορούν να συνεχίσουν να εμπνέουν τις επόμενες γενιές. Τότε μπορούμε να μιλήσουμε για επανεκτίμηση, επαναξιολόγηση και μάθηση από ιστορικά γεγονότα όπως τα Σεπτεμβριανά και οι Απελάσεις με περισσότερη ασφάλεια και βεβαιότητα.

Είναι χαρά μου που βλέπω μια σημαντική μερίδα νέων ακαδημαϊκών να βρίσκονται εδώ στην Αθήνα για να συμμετάσχουν στο συνέδριό μας και να μοιραστούν τα ευρήματά τους από πρόσφατες μελέτες τους. Ευχαριστώ πάλι θερμά σε όλους.

Σάββατο 20 Σεπτεμβρίου 2025, ώρα 10:00

**1^η Συνεδρία (10:00 - 12:00) - Ιστορικό πλαίσιο και ανάγκη αποκατάστασης
των συνεπειών των παραβιάσεων του παρελθόντος**

(Πρόεδρος Συνεδρίας: Ομοτ. Καθ. Νικόλαος Ουζούνογλου)

**Η οικονομική και κοινωνική πολιτική έναντι των ελληνορθόξων της
Κωνσταντινούπολης από την περίοδο των Νεότουρκων έως και τις Απελάσεις
του 1964-1965**

Καθ. Αιμιλία Θεμοπούλου,

Θα εξετάσουμε την οικονομική και κοινωνική πολιτική έναντι των ελληνορθόξων της Κωνσταντινούπολης από την περίοδο των Νεότουρκων έως και τα μέσα του 20ού αιώνα. Η ιδεολογία του Οθωμανισμού και η δημιουργία πλασματικής οθωμανικής ταυτότητας για όλους τους οθωμανούς υπηκόους, ανεξάρτητα από θρησκευτική και εθνοτική καταγωγή, αποδείχθηκαν ανέφικτες και αντικαθίστανται, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, από την πολιτική της εθνοτικής ομογενοποίησης. Παρά τις διακηρύξεις της συνταγματικής ισότητας όλων των πολιτών και της εκκοσμίκευσης, η θρησκεία παράλληλα με την εθνοτική καταγωγή παρέμειναν στοιχείο διαχωρισμού από την κυρίαρχη εθνότητα. Αντιθέτως, η θρησκευτική ταυτότητα στην περίπτωση του Ισλάμ, αποτέλεσε τον συνεκτικό ιστό και καθοριστικό παράγοντα για την κυρίαρχη εθνότητα.¹

Το πλουραλιστικό όραμα του παρελθόντος υποχώρησε. Στη μετάβαση από την πολυεθνοτική αυτοκρατορία στο έθνος κράτος αφομοιώθηκαν αξίες του Ισλάμ σε ένα νέο ιδεολογικό πλαίσιο που αντικαταστάθηκε από την εθνική ιδεολογία. Κατευθυντήρια αντίληψη στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων της κρατικής εξουσίας με τις μη μουσουλμανικές αλλά και τις μη τουρκικές εθνοτικές ομάδες

---

¹ Doğan Çetinkaya, *Osmanlıyı müslümanlaştırmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, σσ. 21-22.

ήταν η πολιτική αφομοίωσης. Η διαφορετική θρησκεία και τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μη μουσουλμανικών εθνοτικών ομάδων λειτούργησαν ανασταλτικά στην πρόσληψη της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας. Η δυναμική τους παρουσία ωστόσο, στο εμπόριο και σε διάφορους τομείς της οικονομίας οδήγησαν σε σειρά μέτρων της κρατικής εξουσίας που αποσκοπούσαν στην αποδυνάμωση των οικονομικών δραστηριοτήτων των μη μουσουλμανικών εθνοτικών ομάδων. Το φαινόμενο αυτό, συνδέονταν άρρηκτα με την απουσία αστικής μουσουλμανικής τάξης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και με τις προσπάθειες διαμόρφωσης “εθνικής οικονομίας”.

Κατά την περίοδο εξουσίας των Νεοτούρκων, ένας από τους κυριότερους στόχους ήταν η επίτευξη της εθνικής και οικονομικής κυριαρχίας και η απελευθέρωση του οθωμανικού κράτους από την δυτική πολιτική και οικονομική διείσδυση. Για την επίτευξη ωστόσο της εθνικής και οικονομικής κυριαρχίας προϋπόθεση αποτέλεσε η διαμόρφωση “εθνικής αστικής τάξης”(*milli burjuvazi*)² αποτελούμενης από μουσουλμάνους τούρκους εμπόρους³. Η υλοποίηση του δόγματος της “εθνικής οικονομίας”(*milli iktisat*) και του “εθνικού κεφαλαίου”(*milli sermaye*) επιτυγχάνεται με την πολιτική της εθνικής και οικονομικής ομογενοποίησης των μη μουσουλμανικών εθνοτικών ομάδων με στόχο την οικονομική ανάπτυξη της κυρίαρχης εθνότητας.

Στο πλαίσιο προσπαθειών κατάργησης της οικονομικής διείσδυσης της Δύσης και ανάπτυξης της μη μουσουλμανικής αστικής τάξης, διενεργήθηκαν εμπορικοί αποκλεισμοί. Οι εξελίξεις αυτές οφείλονταν στις δραστηριότητες των μελών του “Κομιτάτου της Ένωσης και Προόδου” με τη δημιουργία από το 1908 της “Κοινωνίας των Αποκλεισμών”(*Boykotaj Cemiyeti*). Αρχικά οι αποκλεισμοί στόχο

---

² Çağlar Keyder, «Europe and the Ottoman Empire in the mid-nineteenth Century: Development of a Bourgeoisie in the European Mirror», *European Association for Banking History V East Meets West, Banking, Commerce and Investment*, İstanbul, 15-16 September, 1999, σ. 3.

³ Zafer Toprak, *İttihat - Terakki ve Cihan Harbi - Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik (1914-1918)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, σ. 423. Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli iktisat, 1908-1918*, İstanbul, 2012, σσ. 206-207. Çağlar Keyder, *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul, 1995, σσ. 30-33.

είχαν τις συναλλαγές με την Αυστροουγγαρία η οποία προσάρτησε τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στη συνέχεια επεκτάθηκαν στις συναλλαγές με τη Βουλγαρία και κυρίως την Ελλάδα με αφορμή τα γεγονότα της Κρήτης. Οι οικονομικές εξελίξεις είχαν επιπτώσεις στην δραστηριότητα των Ελληνορθοδόξων ελλήνων και οθωμανών υπηκόων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία⁴. Οι αποκλεισμοί που παρατηρήθηκαν μεταξύ των ετών 1911-1912 συνδέονταν με την προσπάθεια αποδυνάμωσης της αστικής τάξης κυρίως των Ελληνορθοδόξων. Οι εμπορικοί αποκλεισμοί κατά τα έτη 1913-1914, εκτός από την Κωνσταντινούπολη, επεκτάθηκαν επίσης στη Σμύρνη στο Αϊδίνιο (Aydin) στο Αδραμύτιο (Edremit), στην Προύσα (Bursa) και σε άλλα αστικά κέντρα. Η εξέλιξη αυτή επέφερε καίριο πλήγμα στην οικονομική δραστηριότητα των Ελληνορθοδόξων των περιοχών αυτών και συνετέλεσε στην μετανάστευση σημαντικού αριθμού από την Οθωμανική Αυτοκρατορία⁵.

Κατά την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, το 1914, στο πλαίσιο διαμόρφωσης κυρίαρχης και ανεξάρτητης “εθνικής οικονομίας” το οθωμανικό κράτος αποφάσισε να απαλλαγεί από την δυτική οικονομική διείσδυση και να καταργήσει το σύστημα των διομολογήσεων (capitulations). Οι διομολογήσεις αποτελούσαν προνόμια τα οποία εφαρμόζονταν στις οικονομικές συναλλαγές των ευρωπαϊκών υπηκόων στη οθωμανική επικράτεια. Η εξέλιξη αυτή αποδυνάμωσε σημαντικά τη δραστηριότητα των Ευρωπαίων και μη μουσουλμάνων εμπόρων οι οποίοι απολάμβαναν επίσης τα ίδια προνόμια.⁶

---

⁴ Doğan Çetinkaya 1908 *Osmanlı Boykotu: Bir toplumsal hareketin analizi*, İstanbul, 2004, σσ. 67-82.

⁵ Doğan Çetinkaya, 1908 *Osmanlı Boykotu: Bir toplumsal hareketin analizi*, İstanbul, 2004, σ.216.

⁶ Η ανάπτυξη της δραστηριότητας των μη μουσουλμάνων εμπόρων και ειδικότερα των Ελληνορθοδόξων συντελέστηκε με την παραχώρηση των *berat* από την εποχή του Selim III, το 1806 σύμφωνα με τα οποία τους παραχωρούνταν στην δραστηριότητα τους με τη Δύση τα ίδια προνόμια όπως αυτά των Ευρωπαίων εμπόρων για αυτό και ονομάστηκαν *avrupa tüccari* Musa Çadırcı , “II Mahmut döneminde Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1808-1839)”, Osman Okyar, Halil Inalcık, *First International Congress on the Social and economic History of Turkey (1070-1920)*, Ankara,1980, σσ. 238-241. Ali Ihsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri-Müslimler*, Ankara, 1998, σσ. 117-114.

Κατά την ίδια περίοδο, το δόγμα της “εθνικής οικονομίας” και του εθνικού κεφαλαίου που υποστήριζε η ηγεσία των Νεοτούρκων γίνεται πιο έντονο με τη διεύρυνση του κύκλου των οπαδών του οι οποίοι άρχισαν να εκδίδουν την εφημερίδα *Iktisadiyyat Mecmuasi*. Παρατηρούνται σειρά μέτρων τα οποία αυξάνουν τον έλεγχο του κράτους στις δραστηριότητες των ευρωπαίων. Όλες οι ευρωπαϊκές εταιρείες που δραστηριοποιούνταν στη χώρα τέθηκαν υπό τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας. Για την ίδρυση ξένων εταιρειών απαραίτητη προϋπόθεση αποτελούσε πλέον η ύπαρξη Τούρκων συνεταιίρων. Η διαχείριση λιμένων και ορισμένων σιδηροδρομικών γραμμών όπως του Αϊδινίου (Aydin), του Κασάμπα (Kasaba) που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Ευρωπαίων κρατικοποιήθηκε⁷.

Κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο οι μη μουσουλμάνοι, κυρίως οι Ελληνορθόδοξοι και Λεβαντίνοι έμποροι με την δραστηριότητα τους, ως ενδιάμεσοι μεταξύ Δύσης και της οθωμανικής αγοράς, με τις διασυνδέσεις που είχαν με τα εκτεταμένα εμπορικά δίκτυα στην ενδοχώρα εξασφάλιζαν την εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής και τη σύνδεση των κέντρων παραγωγής με τις αγορές της Δύσης. Με τις οικονομικές τους δραστηριότητες τους συνετέλεσαν στη διείσδυση δυτικών κεφαλαίων στην οθωμανική αγορά. Γι’ αυτό ακριβώς το λόγο θεωρήθηκαν εκπρόσωποι του ευρωπαϊκού κεφαλαίου στο εσωτερικό της οθωμανικής αγοράς.

Από την περίοδο διακυβέρνησης των Νεοτούρκων, το 1908 και εφαρμογής της πολιτικής “εθνικής οικονομίας” παρατηρείται σχετική ανάπτυξη της δραστηριότητας των μουσουλμάνων εμπόρων στα μεγάλα αστικά κέντρα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η εξέλιξη αυτή οφείλεται στη στήριξη που παρείχε η κυβέρνηση. Η κεντρική εξουσία προσπαθούσε να ενδυναμώσει τη θέση των μουσουλμάνων που δραστηριοποιούνται στο

---

⁷ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli iktisat, 1908-1918*, İstanbul, 2012, σσ. 206-207.

εμπόριο εισαγωγών και εξαγωγών, στους οποίους δινόταν η ονομασία “εθνικοί έμποροι”. Συνεπώς η χρήση του όρου “εθνικός” καταδεικνύει τις προσπάθειες δημιουργίας “εθνικής αστικής τάξης”⁸ και διαμόρφωσης “εθνικής οικονομίας”. Η εξέλιξη αυτή επιτυγχάνεται με την αποδυνάμωση της αστικής τάξης των μη μουσουλμάνων. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Σμύρνης το 1885 το μεγαλύτερο μέρος του Διοικητικού Συμβουλίου αποτελούνταν από μη μουσουλμάνους. Από το 1908 και μετά, ο πρόεδρος και η πλειοψηφία των μελών του ήταν πλέον μουσουλμάνοι. Συνεπώς από το 1908 και μετά παρατηρούμε να μεταβάλλεται η σύνθεση του Διοικητικού Συμβουλίου του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Σμύρνης. Κατά την ίδια περίοδο εκτός από τον τομέα του εμπορίου, ένα τμήμα της ντόπιας βιοτεχνικής παραγωγής της Μικράς Ασίας ανήκε πλέον σε μουσουλμάνους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι από το σύνολο των 5.300 βιομηχανιών/βιοτεχνιών της ευρύτερης περιοχής της Σμύρνης οι 4.008 ανήκαν κυρίως σε Ελληνορθοδόξους⁹, οι 1216 ανήκαν σε μουσουλμάνους και το υπόλοιπο σε Αρμενίους, Εβραίους και Ευρωπαίους¹⁰. Το τοπίο αλλάζει ωστόσο μετά το 1922. Σύμφωνα με τις στατιστικές του 1923, μόνο ένα 10% των επιχειρήσεων ανήκει πλέον στους μη μουσουλμάνους.

Η τάξη των “εθνικών εμπόρων” που διαμορφώθηκε από την εποχή των Νεοτούρκων παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη. Η ίδρυση της “Εθνικής Τουρκικής Εμπορικής Ένωσης” (*Milli Türk Ticaret Birliği*) το 1922, και η απομάκρυνση των Ελληνορθοδόξων από το Διοικητικό Συμβούλιο του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Κωνσταντινούπολης καταδεικνύουν πλέον την πλήρη εφαρμογή της πολιτικής για τη διαμόρφωση “εθνικής αστικής τάξης”. Το 1923 στο “Συνέδριο Οικονομίας της Σμύρνης” (*Izmir iktisat kongresi*) θέτονται οι βάσεις για τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη τουρκικής εμπορικής τάξης. Στο

---

⁸ Zafer Toprak, *Milli iktisat-Milli burjuvazi*, İstanbul, 1995, σσ.17-22

⁹ Emilia Themopolou, “The urbanization of an Asia Minor city. The example of Smyrna” *Smyrna Metropolis of the Asia Minor Greeks*, Athens, 2001, σ. 95

¹⁰ Emilia Themopolou, “The urbanization of an Asia Minor city.” *The example of Smyrna*’.. σσ. 94-95

συνέδριο επισημαίνεται ότι η εθνική κυριαρχία στηρίζεται στην οικονομική ανεξαρτησία. Συνεπώς η επίσημη οικονομική πολιτική συνίσταται στη διαμόρφωση της “εθνικής οικονομίας”.

Κατά την περίοδο του μονοκομματισμού, στο πλαίσιο άσκησης οικονομικής πολιτικής για τη δημιουργία “μεσοαστικής τάξης” γίνεται εφαρμογή του μέτρου πρόσληψης μουσουλμάνων στις ευρωπαϊκές εταιρείες που δραστηριοποιούνταν στην Τουρκία. Εφαρμόζεται επίσης υποχρεωτική πρόσληψη των μουσουλμάνων Τούρκων, στις εταιρείες, σε ένα ποσοστό 50% επί του συνόλου του προσωπικού¹¹. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι το ανθρώπινο δυναμικό που εργαζόταν στις ντόπιες και ευρωπαϊκές εταιρείες αποτελούνταν κατά ένα μεγάλο ποσοστό από μη μουσουλμάνους και κυρίως Ελληνορθόδοξους. Συνεπώς, βασικός στόχος του συγκεκριμένου νόμου ήταν η πρόσληψη προσωπικού μουσουλμάνων Τούρκων. Στο πλαίσιο της ίδιας πολιτικής εφαρμόστηκε και ο υπ αριθμόν 788 νόμος του 1926 σύμφωνα με τον οποίο προϋπόθεση για διορισμό δημόσιων υπάλληλων δεν αποτελούσε μόνο η τουρκική υπηκοότητα αλλά η εθνοτική τουρκική καταγωγή. Όλα τα παραπάνω μέτρα καταδεικνύουν την πολιτική της εθνικής, οικονομικής και πολιτισμικής αφομοίωσης έναντι του μη μουσουλμανικού πληθυσμού που αποσκοπεί στη διαμόρφωση “μεσοαστικής τάξης” αποτελούμενης από μουσουλμάνους τούρκους δημοσίους και ιδιωτικούς υπαλλήλους. Συνεπώς, η οικονομική ανεξαρτησία επιτυγχάνεται με την ύπαρξη αστικής και μεσοαστικής τάξης αποτελούμενης πλέον από την κυρίαρχη εθνότητα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι προσπάθειες δημιουργίας “μεσοαστικής τάξης” και ο ισχυρός κρατισμός (*devletçilik*)¹² που παρατηρούνται με τον αυστηρό έλεγχο σε όλους τους τομείς της οικονομίας, συνδέονται άμεσα

---

¹¹ Elçin Macar, *Cumhuriyet döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul, 2004, σ. 172.

¹² Faruk Birtek, “The rise and the fall of etatism in Turkey, 1923-1959: The uncertain Road of a Semi peripheral Economy” *Rewiew*, Vol 8, No3 (Winter, 1985), σσ .407-438.

με την διεθνή οικονομική συγκυρία της εποχής και συγκεκριμένα με τη οικονομική κρίση του 1929 και παράλληλα με την αυξανόμενη ανεργία στο εσωτερικό της Τουρκίας και την δυσχερή οικονομική κατάσταση της χώρας. Με την εφαρμογή του κρατισμού, εν μέσω της διεθνούς οικονομικής συγκυρίας, η χώρα αναπτύσσει έναν αυστηρό έλεγχο στην επένδυση των κεφαλαίων και στη κατανομή τους. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την συνέχεια και την πλήρη εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής των Νεοτούρκων και κατά την μονοκομματική περίοδο.

Ένας άλλος νόμος που είχε σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα των Ελληνορθόδοξων ήταν ο νόμος υπ αριθμόν 2007 της 1^{ης} Ιουνίου του 1932 περί “Επαγγελμάτων και Υπηρεσιών” (*Sanat ve Hizmetler Hakindaki Kanun*), σύμφωνα με τον οποίο απαγορευόταν η άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων σε ξένους υπηκόους. Ωστόσο, το 1934, η συγκεκριμένη απαγόρευση επεκτάθηκε και σε άλλα επαγγέλματα, περίπου 20 επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών όπως του γιατρού, του φαρμακοποιού. Με την εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου 9.000 Ελληνορθόδοξοι έλληνες υπήκοοι που ήταν εγκατεστημένοι στην Πόλη και προέρχονταν από το καθεστώς των *établis*, των Έλλληνων που είχαν εγκατασταθεί πριν το 1918, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία. Από τους περίπου 26.431 Ελληνορθόδοξους που υπήρχαν το 1927 το 1935 ο αριθμός τους μειώθηκε σε 17.672¹³.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι Ελληνορθόδοξοι έλληνες υπήκοοι, που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Κωνσταντινούπολη εντάσσονται στο καθεστώς των ξένων και αναφέρονται με τον όρο “ξένοι” (*yabancı*). Το γεγονός αυτό εντάσσεται στο πλαίσιο της αντίληψης της περιόδου των Νεοτούρκων, ότι οι Ελληνορθόδοξοι θεωρούνταν εκπρόσωποι των διομολογήσεων και ξένων συμφερόντων, όπως

---

¹³ Alexis Alexandris, *The Greek minority of Istanbul and the Greek –Turkish relations, 1918-1974*, Athens, 1992, σ.281.

προαναφέραμε. Εξετάζοντας τα επαγγέλματα που απαγορεύτηκαν παρατηρούμε ότι σε ένα σημαντικό ποσοστό τους ασκούσαν από τους Ελληνορθόδοξους. Στην αντίληψη περί διαμόρφωσης της “εθνικής οικονομίας”, παράλληλα με τη διαμόρφωση αστικής και μεσοαστικής τάξης προϋπόθεση ήταν επίσης η συμμετοχή της κυρίαρχης εθνότητας στην εργατική τάξη.

Μέσα το πλαίσιο της πολιτικής της οικονομικής αφομοίωσης μη μουσουλμανικών πληθυσμών εντάσσεται η υποχρεωτική επιστράτευση το Μάιο του 1941, των είκοσι ηλικιών (*Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*) γεννηθέντων μεταξύ των ετών 1894 και 1913. Συνολικά, επιστρατεύτηκαν 12.000 περίπου άνδρες οι οποίοι εστάλησαν στο Zonguldak, στο Karabük για την διάνοιξη δρόμων και τούνελ σε ορυχεία, σε λατομεία και εργάζονταν σε καταναγκαστική εργασία με πολύ δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης. Στόχος της συγκεκριμένης ενέργειας ήταν η απομάκρυνση των μη μουσουλμάνων από τις οικονομικές τους δραστηριότητες,

Λίγους μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο του 1942, ο Φόρος Περιουσίας (*Varlik Vergisi*) ο οποίος επιβλήθηκε σε όλους τους μη μουσουλμάνους επέφερε καίριο πλήγμα στην οικονομική τους δραστηριότητα. Πρόκειται για πολιτική πράξη με οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις η οποία αποτελέσε συνέχεια της πολιτικής της περιόδου των Νεοτούρκων. Εντάσσεται στα πλαίσια της οικονομικής, και εθνικής ομογενοποίησης της τουρκικής κοινωνίας και της αποδυνάμωσης της αστικής τάξης των μη μουσουλμάνων. Η εφαρμογή του Φόρου Περιουσίας προκάλεσε την αποδυνάμωση της οικονομικά εύρωστης αστικής τάξης των Ελληνορθόδοξων της Κωνσταντινούπολης. Πολλοί αναγκάστηκαν να πουλήσουν άμεσα την περιουσία τους θέτοντας έτσι τέρμα στην επαγγελματική τους ζωή και εγκατέλειψαν την Τουρκία. Σε περίπτωση που η επιβαλλόμενη υπερβολική φορολόγηση δεν πληρωνόταν από τους μη

μουσουλμάνους φορολογούμενους¹⁴, σε διάστημα 15 ημερών, η κινητή και ακίνητη περιουσία τους κατάσχονταν και πωλούνταν σε πλειστηριασμό

Αυτοί που δεν είχαν την δυνατότητα να πληρώσουν, από το σύνολο των 2057 ατόμων, τα 1229 στάλθηκαν στο Aşkale¹⁵ και στο Sivrihisar στη Βορειοανατολική Τουρκία σε τάγματα καταναγκαστικής εργασίας σε πολύ δυσμενείς συνθήκες.¹⁶ Κριτήριο ωστόσο για την επιβολή της φορολογίας στους μη μουσουλμάνους δεν ήταν το ετήσιο εισόδημα τους αλλά κυρίως η επιβολή του φόρου ανάλογα με την ενσωμάτωση στην κοινωνική ζωή της αστικής τάξης της Κωνσταντινούπολης.

Ο φόρος περιουσίας επέφερε πολιτικές, οικονομικές, και κοινωνικές επιπτώσεις, όπως η αλλαγή της κοινωνικής και οικονομικής της σύνθεσης της Κωνσταντινούπολης, που αποτελούσε έως τότε τον κυριότερο χώρο οικονομικής δραστηριότητας της μη μουσουλμανικής αστικής τάξης. Οι καταβολές του φόρου που έγιναν στην Κωνσταντινούπολη καλύπτουν το 68% της συνολικής καταβολής του φόρου περιουσίας στη χώρα¹⁷. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τον τρόπο πρόσληψης και αντιμετώπισης των μη μουσουλμάνων από την κρατική εξουσία. Από άποψη της συνολικής αξίας των πωληθέντων ακινήτων το 30% αγοράστηκε από οργανισμούς του δημοσίου όπως την Τράπεζα Εργασίας (İş Bankası), την Διεύθυνση Αγροτικής Παραγωγής Sümerbank (Sümerbank Toprak Mahsulleri Ofisi) τα εργοστάσια Ζάχαρης Τουρκίας (Türkiye Şeker Fabrikaları). Συνεπώς, ο φόρος περιουσίας στόχο είχε την μεταφορά κεφαλαίων από τους μη μουσουλμάνους εμπόρους και επιχειρηματίες στους μουσουλμάνους Τούρκους και ειδικότερα σε κρατικούς οργανισμούς. Από τους

---

¹⁴Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951, σσ. 225-227.

¹⁵Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık vergisi ve Çalışma Kampları*, İstanbul, 2000. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme politikaları*, İstanbul, 2000, p.149-150.

¹⁶ Γιώργος Χατζηδημητριάδης, Νίκη Σταυρίδη (επιμ), *Ημερολόγιο Εξορίας Ερζερούμ, 1943*, Αθήνα, 2010.

¹⁷ Ayhan Aktar *Varlık Vergisi ve Türkleştirme politikaları...* σ.140.

περίπου 17.672 Ελληνορθόδοξους που υπήρχαν το 1935 ο αριθμός τους μειώθηκε σε 13.598 το 1945¹⁸.

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από την ομιλία του τότε πρωθυπουργού Şükrü Saraçoğlu ο οποίος σε μία κεκλεισμένων των θυρών για τους δημοσιογράφους συνεδρία του Λαϊκού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, επισημαίνει: « Ο φόρος αυτός είναι συγχρόνως φόρος μεταρρύθμισης. Είμαστε ενώπιον μιας ευκαιρίας που θα μας κάνει να ανακτήσουμε την οικονομική μας ανεξαρτησία. Με αυτόν τον τρόπο θα εξαφανίσουμε τους ξένους που κυριαρχούν στην αγορά μας και θα παραδώσουμε την τουρκική αγορά στα χέρια των Τούρκων»¹⁹. Παρατηρούμε ότι οι Ελληνορθόδοξοι, παρά το γεγονός ότι γεννήθηκαν και ζούσαν στην Τουρκία, συνέχισαν να θεωρούνται “ξένοι”.

Τα γεγονότα της 6^{ης} και 7^{ης} Σεπτεμβρίου αποτέλεσαν συνέχεια της πολιτικής της εθνικής και οικονομικής ομογενοποίησης σε σχέση με τις μη μουσουλμανικές εθνοτικές ομάδες όπως ο έλεγχος της οικονομίας από το κράτος, η στράτευση των μη μουσουλμάνων και ο φόρος περιουσίας. Στόχο είχαν την αποδυνάμωση της αστικής τάξης των μη μουσουλμάνων και ειδικότερα των Ελληνορθόδοξων που οδήγησαν ακόμη και σε περιπτώσεις φυσικής εξόντωσης τους.²⁰ Τα Σεπτεμβριανά, όπως και στην περίπτωση των απελάσεων του 1964, προσλαμβάνονται ως αντίποινα της Τουρκίας εις βάρος της μειονότητας των Ελληνορθόδοξων της Κωνσταντινούπολης με αφορμή τα γεγονότα που εκτυλίσσονταν στην Κύπρο²¹ και χρησιμοποιήθηκαν ως πρόφαση

---

¹⁸ Alexis Alexandris, *The Greek minority of Istanbul and the Greek –Turkish relations, 1918-1974*, Athens, 1992, σ. 281

¹⁹ Ayhan Aktar *Varlık Vergisi ve Türkleştirme politikaları...* σ.148.

²⁰ Rifat Bali, *6-7 Eylül olayları, Tanıklar-Hatıralar*, İstanbul, 2010. Χρηστόφορος Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά-Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1955*, Αθήνα, 2000. σ. 134,

²¹ Hulusi Dosdoğru, *6/7 Eylül olayları*, İstanbul, 1993, σσ. 17-26. Elçin Macar, *Cumhuriyet döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul, 2004, σσ. 201-2002. Elçin Macar, ‘50 yıl sonra: 6-7 Eylül 1955 6-7 Eylül telgrafları’ *Toplumsal Tarih*, Vol. 132, σσ. 50-51. Ο Αλέξης Αλεξανδρής θεωρεί ότι η εξέλιξη του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης πρέπει να εξετάζεται εντός του πλαισίου και της δυναμικής των Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Alexis Alexandris, *The Greek minority of Istanbul and the Greek –*

για την εκδίωξη της ελληνορθόδοξης μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη²². Τα γεγονότα της 6^{ης} και 7^{ης} Σεπτεμβρίου του 1955 αποτελούν οργανωμένες επιθέσεις σε χώρους εργασίας, οικίες, ναούς ακόμη και νεκροταφεία κυρίως Ελληνορθόδοξων όπως επίσης Αρμενίων και Εβραίων που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη. Λόγω της διεξαγωγής της τριμερούς συνάντησης μεταξύ της Αγγλίας, Ελλάδας και Τουρκίας κατά την ίδια περίοδο και της βρετανικής επιρροής στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας, η έμμεση συμμετοχή της Βρετανίας στα γεγονότα έχει βαρύνουσα σημασία. Οι Βρετανοί δεν προέβλεψαν τελικά ότι η Τουρκία δεν θα αρκούταν στην συμμετοχή της στην Τριμερή αλλά θα λάμβανε περαιτέρω πρωτοβουλίες. Οι Βρετανοί προσπαθώντας να διατηρήσουν την κυριαρχία τους ενισχύουν τη θέση της Τουρκίας στη Τριμερή. Στο σημείο αυτό πρέπει να λάβουμε υπόψη και την έντονη δραστηριότητα που αναπτύσσει η οργάνωση “Η Κύπρος είναι Τουρκική” (Kıbrıs Türklerindir) και την ανθελληνική προπαγάνδα στον τουρκικό τύπο της Κωνσταντινούπολης. Παρά τις τεράστιες υλικές και ηθικές ζημιές που είχε υποστεί η Ελληνορθόδοξη μειονότητα, προσπάθησε να τις καλύψει, αφού το κράτος απέφυγε την καταβολή αποζημιώσεων. Τα συγκεκριμένα γεγονότα σημάδεψαν ανεπανόρθωτα την ομογενειακή παρουσία στην Πόλη και προκάλεσαν ένα κύμα φυγής Ελληνορθόδοξων από την Κωνσταντινούπολη. Μεταξύ αυτών που μετανάστευσαν εθελούσια από την Τουρκία ένα σημαντικό τμήμα αποτελούνταν από Ελληνορθόδοξους έλληνες υπηκόους. Τα Σεπτεμβριανά αποτελούν ορόσημο για την Κωνσταντινούπολη, η οποία έχασε ένα δυναμικό τμήμα του Ελληνισμού της.

Turkish relations, 1918-1974, Athens, 1992, σσ. 81-83 Naşkali, Emine Gürsoy, *6-7 Eylül Olayları Davası, Yassıada Zabıtları-II*, İstanbul, 2007.

²²Dilek Güven, *Cumhuriyet dönemi azınlık politikaları bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, 2005, σσ.142-147, 314-322. Βρυώνης Σπύρος, *Ο μηχανισμός της καταστροφής. Το τουρκικό πογκρόμ της 6^{ης} –7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955 και η καταστροφή της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης*, Λευτέρης Γιαννακουδάκης (μετ.) Παναγιώτης Σουλτάνης (επιμ.), Αθήνα, 2007.

Στο πλαίσιο της πολιτικής εθνικής, οικονομικής ομογενοποίησης και δημογραφικής συρρίκνωσης των Ελληνορθόξων εντάσσονται τα γεγονότα των απελάσεων του 1964-65²³. Οι απελάσεις αποτελούν ένα ορόσημο και ταυτόχρονα το τελευταίο στάδιο εφαρμογής της πολιτικής της “εθνικής οικονομίας” στην Ελληνορθόξη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης. Τα γεγονότα που εκτυλίσσονται από το 1963 μεταξύ των δύο κοινοτήτων στην Κύπρο χρησιμοποιούνται ως πρόφαση για την εκδίωξη των Ελλήνων υπηκόων στην Κωνσταντινούπολη. Θα πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι, οι βίαιες συγκρούσεις που προηγήθηκαν στην Κύπρο τον Δεκέμβριο του 1963 και συνεχίστηκαν μέχρι το Αύγουστο 1964, έθεταν το Κυπριακό Ζήτημα σε σημαντική καμπή²⁴ και έδωσαν το έναυσμα για τις περαιτέρω εξελίξεις. Οι αρχές με στόχο την άσκηση πίεσης στην Ελλάδα για τον τερματισμό των εχθροπραξιών στην Κύπρο χρησιμοποιούν ως αντίποινα τις απελάσεις σε βάρος των ελλήνων υπηκόων της Κωνσταντινούπολης.

Εξετάζοντας την πολιτική που ασκείται κατά τα έτη 1964-65 παρατηρούμε ότι, σε ένα πρώτο στάδιο απαγορεύεται η άσκηση επαγγελματιών για τους Ελληνορθόδοξους έλληνες υπηκόους. Ένα άλλο τμήμα των Ρωμιών ελλήνων υπηκόων, αναγκάζεται να εγκαταλείψει την Τουρκία λόγω μη ανανέωσης της άδειας παραμονής των. Ορισμένοι μάλιστα των ελλήνων υπηκόων απελαύνονται με την κατηγορία για ενέργεια εναντίον της ασφάλειας του κράτους. Η εξέταση των απελάσεων του 1964-1965 και η ανάλυση των αιτιών τους σε ένα ευρύτερο και μακράς διάρκειας πλαίσιο πολιτικής έναντι όλων των Ελληνορθόξων από την περίοδο των Νεοτούρκων και κατά τη μετάβαση από τη αυτοκρατορία στην ολοκλήρωση του έθνους κράτους, καταδεικνύουν την

---

²³ Hülya Demir- Rıdvan Akar, *İstanbul'un son sürgünleri*, İstanbul, 1994. Nikolaos Damtsas, *Η Αγωνία της Κωνσταντινούπολης*, Athens, 1982. *30 Χρόνια από τις απελάσεις, 1964-1994*, Αθήνα, 1995. Akgönül Samim, *Türkiye Rumları ulus devlet çağından küreselleşme çağına bir azınlığın yok oluşu süreci*, İstanbul, 2007.

²⁴ Το σύνταγμα της Κύπρου που προέκυψε μετά τις συμφωνίες της Ζυρίχης αποδείχτηκε τελικά δυσλειτουργικό και προετοίμαζε την διχοτόμηση.

πολιτική εθνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ομογενοποίησης, της δημογραφικής συρρίκνωσης²⁵, της εφαρμογής των διώξεων, της εξορίας, της εθελούσιας μετανάστευσης, και τέλος της απέλασης. Οι απελάσεις του 1964-1965 μεταξύ άλλων, είχαν ως αποτέλεσμα τη φυγή περίπου 42.000 Ελληνορθόξων ελλήνων και τούρκων υπηκόων από την Κωνσταντινούπολη. Αποτελούν τον τελευταίο κρίκο μιας σειράς γεγονότων, έναντι των Ελληνορθόξων της Κωνσταντινούπολης.

---

²⁵Ayhan Aktar, *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler, ve Ekonomik Dönüşüm*, İstanbul, 206, σ. 18.

**«Εκπατρισμός και υπηκοότητα: Το Ελληνικό κράτος και οι
Κωνσταντινουπολίτες
(1964-1970)»**

Δρ Γεώργιος Κατσάνος

Στην εν λόγω εισήγηση θα καταδείξουμε τις θεσμικές δυσχέρειες που αντιμετώπισαν οι Κωνσταντινουπολίτες κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα μετά τις απελάσεις των Ελλήνων πολιτών από την Τουρκία (1964-1965). Η υπηρεσία προστασίας των εκ Τουρκίας Ελλήνων υπηκόων συστάθηκε για την παροχή προστασίας και πρόνοιας των μεταναστών, βάσει ενός νομοθετικού διατάγματος που ήταν εν ενεργεία την περίοδο 1964-1970. Θα παρακολουθήσουμε τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης του κωνσταντινουπολίτικου στοιχείου, εστιάζοντας στο κριτήριο της υπηκοότητας καθόσον αποτελούσε βασική μεταβλητή αυτής της πολιτικής. Αυτό κρίνεται απαραίτητο διότι, ενώ οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στον διαχωρισμό του ελληνορθόδοξου στοιχείου που διαβιούσε στην Κωνσταντινούπολη βάσει υπηκοότητας για να καταδείξουν στην τουρκική γνώμη ότι σε όρους εθνικής κυριαρχίας οι Έλληνες υπήκοοι δεν είχαν θέση εντός του τουρκικού έθνους, στο ελληνικό παράδειγμα παρατηρούμε ακριβώς το αντίθετο. Οι ελληνικές αρχές αναγνωρίζουν την προτεραιότητα λήψης ανακουφιστικών μέτρων για τους Έλληνες πολίτες, ενώ οι Ρωμιοί (Έλληνες τουρκικής υπηκοότητας) και κυρίως εκείνοι που δε διατηρούσαν συγγενικούς δεσμούς με τους απελαθέντες, αντιμετωπίζουν μια σειρά θεσμικών δυσκολιών, οι οποίες μείωναν τις προϋποθέσεις ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία. Στην παρουσίαση θα προσπαθήσουμε να συναρθρώσουμε μια ερμηνεία αυτής της διαφοροποίησης, θα καταδειχθούν η εθνική στόχευση, τα όρια αυτής της πολιτικής ενώ θα εξεταστεί ο βαθμός ανταπόκρισης των ίδιων των Πολιτών εντός του χρονικού συγκειμένου που εξετάζουμε (1964-1970). Για την παραπάνω εισήγηση θα

χρησιμοποιηθούν ευρήματα της έρευνας από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας.

«Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ελληνισμός»

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Τούρκικη Καταδίωξη

Καθ. Δημήτρης Κοτρόγιαννος²⁶

Εισαγωγή

Στην δυτική νεωτερική παράδοση η θρησκεία συνδέεται στενά με την ελευθερία και τις νομοθετικές εγγυήσεις που οφείλει να παρέχει η πολιτική εξουσία για την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και της ενότητας του κράτους. Η ανεκτικότητα φαίνεται θεωρητικά να είναι η ενδεδειγμένη λύση, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πρακτικά ότι το κράτος ότι δεν προσαρμόζει τη λειτουργία και την οργάνωση των εκκλησιαστικών θεσμών στους δικούς του σκοπούς. Το κράτος δεν είναι απόλυτα ουδέτερο απέναντι σε ότι θεωρεί ότι μπορεί να το θέσει σε κίνδυνο. Το κράτος μπορεί να είναι ανεκτικό με την εκκλησία των ετερόδοξων υπηκόων όσο αυτοί δεν διαταράσσει την πολιτική τάξη των πραγμάτων και όσο δεν υπομονεύει την εθνικό-θρησκευτική του ταυτότητα. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι το αυταρχικό κράτος περιορίζει την ελευθερία έκφρασης και δράσης των θρησκευτικών και πολιτισμικών μειονοτήτων και τις υποχρεώνει να συμμορφωθούν με τις κυβερνητικές απόψεις. Τέτοια φαίνεται να είναι η εξαναγκαστική πολιτική που επέβαλε και επιβάλλει το Τούρκικο κράτος στο οικουμενικό πατριαρχείο και στην ελληνορθόδοξη μειονότητα εδώ και έναν αιώνα. Δεν είναι λοιπόν μάταιο να προσεγγίσουμε συνοπτικά τα αποτελέσματα αυτού του καταναγκασμού και βίαιου διωγμού που σκοπό δεν έχουν μόνο να εξαφανίσουν το διαφορετικό ως απειλή αλλά να καταργήσουν μια πολιτισμική δημιουργία αιώνων που συνέλαβε καθοριστικά στην εξέλιξη

---

²⁶ Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας, Πρώην Κοσμήτορας Σχολής Κοινωνικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης, d.cotreau@gmail.com

του ανθρώπινου πολιτισμού, στην θεολογία, την τέχνη, την αρχιτεκτονική, την ζωγραφική, την μουσική και την εκκλησιαστική διπλωματία για την δημοκρατική ανάπτυξη εθνών και θρησκειών. Το Τουρκικό κράτος άρχισε μια διαμάχη με το Πατριαρχείο της Πόλης, η οποία στην πραγματικότητα είναι μια παράδοξη μάχη μεταξύ της πολιτικής η οποία αναγορεύεται σε απόλυτο και του Πατριαρχείου που πρεσβεύει το σεβασμό της ιδιαιτερότητας της ανθρώπινης ύπαρξης ως θεμέλιο της ανθρώπινης ζωής.

1. Το πολιτικό πλαίσιο του Διωγμού.

Με την κατάρρευση της πολυεθνικής οθωμανικής Αυτοκρατορίας το νέο Τούρκικο κράτος υπό την ηγεσία του Κεμάλ Ατατούρκ εδραιώθηκε στον εθνικισμό. Σε αντίθεση με την Οθωμανική αντίληψη που έδειχνε αναγνώριζε δικαιώματα στις εθνοθρησκευτικές μειονότητες το Τούρκικο κράτος ήθελε να οικοδομήσει μια κοινωνία ομοιογενή, όπου οι πολίτες θα προσδιορίζονται ως Τούρκοι και Μουσουλμάνοι. Η ενθό-θρησκευτικοί ομοιογένεια αφορά την ταυτόχρονη εθνοτική και θρησκευτική ταύτιση του πληθυσμού με το κυρίαρχο έθνος Όσοι ορθόδοξοι Έλληνες Αρμένιοι και Εβραίοι που δεν πληρούσαν αυτή την προϋπόθεση αντιμετώπιζονταν με δυσπιστία, περιθωριοποίηση και διωγμούς. Η Τούρκικη ιδεολογία του εθνικισμού είναι μια μορφή «συγκρητισμού», μια μίξη της ιδέας της φυλής και του ποπουλιστικού πολιτικού ισλάμ. Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η λατρεία της παράδοσης, μιας κουλτούρας που δεν ανέχεται τις αντιθέσεις και το διαφορετικό. Το μόνο μέσον που μπορούσε να συνεισφέρει αποτελεσματικά μια ταυτότητα στο έθνος ήταν οι εχθροί και ο καλύτερος στόχος ήταν οι Έλληνες επειδή βρίσκονταν μέσα και έξω από την Τούρκικη επικράτεια. Οι διώξεις το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα συνιστούν ένα τυπικό παράδειγμα της ψύχωσης αυτής της συνομωσίας.

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα αποτελεί, μετά την μικρασιατική καταστροφή, την πιο κρίσιμη εποχή για τον Ελληνισμό της Πόλης και γενικότερα για την

παρουσία του οικουμενικού πατριαρχείου στην Τουρκία. Η εθνικιστική Τούρκικη πολιτική αντίληψη οδήγησε συστηματικά και επιμελημένα στην ταύτιση του Ελληνισμού και του οικουμενικού πατριαρχείου και τους θεώρησε φορείς ελληνικών εθνικών συμφερόντων. Αυτή η τάση ενισχύθηκε με την κρίση του κυπριακού ζητήματος και την ένταση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και έχει ως αποτέλεσμα το πατριαρχείο να μην αντιμετωπίζεται ως θρησκευτικός θεσμός με οικουμενικό χαρακτήρα αλλά ως ένα θεσμός που απειλούσε την Τούρκικη εθνική ταυτότητα εξυπηρετώντας τις αλυτρωτικές φιλοδοξίες του ελληνισμού. Οι Έλληνες της Πόλης αποτελούσαν σημαντικό μέρος της εγχώριας πολιτισμικής και οικονομικής Ελίτ της οποίας η επιρροή στην Τούρκικη οικονομία έπρεπε να αποδυναμωθεί με την λήψη διοικητικών και νομοθετικών μέτρων, που στηρίχθηκαν στις ανορθολογικές δράσεις και στην ενστικτώδη αντίδραση του οργισμένου πλήθους, την πράξη καταστροφής για την καταστροφή.

Το Σεπτέμβριο του 1955 με αφορμή κατασκευασμένη βομβιστική επίθεση επίθεση εναντίον του Τούρκικου Προξενείου στην Θεσσαλονίκη, οργανώθηκε Πογκρόμ κατά των Ελλήνων της πόλης με καταστροφές σε περιουσίες, εκκλησίες και σχολεία. Οι δήθεν αυθόρμητες διαδηλώσεις εθνικιστικών ομάδων είχαν ως στόχο την τρομοκράτηση και τον εκβιασμό της ελληνικής κοινότητας και γενικά όλων των ορθόδοξων μειονοτήτων. Εμπορικές επιχειρήσεις λεηλατήθηκαν. Ναοί, μονές, νεκροταφεία, σχολεία, νοσοκομεία, βιβλιοθήκες καθώς και πολιτιστικά και αθλητικά σωματεία βανδαλίστηκαν. Οι ορθόδοξες εκκλησίες με κειμήλια ανεκτίμητης αξίας λαφυραγωγήθηκαν. Οι οργισμένοι παντουρκιστές σκύλευσαν ακόμα και τους πατριαρχικούς τάφους. Σύμφωνα με την έρευνα του παγκόσμιου συμβουλίου Εκκλησιών (Νοέμβριος του 55) μόνο οι καταστροφές στις ελληνικές εκκλησίες της πόλης κοστολογούνται πάνω από 150 εκατομμύρια δολάρια. Χαρακτηρίζοντας το μέγεθος της καταστροφής, ο ΓΓ αντιπροσωπείας του παγκόσμιου συμβουλίου εκκλησιών δήλωσε « Πρόκειται για μια από τις χειρόστες θεομηνίες που έπληξαν ποτέ την χριστιανική εκκλησία κατά τους

τελευταίους καιρού. Είναι αδύνατον να διανοηθεί κανείς και να πιστέψει κανείς ότι παρόμοιο κατά της εκκλησίας έγκλημα μπορούσε να διαπραχθεί σε μια εποχή κατά την οποία όλοι μιλούν περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων.»

Το 1964 με αφορμή την ένταση στο κυπριακό η θέση της ελληνικής μειονότητας επιδεινώθηκε. Το Τούρκικο κράτος προχώρησε στην πολιτική των απελάσεων που είχε στόχο την συρρίκνωση της ελληνικής κοινότητας, την υφαρπαγή περιουσιών και τον περιορισμό της πολιτιστικής της δραστηριότητας. Οι τούρκικες αρχές κατήγγειλαν μονομερώς την σύμβαση εγκατάστασης εμπορίου και ναυτιλίας ,επικαλούμενοι λόγους εθνικής ασφαλείας και άρχισαν τις απελάσεις των επιφανών προσωπικοτήτων της ελληνικής μειονότητας, κυρίως εκπαιδευτικών, κληρικών και επιχειρηματιών. Απελάθηκαν περισσότεροι από 12 000 Έλληνες, νόμιμα εγκατεστημένοι στην Πόλη, ενώ χιλιάδες αναγκάστηκαν να φύγουν λόγω της διάλυσης των οικογενειών και του ανασφαλούς κοινωνικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Οι απελαθέντες είχαν ελάχιστο χρόνο προετοιμασίας και μπορούσαν να μεταφέρουν στοιχειώδεις αποσκευές και περιορισμένο ποσό χρημάτων των 22 δολαρίων σε τούρκικες λίρες. Στόχος αυτής της πολιτικής ήταν η κατάσχεση περιουσιών των απελαθέντων χωρίς αποζημιώσεις και η καλλιέργεια του φόβου και ανασφάλειας για την ζωή των μελών της μειονότητας. Την ίδια περίοδο έθεσε τέθηκε σε εφαρμογή η νομοθεσία του 1932 που απαγόρευε σε Έλληνες κατοίκους της Τουρκίας να ασκούν κάποια επαγγέλματα προκαλώντας οικονομική αποδυνάμωση.

Ταυτόχρονα το Τούρκικο κράτος προχώρησε σε μια συντονισμένη πολιτική ελέγχου, επίβλεψης και άρα καταστολής της καλλιέργειας της ελληνικής παιδείας. Με την έκδοση μιας σειράς διαταγμάτων επιχείρησε να αλλάξει το ιστορικό παρόν μιας μακρόχρονης πολιτισμικής παράδοσης μέσα από τον έλεγχο των εκπαιδευτικών θεσμών και έκλεισε σχολεία ιδιαίτερα στην Ίμβρο και την Τένεδο επιταχύνοντας την μετανάστευση του μειονοτικού πληθυσμού. Με

μια σειρά απαγορευτικών διοικητικών πράξεων άλλαξε τους όρους λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Διόρισε στα μειονοτικά σχολεία Τούρκους υποδιευθυντές με σκοπό να νομιμοποιήσουν τις παρεμβάσεις τούρκων επιθεωρητών για την αποκατάσταση των ενδεχόμενων παραβιάσεων των εκπαιδευτικών κανονισμών. Η επιτήρηση έγινε έτσι μέσω καταστολής της δυνατότητας διδασκαλίας μιας ελληνικής παιδείας χωρίς εμπόδια. Η τελική συνέπεια ήταν ο μη διορισμός στα σχολεία της μειονότητας ομογενών εκπαιδευτικών που ήταν απόφοιτοι ελληνικών παιδαγωγικών επιστημών και πανεπιστημίων με το πρόσχημα ότι δεν έχουν επαρκή παιδαγωγική κατάρτιση. Σταδιακά η λειτουργία του σχολείου πέρασε στην δικαιοδοσία της Τούρκικης διοίκησης, η οποία ήθελε να αναβιώσει το δόγμα «Πατριώτη Μίλα Τούρκικα». Θεώρησαν δηλαδή οι τούρκοι σχεδιαστές των πολιτικών της εθνικής ομογένειας ότι η τούρκικη γλώσσα θεμελιώνει την αισθητική και ιστορική συνείδηση της εθνικής τούρκικης ταυτότητας και αποτελεί την βάση της σύγχρονης τούρκικης κοινωνίας, ενώ κάθε άλλη την παραμορφώνει.

Αυταρχισμός, αυθαιρεσία, προσχηματική ποινικοποίηση κάθε δραστηριότητας των Ελλήνων, καλλιέργεια και φίμωση της διαφορετικής γνώμης συνιστούν τα κύρια χαρακτηριστικά τούρκικων πολιτικών απέναντι στο ελληνισμό και είχαν ως τελικό στόχο να αποδυναμώσουν το θεσμό του Πατριαρχείου ως πνευματικό οικουμενικό κέντρο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι τουρκικές αρχές θέσπισαν σειρά μέτρων που απέβλεπαν στον περιορισμό της λειτουργίας του Πατριαρχείου και της οικουμενικής θρησκευτικής εμβέλειας. Η Τουρκία δεν αντιμετώπισε το πατριαρχείο ως ένα θρησκευτικό θεσμό, αλλά ως ένα θεσμό της Ελληνικής κοινότητας της Πόλης ακυρώνοντας τον διεθνή του ρόλο. Έτσι ενέταξε την λειτουργία του στις διαστάσεις της χρονικής και τοπικής αρμοδιότητας ενός περιορισμένου δημόσιου χώρου και την συνέδεσε με τις βασικές επιδιώξεις των εθνικιστικών πολιτικών του τούρκικου κράτους. Για να περιορίσει την λογοτεχνική παραγωγή και την διάδοση της Ελληνιστικής

παιδείας έκλεισε το 1964 το πατριαρχικό τυπογραφείο του οποίου οι εκδοτικές δραστηριότητες είχαν ξεκινήσει το 1672. Ειδικότερα από το ακαδημαϊκό έτος 1963-1964 επιτρεπόταν μόνο σε τούρκους υπηκόους η φοίτηση στην θεολογική σχολή της Χάλκης και άρχισε η απέλαση των φοιτητών με ξένη υπηκοότητα. Το 1971 η Τουρκία έκλεισε την θεολογική σχολή της Χάλκης με πρόσχημα την γενική εφαρμογή του νόμου περί ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτό αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα για την εκπαίδευση νέων κληρικών του πατριαρχείου και των ορθόδοξων χριστιανών απανταχού της γης. Ταυτόχρονα η Τούρκικη διοίκηση πολλαπλασίασε τις απελάσεις μελών της ιερούς συνόδου με Τούρκικη υπηκοότητα καθώς και ορθόδοξων κληρικών με ελληνική υπηκοότητα με το πρόσχημα της κατηγορίας της ανατρεπτικής τους δράσης.

Κοντολογίς ο Τουρκικός σοβινισμός θεωρεί την ορθοδοξία γενικά μια συγκροτημένη εθνική ιδεολογία που υπονομεύει τον τούρκικο εθνικισμό, τις αρχές της πολιτικής κυριαρχίας του κράτους και τις αξίες του τούρκικου πολιτισμού, ενθαρρύνοντας αποσχιστικές ή αυτονομιστικές τάσεις. Με άλλα λόγια θεωρεί ότι το πατριαρχείο πρέπει να είναι μόνο θρησκευτικό ίδρυμα των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης προσανατολισμένο αυστηρά στην εξυπηρέτηση των λατρευτικών καθηκόντων τους, χωρίς σημαντική δυνατότητα αναπαραγωγής και διάδοσης της Ελληνορθόδοξης παιδείας επειδή αυτή αποτελεί φορέα αντιλήψεων, πεποιθήσεων και τρόπου ζωής που υπομονεύουν τις πεποιθήσεις και παραδόσεις του τούρκικου λαϊκού πολιτισμού. Η ιδιομορφία του Τούρκικου εθνικισμού έγκειται στην επιλεκτική πολιτισμική χρήση της θρησκείας, παρεκκλίνοντας σημαντικά από το προσανατολισμό του Δυτικού πνεύματος. Από την μια βεβαιώνει ότι χωρίς θρησκεία δεν υπάρχει εθνικό κυρίαρχο κράτος άξιο του ονόματος του και από την άλλη θεωρεί ότι το διαφορετικό θρησκευτικό δόγμα απειλεί την εθνοτική ομοιογένεια. Μια τέτοια κατάσταση δεν συνάδει με την παράδοση του Ευρωπαϊκού πολιτισμού που από την εποχή του Spinoza και του Βολταίρου έλυσε το πρόβλημα σχέσεων

θρησκείας και πολιτικής συνδέοντας την ελευθερία με την θρησκευτική πίστη και την προσωπική υπευθυνότητα, γεγονός που προϋποθέτει και απαιτεί την ουδετερότητα του κράτους απέναντι σε όλες τις θρησκείες, ήτοι την θέσπιση ενός δημοκρατικού ιδεώδους ως τρόπου ζωής για την ειρηνική συνύπαρξη της πολιτικής κοινότητας. Στην Τουρκία αντίθετα η πολιτική είναι η τέχνη των μέσων που θέτει το κράτος στην υπηρεσία του για να επιτύχει τους σκοπούς του. Το κράτος οφείλει να είναι αρκούντως ισχυρό για να τιθασεύσει τις θρησκευτικές αντιλήψεις που διαταράσσουν την λειτουργία του ή να ενδυναμώσει το δικό του θρησκευτικό δόγμα και με αυτήν την λογική οριοθετεί την παρουσία του πατριαρχείου και της ορθόδοξης εκκλησίας, καθιστώντας το μέλλον του αβέβαιο, έναν οργανισμό προορισμένο να εξασθενεί συνεχώς.

Επειδή όμως η πνευματική ζωή του ανθρώπου παράγει μορφές και εξωτερικεύεται σε διαμορφώσεις αντιλήψεων για την οργάνωση της παρουσίας του ανθρώπου πάνω στον κόσμο, το ζήτημα είναι αν τα πολιτικά-διοικητικά μέτρα καταστολής μπορούν να ακυρώσουν την παρουσία και την λειτουργία του οικουμενικού πατριαρχείου ως οικουμενικό πολιτιστικό-θρησκευτικό φορέα προώθησης αξιών που αντιτίθεται σε κάθε μορφή ολοκληρωτισμού και σέβεται την αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων ανεξάρτητα από την εθνική του προέλευση. Το πατριαρχείο είναι ιστορικά το οικουμενικό διοικητικό κέντρο εκπροσώπησης και οργάνωσης της ζωής της ορθόδοξης εκκλησίας στον κόσμο. Ενσαρκώνει την πνευματική και ηθική θρησκεία της ορθοδοξίας και δεν επιδιώκει την συμμετοχή στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Δεν συνδέει την ορθόδοξη πίστη με ένα κράτος ή έναν λαό, η οικουμενικότητα του είναι θεολογική και η δραστηριότητα του οργανώνεται γύρω από αυτό το σημείο. Ο Τούρκικος εθνικισμός αντιμετωπίζει στην πραγματικότητα το Πατριαρχείο της Πόλης με πολιτικούς όρους σχέσεων δύναμης που αντανάκλα μια ανταγωνιστική σχέση εθνοτήτων. Και ως τέτοιο περιστέλλει τις υλικές προϋποθέσεις της παρουσίας του που δύσκολα μπορεί να ακυρώσει την

συμβολική αποτελεσματικότητα μιας θρήσκο-πολιτισμικής παράδοσης που έχει αφήσει το αποτύπωμα της στην πνευματική δημιουργία του ανθρώπου από την αρχιτεκτονική μέχρι την ζωγραφική και την μουσική, από την προώθηση της ειρήνης μεταξύ των λαών μέχρι την φιλανθρωπική στήριξη όλων των αδύναμων ανθρώπων.

2. Ο οικουμενικός χαρακτήρας της Ορθοδοξίας.

Η ορθοδοξία αποτελεί σύνθεση των βασικών πυλώνων του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, της Βίβλου, της σκέψης των αρχαίων Ελλήνων, του Χριστιανισμού και της αρχαίας φιλοσοφίας. Εμφανίστηκε ως ιστορικό φαινόμενο με την εγκαθίδρυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και ήταν κοινή θρησκευτική συνείδηση όλων των πιστών ανεξάρτητα από την εθνική τους προέλευση. Στηρίχθηκε στην Ελληνική γλώσσα, την πλέον διαδεδομένη στην επικράτεια της αυτοκρατορίας η οποία όρισε το πνευματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε το δόγμα της ορθόδοξης θεολογίας καθώς και η οργάνωση της εκκλησίας. Σύμφωνα με τον ευαγγελιστή Ιωάννη, ο λόγος, η ομιλία, προέρχονται από το θεό και διακρίνουν τον άνθρωπο από τα άλλα όντα της δημιουργίας και για την ορθοδοξία η ελληνική παιδεία αποτελεί το βέλτιστο οίκο του θεού. Έτσι η σχέση της ορθοδοξίας με τον Ελληνισμό δεν είναι συγκεκριμενοποίηση μιας εθνικιστικής παιδείας αλλά σύζευξη δύο πολιτισμών που θεμελιώνουν την πνευματικότητα ως κύριο χαρακτηριστικό της οικουμενικής διάστασης του ανθρώπου. Ο Χριστιανισμός και ο Ελληνισμός κατοικούσαν στον αστερισμό του πνευματικού ανθρώπου, στο *homo humanus*, σε αντιδιαστολή με το *homo barbarus* δηλαδή τον απαίδευτο, τον μισαλλόδοξο. Η ορθοδοξία πρεσβεύει την ανθρωπιά του ανθρώπου και την προάγει στην πράξη σύμφωνα με το λόγο του θεού. Στον χριστιανισμό η ιδέα της ισότητας των ανθρώπων προηγείται των ιστορικών καθορισμών και των φυλετικών και ιστορικών διακρίσεων. Όλοι οι άνθρωποι είναι τέκνα του δημιουργού ανεξάρτητα αν έχουν γεννηθεί σε μια

κοινότητα Ελλήνων, Τούρκων, Εβραίων, Αράβων, Σλάβων κ.α. Ο Hegel συνέδεσε την εμφάνιση της νεωτερικής ισότητας των ανθρώπων σε αντίθεση με την αρχαία φιλοσοφία, με το ευαγγέλιο και την χριστιανική εκκλησία.

Αν με το όρο ανθρωπισμό εννοούμε την αποκατάσταση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τότε η ορθοδοξία είναι ένας ανθρωπισμός που πρεσβεύει την απολιτική σωτηρία της ψυχής και της ανθρωπότητας, γεγονός που καθορίζει την κοσμική παρουσία και το ρόλο του πατριαρχείου. Τα κύρια χαρακτηριστικά της οικουμενικότητας του πατριαρχείου της Πόλης σχετίζονται με την ιστορική, πνευματική και εκκλησιαστική του θέση στο πλαίσιο της ορθόδοξης εκκλησίας. Το Πατριαρχείο είναι πνευματικό κέντρο των ορθόδοξων και δεν διέπεται από καμιά εθνοκεντρική λογική. Δεν είναι μορφή πολιτικής οντότητας με καθορισμένη επικράτεια και δικαιοδοσία απόλυτης αρμοδιότητας εφαρμογής πολιτικών και ούτε λειτουργεί ως ιδεολογικός μηχανισμός προώθησης της κρατικής λογικής και σκοπιμοτήτων. Συμβολίζει την θρησκευτική ενότητα των ορθόδοξων κοινοτήτων παγκοσμίως. Η θέση του οικουμενικού πατριαρχείου καθιερώθηκε ιστορικά από τις οικουμενικές συνόδους και αναγνωρίζεται από τις υπόλοιπες ορθόδοξες εκκλησίες. Η προνομιακή του θέση απορρέει από το γεγονός ότι οι ορθόδοξοι επίσκοποι το θεωρούν πρώτο μεταξύ ίσων « Primus Inter Pares» στην διεθνή του παρουσία και δεν ακυρώνει την αυτονομία των αυτοκέφαλων εκκλησιών, οι οποίες είναι υπεύθυνες και αρμόδιες για την εσωτερική οργάνωση, διοίκηση και λειτουργία της εκκλησίας εντός της επικράτειας τους καθώς και των σχέσεων τους με την κρατική υπόσταση στην οποία ανήκουν και δραστηριοποιούνται. Το πατριαρχείο έχει το ρόλο του συμβούλου σε ζητήματα ορθόδοξης πίστης και της εκκλησιαστικής τάξης παρέχοντας πνευματική καθοδήγηση στις ορθόδοξες κοινότητες της διασποράς που δεν ανήκουν σε κάποιο αυτοκέφαλο πατριαρχείο. Αποστολή του είναι να συντονίζει την παγκόσμια ορθοδοξία. Η πνευματική του καθοδήγηση εκφράζει έναν κόσμο χωρίς κυριαρχία που στηρίζεται στην ανεξαρτησία και προάγει τον

διάλογο και την αμοιβαία υπευθυνότητα των εκκλησιών διαμορφώνοντας το πλαίσιο ενός διεθνούς δημόσιου χώρου για την ορθολογική ζωή της ορθοδοξίας χωρίς ανταγωνισμούς. Αυτή η υψηλή σημασία της μετριοπαθούς παρουσίας στην διεθνή ζωή της ορθόδοξης εκκλησίας δείχνει το υπεύθυνο ηθικό χαρακτήρα να ασκεί μια ήπια διεθνή κανονιστική δύναμη με μακροχρόνια παράδοση με σκοπό την διατήρηση και την προστασία της ορθοδοξίας.

Αυτό το νομικό καθεστώς του Πατριαρχείου έχει εντυπωσιακό παρελθόν και χρονολογείται από την αρχαιότητα και τον μεσαίωνα. Εξαπλώνεται από την Ρώμη στην Ανατολή (330-1452). Συνεχίζει την παρουσία του στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1452-1922) εκπροσωπώντας τις ορθόδοξες εκκλησίες χωρίς διακοπή πράττοντας το ίδιο και στην σύγχρονη Τουρκία από το 1923. Οι βαθιές ρίζες του πατριαρχείου αποτυπώνουν ταυτόχρονα μια ιστορική ειρωνεία. Ενώ το σύγχρονο Τούρκικο κράτος θεμελιώθηκε στην παράδοση των δικαϊκών ευρωπαϊκών αρχών, του Ρωμαϊκού δικαίου ως κοινή βάση όλων των εθνών-κρατών, οργανισμών και πολιτισμών και συνεπώς οφείλει να παρέχει μια αναμφισβήτητα αναγνωρισμένη θέση στο πατριαρχείο εντούτοις το σύγχρονο Τούρκικο Δίκαιο δεν την παρέχει. Όταν γεννιούνται νέα κράτη και τα παλιά καταρρέουν η συνέχεια του δικαίου σίγουρα τίθεται υπό κρίσιμη δοκιμασία αλλά δεν εξαφανίζεται. Η Τουρκία δεν αναγνωρίζει την παράδοση ενός δικαϊκού παρελθόντος ή την αναγνωρίζει κατά το δοκούν, θεωρώντας ότι δεν μπορεί να επιβάλλει τετελεσμένα γεγονότα στην σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα. Η Τούρκικη πολιτεία δεν αναγνωρίζει την οικουμενική ιδιότητα του πατριαρχείου, κάτι δύσκολο να κατανοηθεί γιατί αυτή η ταξινόμηση θα έπρεπε να παραμένει ένα καθαρά χριστιανικό ζήτημα, θεολογικής συζήτησης, χωρίς νόημα για ένα κράτος συντριπτικά μουσουλμανικό. Με λίγα λόγια οι ιστορικά προερχόμενες και επιλεγμένες εθνικιστικές ιδέες, αξίες και ερμηνείες σχετικά με το δίκαιο που επικρατούν στην Τουρκία δεν φαίνεται να επιτρέπουν

μια υγιή βάση για την επιβίωση του πατριαρχείου ως οικουμενικός θρησκευτικός θεσμός.

Η εθνικιστική ερμηνεία της τούρκικης νομικής κουλτούρας δεν είναι απλά αμφιλεγόμενη αλλά μεροληπτική εχθρική και ξένη για την πολιτισμική παράδοση της νέας Τουρκίας. Έτσι αναγνωρίζει το πατριαρχείο ως θρησκευτικό θεσμό μιας μικρής μειονότητας Ελλήνων Ορθοδόξων, αλλά όχι νόμιμη οντότητα με την πλήρη έννοια της νομικής προσωπικότητας. Η Τούρκικη πολιτεία το αντιμετωπίζει ως ίδρυμα εσωτερικού δικαίου, άποψη που θεωρείται αβάσιμη από την πλευρά του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς κοινότητας γιατί αντιβαίνει τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συγκεκριμένα την σημασία της Ευρωπαϊκής σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Η έλλειψη αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, όπως η αδυναμία κατοχής περιουσίας στο όνομά του, εκδόσεις αδειών παραμονής και εργασίας για κληρικούς που δεν είναι Τούρκοι υπήκοοι, με αποτέλεσμα ο Πατριάρχης να πρέπει να είναι Τούρκος πολίτης. Η πρόσφατη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Apostolidi et Autres contre Turquie, Fener Rum Erker Lisesi Vakfi contre Turquie*, 2007) επισημαίνει και καταδικάζει τις αποκάλυπτες εθνικιστικές τάσεις του Τούρκικου δικαίου που καταστρατηγούν τις θεμελιώδεις ελευθερίες της οικουμενικής διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αντίθετα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο το πατριαρχείο θεωρείται ιδιότυπο νομικό πρόσωπο (*Sui genesis*) δηλαδή νομική οντότητα του διεθνούς δικαίου που διέπεται με το παρόμοιο νομικό καθεστώς της Αγίας Έδρας. Η Συνθήκη της Λωζάνης (1923) αν και δεν αναφέρεται ρητά στο πατριαρχείο κατοχυρώνει την προστασία των δικαιωμάτων της μη μουσουλμανικής μειονότητας, συμπεριλαμβάνοντας εμμέσως πλην σαφώς το καθεστώς του πατριαρχείου σύμφωνα με τον σκοπό της συνθήκης και την τελεολογική ερμηνεία της για την ειρηνική συνύπαρξη των μειονοτικών θρησκευτικών

ενοτήτων μέσα σε ένα κράτος απαρτιζόμενο από θρησκευτικές και πολιτισμικές μειοψηφίες. Η διεθνής κοινότητα (ΕΕ, Ο.Ο.Σ.Α, Η.Π.Α. κ.α.) πιέζει το Τούρκικο κράτος να αναγνωρίσει με επίσημη κυριολεκτική σαφήνεια την νομική προσωπικότητα και τον οικουμενικό χαρακτήρα της παγκόσμιας εμβέλειας του. Τα θρησκευτικά και ανθρώπινα δικαιώματα των μειονοτήτων μέσα σε ένα σύγχρονο κράτος μεταξύ δυτικού και ανατολικού πολιτισμού όπως θέλει να παρουσιάζεται η Τουρκία θα πρέπει να λειτουργούν ενάντια σε κάθε μορφή βίας, πολιτιστικού επεκτατισμού και καταπίεσης, οι οποίες είναι βασικές συνιστώσες του ακραίου μονοπολιτιστικού εθνικισμού.

Το Πατριαρχείο από την Οθωμανική εποχή, την εμφάνιση των εθνικισμών του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα έως το σύγχρονο γεωπολιτικό πεδίο, ήταν κυρίως ένα σημαντικό κέντρο πνευματικής και διοικητικής εξουσίας της ορθόδοξης εκκλησίας προσπαθώντας να διατηρήσει μια λεπτή ισορροπία μεταξύ του οικουμενικού του χαρακτήρα και της ανόδου των τοπικών εθνικισμών. Υπάρχει μια εγγενής ένταση μεταξύ της καθολικότητας, της πνευματικής εξουσίας του πατριαρχείου και της χρησιμοποίησής της από κοσμικούς εθνικισμούς για την εξυπηρέτηση των εθνοτικών τους συμφερόντων. Ο Π. Κιτρομηλίδης σε μια πρόσφατη μελέτη του επικρίνει την τάση οικειοποίησης και συγχώνευσης της ορθοδοξίας με τον εθνικισμό υπογραμμίζοντας ότι παρόμοιες απόψεις παρερμηνεύουν την πραγματική φύση της εκκλησίας και την ανθρωπιστική οικουμενική αποστολή της. Στο βιβλίο του αναλύει πώς το οικουμενικό Πατριαρχείο ως κορυφαίο πνευματικό και θεσμικό κέντρο της ορθοδοξίας αντιμετώπισε τις πολιτικές, κοινωνικές και ιστορικές αλλαγές εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να διατηρήσει, παρά τις δυσκολίες, τον οικουμενικό του χαρακτήρα, ως κέντρο με συμβολική ηθική και οργανωτική ισχύ. Περιγράφει λεπτομερώς πως το Πατριαρχείο αντιμετώπισε τις διάφορες πολιτικές προκλήσεις συμπεριλαμβανομένων των μονομερών ανακηρύξεων αυτοκέφαλων εθνικών εκκλησιών στα βαλκάνια (Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία,

Ρουμανία), τις αιτίες παρακμής της ορθοδοξίας στην Μικρά Ασία και την αναπόφευκτη άνοδο του Τουρκικού εθνικισμού καθώς και τις επιπτώσεις του Ψυχρού πολέμου στον περιορισμό της σημασίας του οικουμενικού Πατριαρχείου. Απέναντι σε αυτές τις δύσκολες πολιτικές συνθήκες και την απώλεια ουσιαστικής δυνατότητας παρέμβασης και καθοδήγησης των αυτοκέφαλων ορθόδοξων εκκλησιών, το Πατριαρχείο επικεντρώθηκε στην ανάδειξη της σημαντικής συμβολικής του δύναμης για την διατήρηση της ορθόδοξης ενότητας. Απέναντι στην εργαλειοποίηση της ορθοδοξίας από κρατικούς εθνικισμούς αντέταξε μια «πολιτική» της διεθνούς ενότητας και σύμπνοιας για την προστασία των δικαιωμάτων των ορθοδόξων. Δεν επιτίθεται στην κυριαρχία των κρατών, ούτε αμφισβητεί την αρχή ότι η κυριαρχία ανήκει ουσιαστικά και αποκλειστικά στο κράτος. Συνδιαλέγεται όμως μαζί τους για την διασφάλιση της σύννομης αντιμετώπισης των δικαιωμάτων της ορθόδοξης εκκλησίας. Θα μπορούσαμε να πούμε με μια δόση υπερβολής ότι η οικουμενικότητα του πατριαρχείου εξαιτίας της διεθνούς του παρουσίας προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας σύλληψης της «μετά-κυριαρχίας», όχι προωθώντας υπόρρητα ένα πλαίσιο αναφοράς υπερεθνικών δεσμευτικών αρχών για τα κράτη, γεγονός που θα αμφισβητούσε το απόλυτο της κυριαρχίας, αλλά για να δείξει ότι η ενιαία συντονισμένη δράση μπορεί να συνεισφέρει στην διατήρηση της ταυτότητας της ορθοδοξίας στο όνομα της θρησκευτικής ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το Πατριαρχείο δεν διαθέτει τυπικά και ουσιαστικά καμία δύναμη εξαναγκαστικής οικουμενικότητας ή συμμόρφωσης έναντι των άλλων αυτόνομων ορθοδόξων πατριαρχείων. Η παράδοση της συμβολικής και ηθικής του οικουμενικής διάστασης συνδέεται με την ελευθερία, την απόφαση, και την υπευθυνότητα μη παρέμβασης στα εσωτερικά των άλλων Πατριαρχείων. Η δικαιοδοσία του περιορίζεται σε θεολογικά ζητήματα ως θεματοφύλακας των αρχών της ορθοδοξίας προάγοντας τον διάλογο γιατί τα θεολόγο- μεταφυσικά προβλήματα δεν μπορούν να

αντιμετωπισθούν ικανοποιητικά χωρίς μια οργανωμένη συνεργασία και ανταλλαγή επιχειρημάτων η οποία προϋποθέτει την ελευθερία της σκέψης και τον σεβασμό των ομόδοξων και των εθνοτικών-ιστορικών συνθηκών της παρουσίας της εκκλησίας. Έτσι όμως ο ρόλος του γίνεται πολιτικός. Δεν εξαντλείται μόνο στο πλαίσιο των θεολογικών ζητημάτων πίστης αλλά οφείλει να αντιμετωπίσει και να ρυθμίσει τις εντάσεις και τις μεταβαλλόμενες δυναμικές ισχύος εντός των κόλπων της παγκόσμιας ορθοδοξίας, ιδιαίτερα με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την εμφάνιση νέων κρατών και ορθόδοξων εκκλησιαστικών αρχών.

Σήμερα η σχέση μεταξύ του Πατριαρχείου της Πόλης και της Μόσχας είναι τεταμένη, με έντονες θεολογικές, γεωκανονιστικές και πολιτικές διαφορές με κεντρικό πρόβλημα το αυτοκέφαλο της ορθόδοξης εκκλησίας της Ουκρανίας που παραχώρησε η Κωνσταντινούπολη. Από την μια το Πατριαρχείο της Μόσχας θεώρησε ότι αυτή η απόφαση αποτελεί παρέμβαση στην επικράτεια του και διέκοψε τις συλλειτουργίες και τις κοινές εκκλησιαστικές δραστηριότητες με το οικουμενικό Πατριαρχείο. Από την άλλη το οικουμενικό Πατριαρχείο επιμένει στο ρόλο του ως «πρώτου μεταξύ ίσων» και θεωρεί ότι έχει καθήκον να παρεμβαίνει όταν κρίνονται θεολογικά και εκκλησιολογικά κανονικά προβλήματα. Υπάρχει μεταξύ τους βαθύς διχασμός με σημαντικές συνέπειες στην διεθνή παρουσία της ορθοδοξίας. Το αυτοκέφαλο της Ουκρανίας προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις. Κάποιες εκκλησίες το αναγνωρίζουν, ενώ άλλες, όπως της Σερβίας, της Αντιοχείας κ.α. υιοθετούν την στάση της Μόσχας η οποία ταυτόχρονα προσπαθεί να τονώσει την παρουσία της στην Αφρική, ενώ το Φανάρι το θεώρει είσπηδηση στην δικαιοδοσία του. Υφίσταται λοιπόν ένας «ανταγωνισμός κύρους» για την καθοδήγηση του ορθόδοξου κόσμου, μια διαμάχη που διεξάγεται με πολιτικούς όρους, που αμφισβητεί την οικουμενικότητα του Πατριαρχείου, επιχειρώντας να θέσει την θρησκεία στην υπηρεσία της κρατικής σκοπιμότητας. Το Φανάρι υπερασπίζεται και τονίζει την

παν ανορθόδοξη ευθύνη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ερμηνεία των ιερών κανόνων, είναι πιο ανεξάρτητο από τα κράτη και προωθεί την παγκόσμια συνεργασία, τον διάλογο, την σύγκλιση Συνόδων. Η Μόσχα αντίθετα τονίζει την «τοπική» αυτονομία και την αρχή της εδαφικότητας των πατριαρχείων και συνήθως ταυτίζεται με την Ρωσική κρατική πολιτική και την προώθηση του Ρωσικού Εκκλησιαστικού χώρου θεωρώντας ότι το Φανάρι εξυπηρετεί τα συμφέροντα της Δύσης ενάντια στην Ρωσία.

Η ένταση για την παγκόσμια εκκλησιαστική αρμοδιότητα του Πατριαρχείου απεικονίζει το δύσκολο πλαίσιο της διεθνούς λειτουργίας μεταξύ της *realpolitik* και τις ιδεαλιστικής ηθικής και πνευματικής αποστολής του, την οποία οι Τουρκικές κυβερνήσεις υπομονεύουν συστηματικά και αδιάληπτα τους 2 τελευταίους αιώνες και ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του 55 και του 64. Η Τουρκία έμαθε από την Γερμανική ιστορική πολιτική σκέψη ότι το κράτος δεν είναι μια μηχανή χωρίς εθνική και θρησκευτική ισλαμική ψυχή και ως τέτοιο αποδομεί συνεχώς τον οικουμενικό χαρακτήρα του Πατριαρχείου ως το απειλητικό άλλο που αμφισβητεί τα εθνικά συμφέροντα. Όσο το κράτος γίνεται ενθό-θρησκευτικό τόσο μεταχειρίζεται την βία και τον διωγμό ως αποτελεσματικές πρακτικές των πολιτικών διαμόρφωσης της Τούρκικης Ταυτότητας. Ο ρόλος του είναι σημαντικός στο μέτρο που οργανώνει την προστασία των ορθόδοξων κοινοτήτων καλλιεργώντας την ηθική και θρησκευτική ζωή τους. Συγκεκριμένα η εκκλησία ασχολείται με τα πράγματα που ανήκουν στον θεό και όχι με αυτό του Καίσαρα. Η σκέψη της ορθοδοξίας σε όλη την ιστορική ανάπτυξή της δεν φαίνεται να απέκτησε χαρακτηριστικά μιας θεολογικής αντίληψης όπως συνέβη στην δυτική παράδοση. Αναμφισβήτητα το πατριαρχείο διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο αλλά δεν αντιπροσωπεύει την κυρίαρχη πολιτική εξουσία. Το παράδοξο είναι ότι η Τουρκία αντιμετωπίζει το Πατριαρχείο ως «υπαρκτή» πολιτική εξουσία η οποία όμως δεν διαθέτει κανένα

υλικό μέσον να την απειλήσει, να την υποκαταστήσει ή να συμμετάσχει ενεργά στην άσκηση της κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας.

Το οικουμενικό Πατριαρχείο μέσα σε μια δομημένη ιστορική κατάσταση πολιτικής πυγμής και της σιδηράς δύναμης φαίνεται λοιπόν να ακολουθεί μια παραδοσιακή πολιτική λειτουργία την οποία θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε θεολογική ή δογματική που αντιστέκεται στην κοσμική χρήση της θρησκείας για πολιτικούς σκοπούς. Ο θεολογικό του χαρακτήρας καθορίζει το περιεχόμενο των πολιτικών του ενεργειών και τις κατανοεί ως προάσπιση των αξιών της ορθοδοξίας, ήτοι την ειρήνη στο επίπεδο των ορθόδοξων κοινοτήτων, το σεβασμό της παράδοσης ως έσχατο κριτήριο των εκκλησιαστικών προσαρμογών στη σύγχρονη εποχή, την ελευθερία με σκοπό την συνύπαρξη λαών ως οικουμενικό ιδανικό της ανθρωπότητας. Η μέθοδός του είναι ο διάλογος ως μόνη μεθοδολογική αρχή ρύθμισης των εκκλησιαστικών ζητημάτων και των εσωτερικών και εξωτερικών σχέσεων του. Αυτό που μπορεί να κάνει είναι να ενεργεί σύμφωνα με τους νόμους της λογικής. Τίποτε δεν είναι έγκυρο επειδή αναφέρεται στην διατήρηση της παράδοσης αλλά επειδή οι παραδοσιακές αξίες είναι ορθολογικά έγκυρες σύμφωνα με το νεότερο οικουμενικό ανθρωπιστικό λόγο. Αυτό είναι το ιστορικό χαρακτηριστικό της κατάστασης του Πατριαρχείου το οποίο συστηματικά προωθεί μια γέφυρα μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας για να διατηρήσει την ταυτότητα και την θρησκευτική του εξουσία σε έναν κόσμο που διαμορφώνεται από ισχυρές πολιτικές και εθνικές δυνάμεις που απειλούν την επιβίωσή του. Αγωνίζεται μέσα σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον για να διασώσει την πολιτισμική του ταυτότητα, την ελληνιστική του παράδοση και τις διορθόδοξες σχέσεις. Υπερασπίζεται την θρησκεία ως έκφραση ελευθερίας απέναντι σε κάθε πολιτικό ολοκληρωτισμό και αυταρχισμό. Με άλλα λόγια θέτει το ζήτημα της σημασίας του δικαιώματος της ελευθερίας της σκέψης και της έκφρασης με τον ταυτόχρονο σεβασμό του ετερόδοξου ως

απάντηση στις πολιτικές δύναμης, κάτι που η ανθρωπότητα έχει ανάγκη περισσότερο από ποτέ σήμερα.

«Το Πογκρόμ του 1955 στη Συλλογική Μνήμη της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας της Πόλης: “Η Τουρκία δεν είναι τόπος να ζει κανείς με ασφάλεια”»

The 1955 Pogrom in the Collective Memory of the Istanbul Rum Community

Δρ Özgür Kaymak

The 1955 Istanbul pogrom have become one of the most examined and publicly discussed events in Turkish academic and cultural circles – compared to other anti-minority practices – over the past 15 years. In this presentation, I’ll draw on oral histories collected during fieldwork for my doctoral dissertation and afterwards, which engaged with members of Istanbul’s Rum community across generations, social classes and gender. Although my broader research focused on the Rum, Jewish – mainly – and Armenian communities and their experiences in political, public, and private spheres, the 1955 pogrom emerged as a significant and recurring theme in the narratives I encountered.

Oral history provides us with information about the daily lives of ‘silenced’ and ‘ordinary’ individuals that are not found in written historical documents or have been distorted. According to Portelli, the historical data that the narratives highlight and that are real and decisive are memory itself. In this regard through personal testimonies and collective memories of those who lived through the events of September 6–7, my study explores how experiences of violence, displacement, and marginalisation are remembered and narrated. These stories offer insight into the layered and often contradictory processes of identity, belonging, and survival. I argue that while the pogrom has left a deep mark, framing the Rum community —or minorities more broadly— solely as passive victims entrenched in nostalgia Risks simplifying their complex realities and reinforcing reductive narratives. Instead, my research tries to highlight the heterogeneity within the Rum community, shaped by differences in social class, gender, age, education, and political outlook. These factors influence how

individuals remember the past and how they navigate the present.

Documenting the everyday lives of subaltern groups excluded from dominant historical accounts is essential —not only to make visible the discriminatory structures they face but also to reveal their strategies of endurance, negotiation, and resistance. Oral history, as a qualitative method, becomes a tool not just for recovering memory but also for challenging official narratives and exposing power hierarchies embedded in daily life. Therefore in this talk, I aim to bring these voices into public discourse, transforming private and communal memories into shared knowledge, and underscoring the continuing relevance of these testimonies 70 years on.

When an individual reflects on an event that has had a profound impact on them, the time gap between themselves and that event becomes insignificant. Traumatic events are relived through flashbacks. The events of 6-7 September are one of the most dominant traumas in the collective memory of the Rum community. The people I interviewed commented as: 'We were very shy, very bitter, very reserved... we started to be very careful about everything; our conversations, our relationships...', 'I am 68 years old and I did not expect this, I am hurt', "I asked my aunt, *how could you not hate after experiencing all this?*" These words express how members of the Rum community felt betrayed in the face of the injustice they suffered, how they experienced a great loss of trust, how they withdrew into themselves due to this unexpected and severe trauma, and how they were forced to hide their identity outside the community for many years.

When we examine how 6-7 September is embedded in the collective memory of the Rum community and how it is reflected in their narratives: They emphasise that during the events, their homes, shops, places of worship and cemeteries were "specifically" targeted. Attacks on cemeteries were the type of attack that

caused the most anger and resentment among interviewees. Cemeteries are places that evoke the past, those who have passed away, and feelings associated with the past. Because of this evocative aspect, cemeteries are a memory of the Rum community's collective identity; the attacks were not directed at material elements such as gravestones, but at the memory established in the cemeteries. Also, many interviewees emphasised that they had seen homes marked with chalk a day or two before the events took place, highlighting that 6-7 September was a planned and organised action.

Research has shown that older adults tend to recall events from their young adulthood in greater detail than those from other periods of their lives. Individuals who witnessed the September Pogroms during their adolescence or who were directly involved in the events recalled the two days of attacks with remarkable clarity and detail. During interviews, they referenced different neighborhoods of Istanbul as if the attacks had happened yesterday.

The visual memory of the pogroms is generally defined by images of looting on İstiklal Avenue, goods scattered on the ground, and tanks parked on the avenue. In their narratives, the interviewees reflect on how 6-7 September was experienced not only on İstiklal Avenue but also in other neighborhoods where Greeks, Jews, and Armenians lived, such as the Princes' Islands. The shared fear created by similar attacks has become embedded in the collective memory of minorities in each of these neighborhoods, along with spatial details. This collective memory conveys the Istanbul neighborhoods where non-Muslim minorities lived, such as Taksim, Gümüşsuyu, Beyoğlu, Galatasaray, Kuledibi, Tatavla, Feriköy, Eminönü-Sirkeci, Gedikpaşa, Samatya, Çengelköy, Haydarpaşa, Kalamış, and Adalar. Here I would also like to share the following: These lootings and attacks not only targeted non-Muslims and their homes and workplaces, but also sought to erase traces of non-Muslim history and sacred sites within the city.

Following these events, the city fragmented for security reasons. People migrated from certain neighborhoods, such as Ortaköy, Yeşilköy, Kadıköy, Çengelköy, Beykoz, and Samatya, where non-Muslims lived collectively, to the city center, including Tatavla, Şişli, and Feriköy.

Today, I would like to share some of these memories with you as I continue my speech.

“First I started shuffling through the photos in the albums and found some that had been compressed and removed around September 6 or 7. I would have asked my grandmother what had happened, but she never told me. Things are different now; nothing stays hidden anymore. Books on these topics have started to be published, and our people have started to confront it. While reading a book about September 6-7, we saw that they had included a photo of my grandfather's shop in Taksim. My aunt said, "Oh, our shop," and it just slipped out. I didn't know until then!

There was a toy shop next to our shop. Grandpa's dog hid in the sawdust. When grandpa couldn't find him, he was devastated (this memory is transferred from her aunt). With stories like this, the puzzle pieces started to come together. The events were recounted with emotionally charged memories. What can I say? They shone lights from the windows of the houses in Cevahir to loot the cemeteries. Now, there's a Starbucks there. I could never go into that Starbucks; it would make me feel awful. I asked my aunt, "How could you live through this and not hate it?" She didn't say anything. Can you imagine hiding behind the door with your shotgun, waiting for your house to be looted? That was my grandfather. I mean... You can imagine these things and feel them. Unfortunately, things that shouldn't have happened did happen.” (Age: 38, Female)

(Fotograph of the family) Here, she is the mother of my interviewer, with her father in front of their shop in Pera...

Pogroms are generally associated with specific neighborhoods of Istanbul. However, what happened on the Islands during those two days remains largely unknown. As this is also my field of study, I am drawn to memories and stories related to the Prince Islands. In our project on the Greek Orphanage of Prinkipo, we are also tracing the memories of September 6-7. Now, let's move from the heart of the city to the Princes' Islands, where the experience was different, yet equally intimidating:

“Every Tuesday evening, a Greek theater troupe would perform at what is now the Yıldızlar in Büyükada. My father would take us to see the theater every Tuesday evening. That day a friend of my father's came and said, “Barba Koço, don't go downstairs. There's a big commotion.” My father asked, "What's going to happen?" Anyway, we got dressed. My brother was maybe eight or nine years old. My mother dressed us in shorts, and we started to leave, but the road seemed to get longer. We saw men coming out with sticks. (65, Male)

His wife: They were coming from the other side on motorcycles. (age: 62)

We arrived at the clock tower. There was a man named Mustafa who owned a bakery. He came to my father and said, “They're tearing down the theater. It's very bad tonight. Take the children home.” My father went ahead and saw that it was indeed a terrible situation. When we arrived home, my grandmother and my aunt were there. My father said, "They're demolishing Angelici." We had a Pier brand radio with a wire. Our architect had given it to my father as a gift when he built our house. He (his father) used to say, “I worked three years to get this radio. Don't throw it away, even if I die.” My aunt heard the news on it. There was a lot of noise and commotion. The sky was so clear that you could see the fire in Istanbul. We didn't take anything with us; we just closed the house and ran out to save our lives. (65, Male)

My father would get two large barrels of coal and gas for the winter. They

poured the gas over the coal, smashing the glass windows and doors with stones. If we had been there, we would have died. At that moment, the military administration arrived, and all of these roads were filled with soldiers.

We searched, but we couldn't find any flags this time. Poor Aunt... My aunt immediately got some red and white linen, but you have to sew it carefully. My aunt and I sewed it with trembling hands. It had to be perfect. The people of the Island were showing the houses! The Faço restaurant and our house were damaged.” (62, Female)

(Photograph): This is the family....

This brings me to a crucial point: how is this trauma passed down to the next generation? For the rest of my speech, I will share some notes on the intergenerational transmission of 1955 and ways to contribute to the field from an academic perspective. First- and second-generation (60 +) interviewees aimed to avoid instilling hostility and resentment toward younger generations regarding stories of "events" that have taken root in their community's collective memory and/or their own family memories. They wanted to live more peacefully in the lands they inhabit without remaining tied to past traumas. They stated that these stories were mostly glossed over or concealed within families. In some families, events were conveyed as historical realities only when children reached high school age. The censorship applied in transmitting memory—the complete silence on the subject—can be attributed to the fact that these age cohorts grew up under serious pressure and fear because they had directly experienced and lived through the events (and others such as 1942) stored in the collective memory.

Sometimes, when topics arose that the children wouldn't understand, the elders of the family would speak Turkish as a “secret language” within the home. Also, many interviewees reported that whenever the subject of September 6-7 was

brought up, it was always glossed over, as if something shameful had happened. The fundamental difference between September 6-7 and other traumas was that, during those two days, people entered homes and other private spaces, destroying and demolishing them while assaulting the occupants. As we are learning from Serdar's valuable work today, there were also cases of sexual assault. These attacks on their private spaces were experienced as attacks on their bodies and most intimate areas. On the other hand, young people have emphasized the importance of conveying objective realities without instilling resentment and anger. They have also stressed the importance of knowing the past in order to create a healthier future and embrace their identities. Furthermore, they have stressed the importance of every social group having objective information about what happened on these lands and in the past. The vast majority of young people have stated that traumas embedded in collective memory must be passed on to the next generation in order to break down prejudices in society, establish trust, and most importantly, ensure that these traumas are confronted and not repeated. Personal character traits are an important dynamic in this process. They mentioned the ease of accessing information due to the fact that cultural identities can be openly discussed in the public sphere in recent years.

“They entered Büyükada, but did not come to Burgaz. Their own police stations prevented them, they did not let them in. In Heybeli a crowd of construction workers came out with sticks in their hands, shouting and running down the road, throwing stones at the windows. Their only concern was that ‘Cyprus will be Turkish’. There was a young woman working in our house. She started screaming, ‘Sister, hide us, they'll break into the houses and rape us.’ She was so scared.”
(Age:64, Male)

“That evening around seven, we were at home (Beyoğlu) when they started

breaking in and looting. They entered into the houses. I was nine years old at the time, and I was constantly going to the bathroom out of fear. He hung his reserve officer's uniform on it so they would understand. Despite this, they broke the window and threw a butcher's knife inside. We stayed up all night, of course—no sleep. Everything was destroyed. Bitterness and fear. We started to think..." (Age: 67, Male)

"We lived in Feriköy. The roads were littered with sacks of potatoes bought from grocers. The air was filled with the sharp smell of raki. Olive oil made the roads slippery. My father's shop was located in Tünel. It was pouring rain. We found a small book on the road. My father took it for me. It was a French-German dictionary. I still have it... My aunt lived in Kurtuluş. They burned down the church near her house. The cemeteries were destroyed, too. A priest disappeared; no one knows what happened to him. We were shy, sad, and reserved. We started paying close attention to our conversations and relationships." (Age: 72, Male)

"On September 6-7, a family saved us. In Çengelköy, the bell had been taken down from the church and thrown into the sea. They had entered the home of my father's friend, Mr. Yorgo, and assaulted his 80-year-old mother-in-law. They entered many other homes of acquaintances. It was clear which houses they would target. Many people lost trust in Turkey. They began making plans to emigrate when the opportunity arose. After that, many no longer considered this place safe." (Age: 62, Male)

"They always referred to them as "incidents" and never described them specifically. It was as if it were a shameful crime. Talking to children about it was like telling a ghost story. You want to learn more, but they say, "Never mind," and immediately shut you down as if it were an urban legend." (Age: 42, Female)

"These matters were never discussed in my family. I found out later. They

absolutely never discussed them within the family. They spoke Turkish in front of us so we wouldn't understand. It was never discussed at school either. Here, nobody spoke about it.” (Age: 64, Female)

CONCLUDING REMARKS

Being a minority is not simply a legal status; is also a subaltern politico-social process: it is a lived, political, and social process. For the Rum community of Istanbul, this process has been undeniably marked by the trauma of September 6th and 7th—a trauma that created a profound loss of trust and a fragility that echoes to this day. And yet, to focus only on this wound is to risk reducing a resilient people to mere victims. The goal of oral history should not be a 'fetishism of the wound,' but an appreciation of agency. These narratives show us active agents who developed complex strategies of survival, of resistance, and of memory transmission. The crucial work ahead, which I hope to pursue, is to trace these stories into the next generation—to understand the post-memories of children and grandchildren in both Istanbul and Athens. By doing so, we can fill a significant gap in our knowledge and ensure that these private memories continue to challenge, inform, and enrich our shared public understanding, seventy years on.

**Η Επιτροπή Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ως μηχανισμός
ανάδειξης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελλήνων της
Κωνσταντινούπολης**

Δρ. Γεώργιος - Ορίων Μαριάς*

Εισαγωγή

Το δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποτελεί έναν από τους βασικούς τρόπους μέσω των οποίων οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) μπορούν να συμμετέχουν στη λειτουργία του θεσμικού της πλαισίου.

Κατοχυρωμένο στο Άρθρο 227 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), το εν λόγω δικαίωμα παρέχει σε κάθε πολίτη της Ένωσης, καθώς και σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική του έδρα σε κράτος μέλος, τη δυνατότητα να υποβάλει αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είτε ατομικά είτε συλλογικά για θέμα που υπάγεται στους τομείς δραστηριοτήτων της Ένωσης και το οποίο τους αφορά άμεσα²⁷.

Η σημασία του δικαιώματος αναφοράς υπογραμμίζεται περαιτέρω από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ιδίως από το Άρθρο 44, το οποίο το αναγάγει σε θεμελιώδες δικαίωμα²⁸. Ως εκ τούτου, ο μηχανισμός αυτός λειτουργεί ως δημοκρατική εγγύηση και συμμετοχικό εργαλείο που επιτρέπει σε πολίτες και κοινότητες να θέτουν ενώπιον των θεσμών της ΕΕ τα ζητήματά τους και να επιδιώκουν αποκατάσταση εντός του υπερεθνικού πλαισίου της Ένωσης.

Έτσι, η Επιτροπή Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αναδεικνύεται σε καθοριστικό μηχανισμό για την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της ΕΕ. Μέσω της διαδικαστικής της διαφάνειας και της

---

*Εντεταλμένος Διδάσκων, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, πρ. Πολιτικός Σύμβουλος Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

²⁷ Βλ. Άρθρο 227 ΣΛΕΕ.

²⁸ Βλ. Άρθρο 44, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ικανότητάς της να διεξάγει πολιτικό και νομικό έλεγχο σε περιπτώσεις καταγγελλόμενων παραβιάσεων, η Επιτροπή Αναφορών λειτουργεί ως θεσμική γέφυρα που συνδέει τους πολίτες με τα όργανα λήψης αποφάσεων της Ένωσης.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή Αναφορών θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξέταση αναφορών εκ μέρους των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης που υπέστησαν και συνεχίζουν να υφίστανται συστηματικές παραβιάσεις των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων από την Τουρκία, υπό τον όρο βεβαίως ότι αυτοί εμπίπτουν στις προϋποθέσεις του άρθρου 227 ΣΛΕΕ.

Τοιουτοτρόπως, η παρούσα εισήγηση εξετάζει τη νομική βάση, το διαδικαστικό πλαίσιο και την πρακτική αποτελεσματικότητα της Επιτροπής Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν την προστασία των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων στην ΕΕ, με ειδική αναφορά σε όσους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης εμπίπτουν στις προϋποθέσεις του Άρθρου 227 της ΣΛΕΕ.

Το Παραδεκτό των Αναφορών

Η διαδικασία καθορισμού του παραδεκτού μίας αναφοράς πραγματοποιείται σε δυο στάδια: α) το τυπικό στάδιο, το οποίο εξετάζει τη συμμόρφωση με τις διαδικαστικές προϋποθέσεις και β) το ουσιαστικό στάδιο, το οποίο αξιολογεί τη νομική βάση και τη συνάφεια του περιεχομένου της αναφοράς.

Τυπικό Παραδεκτό των Αναφορών

Σύμφωνα με την παρ. 2 του Άρθρου 232 του Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κάθε αναφορά πρέπει να περιλαμβάνει το ονοματεπώνυμο και τη μόνιμη διεύθυνση του αναφέροντος²⁹. Επίσης, σύμφωνα με την παρ. 4 αν η αναφορά φέρει τις υπογραφές περισσότερων φυσικών ή νομικών προσώπων οι

---

²⁹ Βλ. παρ.2, Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 10^η Κοινοβουλευτική θητεία, Ιούλιος 2024.

υπογράφοντες ορίζουν έναν εκπρόσωπο³⁰. Επιπλέον, οι αναφορές πρέπει να υποβάλλονται σε μία από τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης³¹.

Ωστόσο, σύμφωνα με την παρ. 6 εδαφ. β' του Άρθρου 232, αναφορές που έχουν συνταχθεί σε άλλη γλώσσα (μη επίσημη της ΕΕ) μπορούν να εξεταστούν μόνο εφόσον ο αναφέρων προσκομίσει μετάφραση σε μία από τις επίσημες γλώσσες της Ένωσης³². Επίσης, οι αναφορές μπορούν να υποβληθούν είτε ταχυδρομικώς είτε μέσω της διαδικτυακής πύλης αναφορών στην επίσημη ιστοσελίδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η οποία καθοδηγεί τον αναφέροντα στη διαμόρφωση και υποβολή της αναφοράς³³. Όταν υποβάλλονται πολλαπλές αναφορές με παρόμοιο περιεχόμενο, μπορούν να εξεταστούν από κοινού³⁴. Οι αναφορές που πληρούν τις τυπικές προϋποθέσεις καταχωρίζονται σε γενικό πρωτόκολλο, κατά σειρά παραλαβής, ενώ εκείνες που δεν πληρούν τις τυπικές προϋποθέσεις αρχειοθετούνται, ενημερώνοντας τον αναφέροντα για τους λόγους απόρριψης³⁵.

Παραδεκτό Ratione Materiae

Σύμφωνα με το Άρθρο 227 ΣΛΕΕ, μία αναφορά προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρέπει να εμπίπτει στους τομείς δραστηριοτήτων της ΕΕ και να αφορά άμεσα τον αναφέροντα. Αυτή η «απαίτηση» συνιστά βασική νομική προϋπόθεση για να θεωρηθεί μία αναφορά παραδεκτή από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Έτσι, καθώς πληροί την εν λόγω προϋπόθεση, η αναφορά καταχωρίζεται στο πρωτόκολλο και διαβιβάζεται από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Επιτροπή Αναφορών, η οποία είναι αρμόδια να αποφασίσει για το παραδεκτό της. Σε περιπτώσεις όπου η Επιτροπή Αναφορών δεν καταλήγει σε συμφωνία, σχετικά με το παραδεκτό, η αναφορά κηρύσσεται παραδεκτή,

---

³⁰ Ο.π., παρ.4.

³¹ Ο.π., παρ.6.

³² Ο.π., παρ.7.

³³ Ο.π., παρ.7.

³⁴ Ο.π., παρ.8.

³⁵ Ο.π., παρ.9.

εφόσον το ζητήσει τουλάχιστον το ένα τρίτο των μελών της Επιτροπής Αναφορών. Αντίθετα, οι αναφορές που κρίνονται ως μη παραδεκτές αρχειοθετούνται και ο αναφέρων ενημερώνεται για τους λόγους της απόφασης³⁶.

Έτσι, η Επιτροπή Αναφορών έχει κρίνει παραδεκτές αναφορές που:

1. αφορούν το περιεχόμενο της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ) και της ΣΛΕΕ,
2. σχετίζονται με το παράγωγο ή δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ,
3. αφορούν ζητήματα που, παρότι δεν συνδέονταν ρητά με συγκεκριμένες διατάξεις του δικαίου της ΕΕ, εν τούτοις ήταν σχετικά με την ερμηνεία ή την εξέλιξη του ευρωπαϊκού νομικού και θεσμικού πλαισίου,
4. το αντικείμενό τους συνδέεται με ενέργειες θεσμών ή οργάνων της ΕΕ.

Αυτή η πρακτική δείχνει τη διευρυμένη ερμηνευτική προσέγγιση της Επιτροπής Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το Άρθρο 227 ΣΛΕΕ, επιδιώκοντας να διατηρήσει το δικαίωμα αναφοράς ως δυναμικό εργαλείο προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων στο εξελισσόμενο συνταγματικό πλαίσιο της ΕΕ. Αντιθέτως, αναφορές που κρίνονται μη παραδεκτές αφορούν συνήθως ζητήματα που ανήκουν αποκλειστικά στην εσωτερική αρμοδιότητα των κρατών μελών της ΕΕ³⁷.

Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων υποθέσεων περιλάμβαναν στο παρελθόν³⁸:

1. ιδιωτικές αστικές διαφορές,
2. εργατικές διαφορές,
3. παροχή δημόσιων υπηρεσιών,

---

³⁶ Ο.π., παρ.10 και 11.

³⁷ Βλ. Epaminondas. Marias, The right to petition the European Parliament after Maastricht, *European Law Review*, Vol. 19, No. 2, April 1994, σελ. 178.

³⁸ Ο.α.π.

4. αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων,
5. αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων,
6. Δικαστικές διαδικασίες σε κράτη μέλη.

Τα Σεπτεμβριανά του 1955

Η απαρχή της τουρκικής προκλητικότητας έναντι της Ελλάδας ξεκινάει από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και συγκεκριμένα το 1955 με το τουρκικό πογκρόμ, γνωστό και ως «τα Σεπτεμβριανά», ως απάντηση της στημένης έκρηξης από τούρκους πράκτορες στο τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης³⁹ τα μεσάνυκτα της 5^{ης} Σεπτεμβρίου του ιδίου έτους. Όπως επισημαίνεται, οι αυτουργοί ήταν ο Χασάν Ουκάρ, κλητήρας του τουρκικού προξενείου και ο Οκτάη Ένγκιν, μετέπειτα Νομάρχης στην επαρχία Νεβσεχέρ, ο οποίος μάλιστα καταθέτοντας στη δίκη του Αντάν Μεντερές είχε δηλώσει ότι τις εκρηκτικές ύλες για την έκρηξη στο σπίτι του Ατατούρκ μετέφερε στη Θεσσαλονίκη ο βοηθός Πρόξενος Μεχμέτ Αλί Τεκινάλπ⁴⁰. Ως αντίποινα της έκρηξης, δήθεν δια χειρός Ελλήνων, τουρκικός όχλος με πρωτεργάτες μέλη του σωματείου «*Η Κύπρος είναι Τουρκική*» και με συνθήματα «*Η Κύπρος ήταν και είναι Τουρκική*» και «*Σπάστε τα σπίτια των Ρωμιών*»⁴¹ προχώρησαν σε οργανωμένη εθνοκάθαρση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, καθοδηγούμενη από την κυβέρνηση Μεντερές.

Χαρακτηριστικά θα θέλαμε να αναφέρουμε το επίπεδο της βιαιότητας του τουρκικού όχλου κατά των Ελλήνων, όπως αυτό αποτυπώθηκε από τον Μακαριστό Αρχιεπίσκοπο Αμερικής κκ. Ιάκωβο, ο οποίος ενθουμούμενος τα γεγονότα της 6^{ης} προς 7^η Σεπτεμβρίου του 1955 έγραφε: «*ΞΕΠΕΡΑΣΕ τη νύχτα του*

³⁹ Βλ. Η προβοκάτσια των Τούρκων πρακτόρων στη Θεσσαλονίκη, που οδήγησε σε πογκρόμ κατά των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη, *Η Μηχανή του Χρόνου*, αναρτημένο στο <https://www.mixanitouxronou.gr/i-provokatsia-ton-tourkon-sti-thessaloniki-me-tin-epithesi-sto-spiti-tou-kemal-i-drastes-itan-praktores-lene-i-istoriki-pos-xekinise-i-afthormiti-ekdikisi-tou-ochlou-kata-ton-ellinon-tis-poli/>

⁴⁰ Βλ. Ιωάννης Θ. Μάζης, «Ο Βρετανικός παράγων, ο Κυπριακός αγών και τα Σεπτεμβριανά του 1955» στο *Verba Geopolitica et Islamica 1995 - 2012*, τόμος Α΄, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013, σελ. 531.

⁴¹ Βλ. Μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αμερικής κκ. Ιάκωβος, Το Χρονικό των γεγονότων: Προσχεδιασμένο από το τουρκικό κράτος το έργο της καταστροφής, *Η Καθημερινή*, Αφιέρωμα: Επτά Ημέρες, 10.9.1995, σελ. 10.

Αγίου Βαρθολομαίου. Χαρακτηριστικά της η δήωση και η δίωξη στην πιο απίθανη κλίμακα. Τη δήωση την είδα στο νεκροταφείο του Σισλί και του Μπαλουκλί. Σταυροί μαρμάρيني σωριάστηκαν με ταφόπετρες σ' ένα σωρό ερείπια. Τάφοι προχθεσινοί ανασκάπτηκαν και από τα κηβούρια τους ανασύρθηκαν προχθεσινοί νεκροί και μαχαιρώθηκαν με ξιφολόγχες. Άγια ποτήρια και αρτοφόρια ρίχτηκαν στο δάπεδο της Αγίας Τριάδας του Πέρα και μολύνθηκαν από τα χέρια των «γενναίων» που έκαναν κομμάτια τον Εσταυρωμένο και τα εξαπτέρυγα τού Ιερού. Και πώς να περιγράψω τη δίωξη; Μέσ' στη μαύρη μεσονυχτιάτικη ώρα, οικογένειες ολόκληρες διώχτηκαν από τα σπίτια τους οι φτωχοί της Πόλης. Στρώματα ξεσκίσηκαν και πετάχτηκαν στα σοκάκια του Μουχλιού μαζί με τις προμήθειες σε ζάχαρη, αλεύρι, πατάτες, φασόλια και άλλα όνειρα των αραιών κατοίκων του...Ο γέρων ιερέας του ναού Χρυσανθος ρίχθηκε στο πηγάδι της Μονής. Εκατοντάδες καταστήματα λεηλατήθηκαν, ενώ καταστηματάρχες και υπάλληλοι εξυλοκοπήθηκαν και εξώσθησαν και τα εμπορεύματά τους επυρπόληθησαν και έγιναν πραγματική στάχτη. Ναοί και σχολεία εσυλήθησαν και ιερά κείμενα και βιβλία παραδόθηκαν στη φωτιά και κατακάηκαν. Έτσι συμπληρώθηκε η τρίτη άλωση με επακόλουθη την τρίτη προσφυγιά στην Ελλάδα...Σαράντα χρόνια πέρασαν από τότε, χωρίς να έχουν σβήσει την ανάμνηση και τον πόνο που νιώσαμε εγώ και οι άλλοι, είδαμε τι έγινε εκείνη τη Φρικιαστική νύχτα της 6ης προς 7ης Σεπτεμβρίου του 1955. Αλίμονα αν μας λείψει η μνήμη ή παραδώσουμε εμείς οι ίδιοι στη λήθη γεγονότα τόσο συνταρακτικά...Οι παραπάνω γραμμές είναι μια λιτή περιγραφή της αποτρόπαιης εκείνης νύχτας του 1955...Αυτοί που διεκδικούν σαν άθλο τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου ωχριούν μπροστά στους «ήρωες» της δεύτερης, όπως θα τους ονόμασε ο Μεσοút Γιλμάζ...⁴²».

---

⁴² Βλ. Σεπτέμβριος 1955: η Τρίτη Άλωση. Σαράντα χρόνια από την τραγική νύχτα που σφράγισε τη μοίρα του Ελληνισμού της Πόλης, *Η Καθημερινή*, Αφιέρωμα: Επτά Ημέρες, 10.9.1995, σελ. 3.

Η εν λόγω βιαιότητα αποτυπώνεται βεβαίως και σε αριθμούς⁴³: 4.340 εργαστήρια - καταστήματα, 2.000 σπίτια, 83 εκκλησίες, 27 φαρμακεία, 26 σχολεία, 21 εργοστάσια, 18 φούρνοι, 12 ξενοδοχεία, 11 κλινικές, 5 σύλλογοι, 2 νεκροταφεία, με την πλειονότητα των οργανωμένων επιθέσεων με λοστούς να σημειώνεται στην περίφημη περιοχή Πέραν, στα τουρκικά Beyoğlu, στην οποία ζούσαν πολλοί ευρωπαίοι διπλωμάτες αλλά και η ελληνική, αρμένικη και εβραϊκή ελίτ με έντονη δραστηριότητα στον τομέα του εμπορίου, των χρηματοοικονομικών και των ναυτιλιακών επιχειρήσεων, εξού και η ονομασία των κατοίκων της περιοχής ως Περότες (les Pérotés)⁴⁴.

Απελάσεις 1964 - 1965 και ο αφελληνισμός της Κωνσταντινούπολης

Τα Σεπτεμβριανά του 1955 ακολούθησε ο αφελληνισμός της Κωνσταντινούπολης του 1964 αποδεικνύοντας, για ακόμα μία φορά, το τουρκικό μένος κατά της Ελλάδας δυναμιτίζοντας ακόμα περισσότερο τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Στις 16 Μαρτίου του 1964, η ανθελληνική κυβέρνηση του Ισμέτ Ινονού κατήγγειλε μονομερώς τη *Σύμβαση περί Εγκατάστασης, Εμπορίου και Ναυτιλίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας* του 1930, προχωρώντας σε μαζικές απελάσεις Ελλήνων κατοίκων που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη υπό το καθεστώς «εταμπλί» (éta bli), όπως όριζε η Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 και με μυστικό νομοδιάταγμα δέσμευσε όλα τα περιουσιακά στοιχεία των απελαθέντων, τα οποία περιήλθαν στο τουρκικό δημόσιο, αφού πρώτα είχαν χαρακτηριστεί από αυτό ως εγκαταλειμμένες περιουσίες⁴⁵.

---

⁴³ Βλ. Χάρτης Γεγονότων 6 - 7 Σεπτεμβρίου 1955: Συνολικός απολογισμός Καταστροφών, Η *Καθημερινή*, Αφιέρωμα: Επτά Ημέρες, 10.9.1995, σελ. 10.

⁴⁴ Βλ. Ulrike Tischler, *Communautés ethno-confessionnelles et levantines à Istanbul au XXe siècle: Coexistence, reseaux de socialibilité et relations intercommunautaires au quartier de Péra*, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τόμος 15, 2008, σελ. 266-267.

⁴⁵ Βλ. Η Ελληνική Μειονότητα και τα Ιδρύματά της στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο, Υπουργείο Εξωτερικών, Ελληνική Δημοκρατία, αναρτημένο στο <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/elleniki-meionotita-kai-idrimata.html>

Οι εν λόγω μαζικές απελάσεις κατά των Ελλήνων ήταν παράνομες και αυτό διότι σύμφωνα με το άρθρο 2 της Συνθήκη της Λωζάνης⁴⁶: «τα ακόλουθα άτομα δεν θα περιληφθούν στην ανταλλαγή που προβλέπεται στο άρθρο 1:

α) Οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης.

β) Οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.

Όλοι οι Έλληνες που είχαν ήδη εγκατασταθεί πριν από τις 30 Οκτωβρίου 1918, στις περιοχές του Νομού της Πόλης της Κωνσταντινούπολης, όπως ορίζονται από το νόμο του 1912, θα θεωρούνται Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης.

Μουσουλμάνοι εγκατεστημένοι στην περιοχή στα ανατολικά της μεθοριακής γραμμής που καθορίστηκε το 1918 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου θεωρούνται Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης» (η μετάφραση είναι του γράφοντος).

Το τουρκικό σχέδιο ξεριζωμού του 1964, κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, ήταν προσχεδιασμένο από την εποχή της κυβέρνησης Μεντερές και συγκεκριμένα από το 1957. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια της δίκης Μεντερές και πολλών άλλων, μεταξύ των οποίων και ο Υπουργός Εξωτερικών Φατίν Ζορλού και Οικονομικών Χασάν Πολατκάν⁴⁷, ο τότε υπασπιστής του πρώην προέδρου της Τουρκίας Τζελάλ Μπαγιάρ, στρατηγός Ρεφίκ Τουλγκά, δήλωνε πως ο ίδιος ο Μπαγιάρ του είχε αναφέρει ότι υπήρχε σχέδιο απέλασης

---

⁴⁶ Βλ. Article 2, Lausanne Peace Treaty VI. Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations, Lausanne, 30.1.1923, Πρωτότυπο: «*The following persons shall not be included in the exchange provided for in Article 1:*

a) The Greek inhabitants of Constantinople.

b) The Moslem inhabitants of Western Thrace.

All Greeks who were already established before the 30th October, 1918, within the areas under the Prefecture of the City of Constantinople, as defined by the law of 1912, shall be considered as Greek inhabitants of Constantinople.

Moslems established in the region to the east of the frontier line laid down in 1918 by the Treaty of Bucharest shall be considered as Moslem inhabitants of Western Thrace».

⁴⁷ Βλ. Άγγελος Συρίγος, Πραξικόπημα στην Τουρκία, *Η Καθημερινή*, 30.8.2015, αναρτημένο στο <https://www.kathimerini.gr/828988/article/epikairothta/kosmos/pra3ikophma-sthn-toyrkia>

των Ελλήνων υπηκόων και κατάσχεσης των περιουσιών τους⁴⁸, δηλαδή επτά χρόνια πριν.

Βεβαίως, στο άρτια οργανωμένο κυβερνητικό σχέδιο συμμετείχε επίσης και ο Τύπος, στον οποίο δημοσιεύονταν σε τακτά χρονικά διαστήματα κατάλογοι με τα ονόματα των Ελλήνων προς απέλαση. Ο πρώτος κατάλογος περιελάμβανε 133 ονόματα και ανά δέκα ημέρες δημοσιεύονταν κατάλογοι από 150 έως 500 ονόματα με τον συνολικό αριθμό των Ελλήνων ξεριζωμένων να ξεπερνά μέχρι το 1966 τις 50.000⁴⁹.

Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο είχε καταφέρει η τουρκική αστυνομία να έχει στα χέρια της τους καταλόγους με όλα τα ονόματα των Ελλήνων της Πόλης έρχεται να επιβεβαιώσει ξανά την ανωτέρω επισήμανσή μας περί προσχεδιασμένου σχεδίου από την εποχή Μεντερές. Συγκεκριμένα, το Νοέμβριο του 1957⁵⁰ η τουρκική αστυνομία πραγματοποίησε έφοδο, εν ώρα συνεδρίασης, στην Ελληνική Ένωση Κωνσταντινουπόλεως (σύλλογος Ελλήνων υπηκόων από το 1934), κατάσχοντας το αρχείο της Ένωσης με τα ονόματα των Ελλήνων, που *όλως τυχαίως* συμπεριλαμβάνονταν στις πρώτες λίστες απελάσεων του 1964. Εν προκειμένω, την ίδια κυβερνητικά κατευθυνόμενη πρακτική, κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, εφήρμοσε και η τουρκική Ασφάλεια την περίοδο των απελάσεων, η οποία για να καταφέρει να φέρει εις πέρας την «αποστολή» της πραγματοποιούσε νυχτερινές επισκέψεις σε ελληνικά σπίτια καλώντας τους υπό απέλαση στη Διεύθυνση της Αστυνομίας, όπου τους εξανάγκαζαν απειλώντας τους να υπογράψουν έγγραφο που δεν επιτρεπόταν να διαβάσουν με το οποίο ομολογούσαν ότι είχαν διαπράξει δήθεν κατασκοπεία κατά της Τουρκίας⁵¹.

---

⁴⁸ Βλ. Νικόλαος Ουζούνογλου, Οι απελάσεις του 1964 - 65, *Η Καθημερινή*, 23.3.2014, αναρτημένο στο <https://www.kathimerini.gr/759427/article/epikairothta/ellada/oi-apelaseis-toy-1964-65>

⁴⁹ Βλ. Απελάσεις 1964 - Η μοιραία λαβωματιά στους Έλληνες της Πόλης, *Pontos News*, 16.3.2015, αναρτημένο στο <http://www.pontos-news.gr/article/131562/apelaseis-1964-i-moiraia-lavomatia-stoys-ellines-tis-polis>

⁵⁰ Βλ. Πώς η Τουρκία απέλασε τους Έλληνες της Πόλης, *Capital*, 15.3.2014, αναρτημένο στο <https://www.capital.gr/epikairothta/1976038/pos-i-tourkia-apelase-tous-ellines-tis-polis>

⁵¹ Βλ. Απελάσεις 1964 - Η μοιραία λαβωματιά στους Έλληνες της Πόλης, *Pontos News*, 16.03.2015, αναρτημένο στο <http://www.pontos-news.gr/article/131562/apelaseis-1964-i-moiraia-lavomatia-stoys-ellines-tis-polis>

Μέχρι το 1966, περισσότεροι από 50.000 Έλληνες της Κωνσταντινούπολης είχαν παράνομα απελαθεί. Χαρακτηριστικά θα πρέπει να επισημανθεί ότι ένας απελαθείς μπορούσε να πάρει μαζί του μόνο τα ρούχα του, 200 τουρκικές λίρες (περίπου 22 δολάρια) και το εισιτήριό του για τη μεταφορά⁵².

Η Επιτροπή Αναφορών ως μηχανισμός προώθησης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης

Το δικαίωμα αναφοράς αποτελεί σημαντικό διαδικαστικό εργαλείο για την ανάδειξη και γνωστοποίηση σοβαρών παραβιάσεων του δικαίου της ΕΕ, ιδίως στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ενίσχυση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μέσω των Συνθηκών της ΕΕ, προσέδωσε στη διαδικασία κατάθεσης αναφοράς σταθερή νομική βάση μετατρέποντάς την σε ισχυρό μέσο δημοσιοποίησης παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων των μειονοτήτων.

Στο πλαίσιο αυτό, το δικαίωμα αναφοράς παρέχει, σε εκείνους τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης που εμπίπτουν στις προϋποθέσεις του άρθρου 227 ΣΛΕΕ, τη δυνατότητα να προσφύγουν στην Επιτροπή Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επικαλούμενοι παραβιάσεις του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου. Το δικαίωμα αυτό, κατοχυρωμένο στην ίδια τη Συνθήκη Λειτουργίας της ΕΕ, μπορεί να ασκηθεί ατομικά ή συλλογικά, μέσω ενώσεων, ιδρυμάτων ή αντιπροσωπευτικών φορέων.

Έτσι, οι κατά τα ανωτέρω δικαιούμενοι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης θα μπορούσαν να υποβάλουν αναφορές σχετικά με:

1. την παράνομη απαλλοτρίωση και δήμευση περιουσιών από το τουρκικό κράτος κατά τις απελάσεις του 1964 - 1965,

---

⁵² Βλ. Turks expelling Istanbul Greeks; Community's Plight Worsens During Cyprus Crisis, *The New York Times*, 9.8.1964, σελ. 29.

2. την αυθαίρετη κατάσχεση κινητής και ακίνητης περιουσίας μελών της ελληνικής κοινότητας,
3. την άρνηση κληρονομικών και επιγενόμενων, παράγωγων δικαιωμάτων κατά παράβαση του Άρθρου 17 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ⁵³,
4. την παρεμπόδιση της θρησκευτικής ελευθερίας και της λειτουργίας χώρων λατρείας, κατά παράβαση του Άρθρου 10 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ⁵⁴ και του Άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)⁵⁵.

Αναφορές λοιπόν που θα κινούνταν στο ανωτέρω πλαίσιο θα τύγχαναν υποστήριξης εκ μέρους της ΕΕ, ενισχύοντας την προσήλωση της Ένωσης στις αρχές του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της μη διάκρισης και του κράτους δικαίου, όπως κατοχυρώνονται και στο Άρθρο 2 ΣΕΕ⁵⁶.

Συμπεράσματα

Το δικαίωμα αναφοράς, όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 227 της ΣΛΕΕ και στο Άρθρο 44 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, αποτελεί έναν από τους

---

⁵³ Σύμφωνα με το Άρθρο 17 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: «1. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να είναι κύριος των νομίμως κτηθέντων αγαθών του, να τα χρησιμοποιεί, να τα διαθέτει και να τα κληροδοτεί. Κανείς δεν μπορεί να στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνον για λόγους δημόσιας ωφέλειας, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο νόμο και έναντι δίκαιης και έγκαιρης αποζημίωσης για την απώλειά της. Η χρήση των αγαθών μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς από το νόμο, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο προς το γενικό συμφέρον. 2 Η διανοητική ιδιοκτησία προστατεύεται».

⁵⁴ Σύμφωνα με το Άρθρο 10 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται την ελευθερία μεταβολής θρησκευμάτων ή πεποιθήσεων καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης του θρησκευμάτων ή των πεποιθήσεών του, ατομικά ή συλλογικά, δημόσια ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές. 2. Το δικαίωμα αντίρρησης συνειδήσεως αναγνωρίζεται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή του».

⁵⁵ Σύμφωνα με το Άρθρο 9 της ΕΣΔΑ: «1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας· το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, μεμονωμένα ή συλλογικά, δημόσια ή κατ' ιδίαν, μέσω της λατρείας, της διδασκαλίας και της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο άλλων περιορισμών πέρα από εκείνους που προβλέπονται από τον νόμο και αποτελούν αναγκαία μέτρα σε δημοκρατική κοινωνία για τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, της υγείας ή της ηθικής, ή την προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων».

⁵⁶ Σύμφωνα με το Άρθρο 2 ΣΕΕ: «Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών».

ελάχιστους θεσμικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων οι πολίτες της ΕΕ αλλά ακόμη και πολίτες τρίτων χωρών, που όμως κατοικούν εντός ΕΕ, μπορούν να απευθυνθούν άμεσα στα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Η Επιτροπή Αναφορών έχει εξελιχθεί σε ουσιαστικό μέσο προώθησης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όχι μόνο εντός της ΕΕ, αλλά και στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες.

Η περίπτωση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διαχρονικής παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων καθώς τόσο τα Σεπτεμβριανά του 1955 όσο και οι απελάσεις του 1964 παραμένουν ζωντανά τραύματα, που συνδέουν το παρελθόν με τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις περιουσιακών τους δικαιωμάτων αλλά και πίστης. Ειδικότερα, η Τουρκία εξακολουθεί να παραβιάζει τα δικαιώματα της Ελληνικής εθνικής μειονότητας στην Τουρκία λόγω της συνεχιζόμενης παύσης λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, η οποία παραμένει κλειστή από το 1971 μέχρι και σήμερα. Έτσι, η συνεχιζόμενη μη λειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης συνιστά σοβαρό εμπόδιο για τη διατήρηση και τη ζωτικότητα της ελληνορθόδοξης κοινότητας στην Τουρκία⁵⁷.

Παρότι λοιπόν η Επιτροπή Αναφορών δεν αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο, η πολιτική και ηθική της βαρύτητα είναι σημαντική. Η δημόσια φύση των συνεδριάσεών της, η τηλεοπτική κάλυψη και η θεσμική διαφάνεια ενισχύουν την ικανότητά της να ασκεί έμμεση επιρροή στη διπλωματία της ΕΕ ως Περιφερειακού Διεθνούς Οργανισμού.

Οψόμεθα εις Φιλίππους.

---

⁵⁷ Βλ. 50 Years and Counting: The Continued Closure of Halki Seminary in Turkey, United States Commission on International Religious Freedom, 20.5.2021, αναρτημένο στο <https://www.uscirf.gov/news-room/uscirf-spotlight/50-years-and-counting-continued-closure-halki-seminary-turkey>

**Η Συστηματική Παρέμβαση στα Οργανωτικά Δικαιώματα των Μη-
Μουσουλμανικών Μειονοτήτων στην Τουρκία: Μια Κριτική Ανάγνωση
Πρόσφατων**

**“Systematic Interference with the Organisational Rights of Non-Muslim
Minorities in Turkey: A Critical Reading of Recent Court Rulings”**

Δικηγόρος Seda Alçınar

Distinguished Participants,

First of all, I would like to extend my respectful greetings to all of you, and to thank the Ecumenical Federation of Constantinopolitans and its President, Mr. Nikolas Uzunoğlu, for giving me the opportunity to deliver this speech.

Before I begin my main remarks, I would like to share my pleasure about the recent decision of the Greek Parliament to officially recognize the Alevi-Bektashi faith and to grant it legal status. This is a historic and democratic step, and I sincerely hope it will serve as an example for other countries.

As is well known, since the establishment of the Republic, the Greek Minority has faced severe challenges in Turkey that have profoundly shaken its historical and cultural existence. Today, I will attempt to address the destructive impact of legal regulations that have violated the fundamental right to freedom of association—together with other rights inherently linked to it—on the Greek Minority, from the population exchange to the September 6–7 Pogrom, from the 1964 Deportation to the present day. I will also reflect on the meaning and consequences of recent high court rulings that have reinforced these violations.

At the outset, I would like to emphasize that the history of the Turkish Republic is, in many respects, also the history of attempts to dispel the anxieties created in the social, commercial, and political spheres by the fundamental rights of non-Muslim minorities guaranteed under the Treaty of Lausanne. Laws enacted for this

purpose or restrictive measures limiting economic and social rights might, to a certain extent, be seen as part of a legal struggle. Yet where deportations and pogroms emerge from a “state of exception” and where law itself becomes an instrument of absolute state discretion, the past of the Greek Minority turns into a past of “lost and irretrievable rights.”

Unfortunately, the systematic violations against the Greek Minority have resulted not only in the deprivation of individual rights but also in the gradual erasure of a centuries-old cultural heritage. This historical background provides an essential framework that cannot be ignored when assessing today’s judicial decisions concerning the freedom of association of non-Muslim minorities. In analyzing both legal regulations and judicial rulings, we must begin from the understanding that these issues are neither isolated nor incidental, but rather manifestations of a conscious and continuing policy.

Today, I will speak about two recent judicial decisions in Turkey: the ruling of the High Administrative Court on the regulation concerning the electorate and electoral districts of minority foundations, and the Constitutional Court’s judgment delivered in December 2023, which found a violation of rights in relation to the election of the administrators of the Balıklı Greek Hospital Foundation.

In Turkey, the election of the boards of directors of non-Muslim community foundations has long been a contested area, reflecting the delicate balance between the provisions of the Lausanne Treaty on minority rights and national legislation. The amendment of 17 September 2022 to the “Regulation on the Elections of Community Foundations” introduced significant changes, particularly with regard to the scope of electoral districts and voter lists. In the case brought to annul these provisions, the High Administrative Court, in its decision of 6 May 2025, rejected the claims and ruled that the contested provisions were in conformity with the law.

Looking at the content and scope of the three amendments:

The first concerns the expansion of the electoral districts of foundations from the local level to a single central area. The second relates to the alteration of the electoral status of foundation members. The third imposes an additional obligation to verify the residency status of foundation members.

At first glance, these may appear to be ordinary and acceptable changes. Yet in reality, given the structures, traditions, and purposes of non-Muslim foundations, these amendments present very serious problems and bring with them clear violations of rights.

The first change removes foundations from their local traditions, communities, and objectives, reducing them to ordinary and abstract institutions. Under this amendment, individuals who have never even seen a particular foundation, who have no local ties to it, and who are unfamiliar with its purpose, will be entitled to vote in shaping its board of directors. In this sense, it can be said that the change amounts to a form of **“gerrymandering”** applied to the composition of voters and electoral districts.

The second change transforms foundation voters from a matter of voluntary membership into an “ethnic” duty. Persons belonging to the Greek minority who have never applied for foundation membership—indeed, who may not even be aware of the foundation’s existence—are automatically turned into voters. Yet foundations are by nature institutions of voluntary participation. They are not domains of obligation derived from ethnic origin. This amendment reflects an approach that conflates membership in a community foundation with ethnic affiliation. In other words, it reconstructs a foundation, which should be entered through free will, into a public institution entered automatically and without any act of will.

The third amendment obliges foundations to carry out residency checks on voters.

Here another serious problem arises. On the one hand, an electoral base broader than the actual membership is created for determining foundation boards; on the other, foundations are burdened with the duty of verifying the residency status of persons who are not even members of the foundation. Two constitutional violations are combined here: first, forcing individuals to be counted as foundation members against their will; second, compelling foundations to access the personal data of individuals who are not their members. Both situations amount to violations of constitutional rights and, indeed, force foundations into actions that may constitute criminal conduct.

Taken as a whole, these changes sever Istanbul's Greek foundations from their local owners and transform them into abstract institutions. The purposes laid out in foundation charters and sanctified by tradition are reduced to the basis of Greek ethnic origin. This is not only an intervention in the management, electoral districts, and voters of foundations; it also amounts to the creation of a "special" status within Turkish citizenship itself.

Through these amendments, the special status and benevolent mission of traditional foundations are equated with Greek ethnic identity. This conflates the civic purposes specified in foundation charters with ethnic origin. At this point, the foundation ceases to be a foundation and instead becomes a direct institution of ethnic affiliation. To equate foundation membership with membership in an ethnic community is a tragic perspective—one reminiscent of the notorious 1971 decision of the Supreme Court, long thought to be a relic of the past and condemned by all.

Let us pause here: In that judgment, the Court of Cassation based its reasoning on the claim that "legal entities established by non-Turks are prohibited from acquiring real property." Yet the founders of the foundation in question were Turkish citizens. Treating the foundation as "foreign" in effect meant transforming

legal citizenship into de facto alienage and reducing the Greeks of Turkey to the status of foreigners.

Turning back to the judgment, let me examine the first amendment:

Changing the Electoral Districts of Foundations

According to this amendment, for instance, if the number of foundations belonging to the same community in Istanbul is fewer than fifteen, the entire province is designated as a single electoral district. The applicants argued that this arrangement would negatively affect the Greek minority, whose population is aging. The High Administrative Court, however, emphasized that the regulation aimed to prevent elections from failing due to low participation and to ensure higher turnout. At first glance, this reasoning may seem compatible with the principles of “effective representation” and “electoral feasibility.” Yet, in the context of minority self-governance, it is open to criticism: expanding the electoral district weakens the right of small communities to hold elections restricted to their own members.

Removal of the “Registered Membership” Requirement for Voters

Under the previous rules, only those registered as members of a foundation could vote. The 2022 amendment abolished this requirement, thereby including all members of the community residing in the electoral district in the voter list.

The Council of State evaluated this as an expansion of the right to vote and stand for election, and as a measure strengthening the freedom of association. However, it overlooked the fact that breaking the organic link between foundation membership and voter status contradicts the membership-based character of community foundations. This has sparked the debate: is this a case of “compulsory membership” or rather an “expanded voter base”?

The Lausanne Treaty and the International Law Context

The applicants argued that the regulations violated the institutional freedoms granted to minorities under the Lausanne Treaty, as well as the constitutional principles of equality and freedom of association. The Council of State, however, referred to Lausanne in its judgment but reasoned that the new rules did not obstruct minority foundations' right to hold elections, but rather facilitated them. This reasoning rests on the assumption that Lausanne's obligation to "facilitate minority institutions" is fulfilled by broadening the electorate and electoral districts.

Nevertheless, from the perspective of international law, the matter may be assessed differently: the freedom of association of minorities relates not only to "increasing participation" but also to the "right to elect their own representatives based on affiliation." The potential of the amendment to weaken the core of minority self-representation envisaged by Lausanne has thus been overlooked.

The High Administrative Court's ruling broadly interpreted administrative discretion in favour of increasing participation in foundation elections. While the decision may appear legally sound on technical grounds, it relegates the qualitative dimension of minority autonomy to the background. In this sense, it reopens the debate in Turkey on the balance between "participation" and "autonomy" in the governance of minority foundations.

It is worth noting another point: while the regulation ignored "voluntary voter membership" at the local level, it also disregarded the demands of diaspora members for active participation in elections. Community foundations are collective instruments through which non-Muslim minorities in Turkey sustain their historical, religious, and cultural identity. Participation in decision-making processes within these foundations is therefore a core element of freedom of association, and the efforts of diaspora members to maintain strong ties with local communities and foundations should not be disregarded.

From the late Ottoman period to the early years of the Republic, a significant portion of non-Muslim communities were forcibly exiled or compelled to leave the country. These individuals became the carriers of the community's cultural and religious continuity. Today, their descendants form diaspora communities. Allowing diaspora members to vote in foundation elections would not only preserve communal unity but also serve the cause of historical justice. If high participation and effective representation are genuine priorities, then one must ask: **why have the sincere and voluntary demands of diaspora members for participation never been taken into account?**

According to the 1992 UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, minorities have the right to preserve their culture and to develop their institutions. This right is not limited to members residing within the country, but also extends to maintaining ties with the diaspora. Moreover, in the context of refugees and forced displacement, international customary law stipulates that individuals should not be severed from the country from which they were forcibly removed. Therefore, the denial of voting rights to displaced minority members is in clear contradiction with this obligation.

Another significant case concerning the electoral rights of the Greek Orthodox minority foundations is the Balıklı Greek Hospital Foundation case, which relates to the inability of its members to elect their board of directors for decades—a festering problem that the Constitutional Court addressed in 2023.

The Balıklı Greek Hospital Foundation Case: Legal and Bureaucratic Obstacles in the Governance of Minority Institutions

The Balıklı Greek Hospital Foundation case is one of the most striking examples that demonstrates the structural obstacles minority foundations face in Turkey. Historically, this institution has been governed by members of the Greek Orthodox

minority, yet its board of directors has not been renewed since 1991. In other words, no elections have been held for more than 34 years.

The reason lies in a bureaucratic and legal deadlock. In 2008, the regulation governing foundation elections was repealed, but no new regulation was introduced in its place. When community members filed a lawsuit in 2014 demanding elections, the courts—and later the Court of Cassation (Yargıtay)—dismissed the case, ruling that “no elections can be held until a new regulation is enacted.” In other words, the state first created a legal vacuum, and then exploited this vacuum to block the democratic rights of minorities.

In 2019, foundation members filed an individual application to the Constitutional Court, seeking recognition of violations of their rights to freedom of association, property, and freedom of religion. In December 2023, the Court delivered a landmark judgment: it found that the applicants’ freedom of association had been violated and ordered compensation. The Court explicitly held that the state had failed to fulfil its positive obligations to ensure that minorities could democratically manage their institutions.

The significance of this ruling lies in two points. First, the absence of sufficient legal regulation cannot serve as a justification for restricting fundamental rights. Second, the judgment reaffirmed that minority foundations are not ordinary legal entities. Preventing elections in such institutions effectively abolishes the minorities’ right to democratic participation in their own cultural and religious lives.

Regrettably, the Constitutional Court’s ruling has not resolved the issue. In 2024, when fresh applications were made to hold elections for the Balıklı Greek Hospital Foundation, the response was the same: “Since no decree has yet entered into force, elections cannot be held.” Thus, the situation reverted to square one. This illustrates the limits of judicial protection and the unwillingness of the state

bureaucracy to implement high court rulings.

The Balıklı case is not merely a local administrative dispute. It is a test of Turkey's commitment to the rule of law, its obligations under the Lausanne Treaty, and universal principles of minority rights. Since 1991, members of the Greek Orthodox community have been systematically deprived of their right to elect their own representatives, amounting to a continuous violation of their freedom of association. Let us recall the earlier ruling mentioned: while the administration declared its intention to facilitate elections, it has for decades deliberately obstructed elections in a minority foundation. The contradiction between these two legal positions cannot be reconciled within the framework of the law.

Tragically, the Greek minority has been reduced to a hostage of both domestic and international political calculations. Deprived of fundamental rights such as the freedom to live in dignity, freedom of expression, freedom of religion, property rights, and the freedom of association, the minority's citizenship status has been hollowed out in practice, left at the mercy of arbitrary administrative measures. This reality compels not only a reflection on the fate of a single minority but also a broader questioning of the future of the rule of law and democratic equal citizenship in Turkey.

Thank you for your attention and patience.

2^η Συνεδρία (12:20 - 13:40) – Κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις

(Προεδρεύουσα: Καθ. Αιμιλία Θεμοπούλου)

**Διωγμοί και απελάσεις Ρωμίων Ψαλτών της Κωνσταντινούπολης στα μέσα του
20ού αιώνα: η βαθμιαία εξαφάνιση μιας μεγάλης ψαλτικής παράδοσης από
την κοιτίδα της**

**Persecutions and Expulsions of Greek Chanters of Constantinople in the Mid-
20th Century: the Gradual Disappearance of a Great Chanting Tradition from Its
Cradle**

Δρ Δημοσθένης Φιστουρής,

Abstract

Byzantine ecclesiastic music is a written and oral music tradition formed and developed within the Greek-speaking Eastern Orthodox Church. Since the 10th century, it had been systematically organized into a complete and homogeneous system with evolving successive notations. After the fall of Constantinople, the post-Byzantine music was evolved within the bosom of the mother Holy Great Church of Christ of Ecumenical Patriarchate, experiencing eras of prosperity. During the 19th century and grace to the new easy-read notation system of 1814, many books of Orthodox ritual chants were published by the Patriarchal Printing House in Constantinople. This over a thousand-year-old music tradition with its achievements is considered as one of the few longest-lived musical cultures in the world and therefore, since 2019, it has been registered in the UNESCO Intangible Cultural Heritage List.

During 20th century, despite the socio-political adversities, such as the two Balkan-wars, the two world wars, and the unpredictable bilateral relationships between Türkiye and Greece, ranging from the tug-of-war to war and vice versa, great masters of this chanting art tried to impart the tradition to the new

generations and to compose new masterpieces. However, during the era of the mid-20th century, the persecutions and expulsions that were triggered by the state of Türkiye against the Greek communities in Constantinople, unfortunately led to the banishment of this Greek-Orthodox chanting community. This article examines in detail the gradual extinction of the human potential of this great art of Byzantine chanting in Constantinople.

Keywords: Byzantine ecclesiastical music (chant), psaltic chanting art, tradition, expulsions, persecutions, Ottoman/Turkish music, Great Church of Christ, minority, Greek-orthodox community

Λέξεις Κλειδιά: Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, ψαλτική τέχνη, παράδοση, απελάσεις, διωγμοί, Οθωμανική/Τουρκική μουσική, Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία, μειονότητα, Ελληνορθόδοξη κοινότητα,

Εισαγωγή

Σε μια υπερ-πληθυσμιακή πόλη πολυπολιτισμικού κοχλασμού όπως είναι η Κωνσταντινούπολη, η μειονότητα των Ρωμιών διασώζει τη ελληνικότητά της και βιώνει την Βυζαντινή της παράδοση, πέρα από ιστορική μνήμη, κυρίως ως αφομοιωμένη λαϊκή εμπειρία μέσω της ορθόδοξης εκκλησιαστικής λατρείας στους κόλπους της Εκκλησίας. Ως εκ τούτου, τα πατροπαράδοτα Εκκλησιαστικά ψαλίσματα συνιστούν μια κατεξοχήν βιωματική πράξη ενεργού πολιτισμού για όλη την κοινωνική διαστρωμάτωση του Ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης. Η Ψαλτική, ως προγονική κληρονομιά υμνογραφικής λογοτεχνίας και θρησκευτικής μουσικής, δηλαδή της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής, είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία (ΜΧΕ).

Η Βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική και η ιστορικότητα της ψαλτικής παράδοσης στην Κωνσταντινούπολη

Η Βυζαντινή μουσική είναι η ελληνόφωνη κοσμική και εκκλησιαστική μουσική που διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε κατά την μακραίωνη περίοδο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η συστηματική οργάνωση της Βυζαντινής μουσικής με σημειογραφικό σύστημα σε κώδικες ξεκίνησε από τον 10ο αιώνα και συνεχίσθηκε αδιάλειπτα με συνεχείς βελτιώσεις της σημειογραφίας στον χώρο της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, με την Κωνσταντινούπολη ως το κέντρο του Ορθόδοξου κόσμου.⁵⁸ Ωστόσο, δεν διασώθηκαν καταγεγραμμένα έργα κοσμικής βυζαντινής μουσικής. Οι μόνες πηγές που έχουμε σήμερα για την κοσμική μουσική στο Βυζάντιο είναι διάφορες εικόνες όπου απεικονίζονται μουσικοί που παίζουν όργανα και άδουν, και μερικά κείμενα Βυζαντινών χρονογράφων στα οποία γίνονται αναφορές σε τελετές, γιορτές, άσματα και οργανική μουσική. Μια άλλη σημαντική πηγή από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε σημαντικά στοιχεία για την κοσμική μουσική είναι τα διασωθέντα αυτοτελή κρατήματα,⁵⁹ τα οποία είναι έργα μουσικής με ά-σημες συλλαβές τύπου ανένενα, τεριρέμ, τερρερέ, τοτό, τιτί κ.α από διακεκριμένους πρωτοψάλτες - μελοποιούς της Υστεροβυζαντινής περιόδου (1261-1453), της εποχής δηλ. των Παλαιολόγων, η οποία είναι γνωστή ως εποχή αναγέννησης και ακμής στις τέχνες και τα γράμματα, όπως ενδεικτικά: ο Ιωάννης ΙΓ΄ ο Γλυκός (13ος αιώνας), ο Ιωάννης ο Κουκουζέλης (ακμή αρχές 14ου αιώνας), Ξένος ο Κορώνης (14ος αιώνας), Ιωάννης ο Κλαδάς (αρχές 15ου αιώνας) Μανουήλ ο Χρυσάφης (15ος αιώνας) κ.α..⁶⁰ Τα κρατήματα αυτά παραπέμπουν σε οργανική μουσική με χαρακτηριστικούς τίτλους όπως βιόλα, ο ανακαράς, σημαντήρος, το

---

⁵⁸ Για τις Βυζαντινές σημειογραφίες, βλ. Κωνσταντίνος Φλώρος, *Η ελληνική παράδοση στις μουσικές γραφές του μεσαίωνα – Εισαγωγή στη νευματική επιστήμη*, μετφ. Κώστας Κακαβελάκης, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 95-164

⁵⁹ Για κρατήματα βλ. Egon Wellesz, *A history of Byzantine Music and hymnography*, Oxford University Press, Oxford 1961, σ.98-114.

⁶⁰ Για τα κρατήματα της εποχής αυτής, βλ. Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινή Ποταμηΐς - Κρατηματάριον*, τομ. Ζ' (2000) και Τομ. Η (2007), Αθήνα.

ροδάνι, και ενίοτε απηχούν τη μουσική διαφόρων επαρχιών ή εθνών, όπως θετταλικό, εθνικόν, βουλγαρικό, περσικό, ταταρικό κ.α. ⁶¹

Μετά την Άλωση της Πόλης, η βυζαντινή μουσική όπως ήταν επόμενο παρουσιάζει απότομη κάμψη. Η κοσμική μουσική παύει πλέον να υπάρχει, και παραμένει μόνο η εκκλησιαστική, χάρη στα προνόμια που παραχώρησε ο Πορθητής σουλτάνος Μωάμεθ ο Β΄ προς τους ορθόδοξους χριστιανούς. ⁶² Έκτοτε η μετά του Βυζαντίου μουσική (δηλ. η Μετα-Βυζαντινή) για 470 χρόνια εντός της Οθωμανικής επικράτειας και από το 1923 μέχρι σήμερα εντός του Νέο-Τουρκικού κράτους, θεραπεύθηκε συστηματικά στους κόλπους της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης διαγράφοντας σημαντικές περιόδους ακμής.

Η πρώτη ακμή ξεκινά το 1650 και κλείνει το 1720, με κορυφαίους μελοποιούς, όπως ο Παναγιώτης Χρυσάφης ο νέος (ακμή 1650-1685), ο Γερμανός μητροπολίτης Πατρών (1660-1685), ο Μπάλασιος Ιερέυς (1670-1700), ο Πέτρος ο Μπερεκέτης 1680-1715). ⁶³ Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την εποχή στασιμότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της εποχής της τουλίπας (1718-1730) όπου παρατηρείται ιδιαίτερη άνθιση στα γράμματα και τις τέχνες, ενώ κατά την περίοδο αυτή στην Οθωμανική μουσική ανθίζει η κλασικής της εποχή με τον κορυφαίο συνθέτη Buhurizade Mustafa Itri (1640-1712).⁶⁴

Από 1720 μέχρι το 1770 παρατηρείται μια στασιμότητα κατά την οποία όμως συντελείται μια προετοιμασία για νέα ακμή. Ο κορυφαίος μουσικός της εποχής αυτής είναι ο λαμπαδάριος και μετέπειτα άρχων πρωτοψάλτης της ΜΧΕ, ο

---

⁶¹ Στο ίδιο.

⁶² Για τα προνόμια προς τους έλληνες και χριστιανούς, βλ. Τζον Φουλι, *Κωνσταντινούπολη Η ιστορία της αυτοκρατορικής Πόλης*, μετφ. Έλλη Έμκε, Εκδόσεις Μίνωας Αθήνα, σ. 221-224

⁶³ Για τις περιόδους ακμής της Μετα-Βυζαντινής Μουσικής, βλ. Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή, *Η Εκκλησιαστική Μουσική του Ελληνισμού μετά την Άλωση (1453-1820) Σχεδιάγραμμα Ιστορίας*, Κέντρον Ερευνών & Εκδόσεων, Αθήνα 1999.

⁶⁴ Βλ. Dr. M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, τομ. I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, σ. 356-426 και Ahmet Şahin Ak, *Türk Musikîsi Tarihi*, Akçağ, Ankara, σ. 72-75.

Παναγιώτης Χαλάτζογλου (ακμή 1710 - †1748) και ο μαθητής αυτού ο Ιωάννης ο Τραπεζούντιος, μετέπειτα Πρωτοψάλτης που ήκμασε περίπου από το 1730 μέχρι το 1770. Η πιο σημαντική συμβολή του Ιωάννη Τραπεζούντιου θεωρείται η αναλυτική απλούστευση της σημειογραφίας που οδήγησε στην οριστική λύση αυτής το 1814.⁶⁵

Από το 1770 μέχρι το 1820 είναι δεύτερη μεγάλη και ίσως η πιο σημαντική περίοδος ακμής της μετα-Βυζαντινής Μουσικής, καθώς εμφανίζονται κορυφαίοι εκκλησιαστικοί μουσικοί, όπως ο Δανιήλ Πρωτοψάλτης (ακμάζει από το 1740 μέχρι το 1789), ο λαμπαδάριος της ΜΧΕ Πέτρος ο Πελοποννήσιος (1760-1777), ο Ιάκωβος ο Πρωτοψάλτης (1760-1800), ο Πέτρος ο Βυζάντιος 1770-1808 και ο Γεώργιος Κρης (1790-1815).⁶⁶ Στο τέλος αυτής της περιόδου, ολοκληρώνεται η μεταρρύθμιση της οριστικής μορφής της σημειογραφίας που ισχύει μέχρι σήμερα από τους τρεις δασκάλους: Χρυσάνθο τον εκ Μαδύτων (1770 - 1846), Γρηγόριο Πρωτοψάλτη (1777-†1821) και Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα (1770-†1840). Το 1832 στην Τεργέστη εκδόθηκε το *Μέγα Θεωρητικό της Βυζαντινής Μουσικής* του Χρυσάνθου, το οποίο έκτοτε αποτελεί σημείο αναφοράς για όλους τους ερευνητές και μελετητές. Στη συνέχεια οι δυο δάσκαλοι Γρηγόριος Πρωτοψάλτης και Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ ανέλαβαν το πολύ δύσκολο και επίπονο έργο της μεταγραφής μιας ογκωδέστατης εργογραφίας παλαιών χειρόγραφων κωδίκων και βιβλίων της Βυζαντινής μουσικής. Μέχρι της αρχές του 20^{ου} αιώνα από το τυπογραφείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του 1798, τυπώθηκαν πολλές και πολύ σημαντικές εκδόσεις ψαλτικής (όπως, Αναστασιματάρια, Εριμολόγια, Δοξαστάρια, συλλογές, ανθολογίες, κ.α.) προκειμένου να καλύψουν τις λειτουργικές ανάγκες των αναλογιών. Μέχρι τη διακοπή του Πατριαρχικού τυπογραφείου το 1923, και την επαναλειτουργία του από το 1951-μέχρι το οριστικό κλείσιμό του το 1964 με

---

⁶⁵ Βλ. Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή, ό.π.

⁶⁶ Στο ίδιο.

απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης, οι μουσικές εκδόσεις σημείωσαν μεγάλη άνθιση.⁶⁷

Ως εκ τούτου, πρόκειται για έναν υπερχλιετή μουσικό πολιτισμό από τους μακροβιότερους της οικουμένης, από τον οποίο αναδείχθηκε μια μοναδική Ψαλτική Τέχνη χάρη στην πένα και τα έργα κορυφαίων μελοποιών και θεωρητικών οι οποίοι κληροδότησαν πολύ σημαντικά επιτεύγματα και τεράστια εργογραφία.

Το 2015, η Βυζαντινή μουσική/ψαλτική τέχνη εγγράφηκε στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και από το 2019, είναι καταχωρημένη επίσημα πλέον στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της UNESCO, καθώς θεωρείται από τα σημαντικότερα πολιτισμικά αγαθά που συμβάλλουν δυναμικά στον αυτοπροσδιορισμό και την αυτογνωσία του νεότερου ελληνισμού.⁶⁸

Βυζαντινή και Οθωμανική μουσική σε αλληλεπίδραση

Ο πρωταρχικός ρόλος της μουσικής στις εκδηλώσεις της πολιτιστικής ζωής και της ψυχαγωγίας, όπως επίσης και στις λατρευτικές τελετουργίες τόσο των μουσουλμάνων όσο και των διαφόρων θρησκευτικών μειονοτήτων εντός της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, απετέλεσε ένα καθοριστικό παράγοντα για την ανάδειξη μεγάλων συνθετών διαφορετικής καταγωγής

Ως εκ τούτου, σε ένα πολυπολιτισμικό και πολιτιστικό κοινωνικό μωσαϊκό εντός της οθωμανικής επικράτειας διακρίθηκαν και διάφοροι μη μουσουλμάνοι και ιδιαίτερα ρωμιοί ταλαντούχοι μουσικοί. Ο πρώτος μη μουσουλμάνος μουσικός δάσκαλος που εισήλθε ποτέ στο Παλάτι ήταν ο ρωμιός δάσκαλος του

---

⁶⁷ Βλ. Λήδα Ιστικοπούλου, *Βιβλιογραφία των Εκδόσεων του Πατριαρχικού Τυπογραφείου Κωνσταντινουπόλεως* Βιβλία Περιοδικά 1798-1923, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήναι 2018.

⁶⁸ Βλ. <https://ayla.culture.gr/unesco-catalogue/10414/> (πρόσβαση 20-10-2025).

ταμπουρά, ονόματι Αγγελής, ο οποίος διορίστηκε το 1678 στην μουσική σχολή Enderun της Υψηλής Πύλης.⁶⁹

Με την οθωμανική μουσική αρχίζουν να ασχολούνται επισταμένα και οι πρωτοψάλτες του Οικουμενικού Θρόνου, όπως ο Παναγιώτης Χαλάτζογλου, ο οποίος παράλληλα με το μελοποιητικό και διδακτικό του έργο, ασχολήθηκε με ζητήματα συγκριτικής θεώρησης της αραβοπερσικής μουσικής προς την εκκλησιαστική.⁷⁰

Από τις πρώτες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα αρχίζει να διακρίνεται ο ρωμιός Ζαχαρίας Χανεντές, ως ένας καταξιωμένος δεξιότηνης του τανμπούρ, μελοποιός και τραγουδιστής (Χανεντέ) στις αυλές του Σουλτάνου Αχμέτ Γ' (1703-1730) και του Σουλτάνου Μαχμούτ Α' (1730-1754). Ο Ζαχαρίας ήταν γνωστός και με το τουρκικό το όνομα ως Mir Cemil. Έγραψε πολλά έργα, από τα οποία μόλις 19 τραγούδια και 2 οργανικά έργα έχουν διασωθεί. Θεωρείται ένας από τους κορυφαίους συνθέτες της κλασικής εποχής της Οθωμανικής μουσικής.⁷¹ Ήταν σύγχρονος του Πρωτοψάλτη της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στο Φανάρι, Δανιήλ Πρωτοψάλτη (1734-1789) και χάρη στην ειλικρινή δια βίου φιλία και μαθητεία μεταξύ τους, ο Δανιήλ δίδαξε στον Ζαχαρία το πολύπλοκο σύστημα της βυζαντινής ψαλμωδίας, και ο δεύτερος μύησε τον πρώτο στο μυστικισμό της οθωμανικής μουσικής αντίστοιχα. Ο Ζαχαρίας έγραψε και μερικά αλλά πολύ αξιόλογα έργα βυζαντινής μουσικής.⁷²

---

⁶⁹ Σύμφωνα με τις πηγές μισθοδοσίας της Υψηλής Πύλης, Το 1678, ο Αγγελής διορίστηκε δάσκαλος του τανμπούρ στην αυλική μουσική σχολή του Εντερούν με αμοιβή 40 ακτσών την ημέρα και συνολικά 7080 ακτσών για έναν ολόκληρο χρόνο (το ακτσέ ήταν ασημένιο νόμισμα και κύρια νομισματική μονάδα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας). Βλ. Ismail Hakki Uzunçarşılı, «Osmanlılar Zamanında Saraylarda Türk Musikisi Hayatı», Belleten XLI, Türk Tarih Kurumu Ankara 1977, σ. 91.

⁷⁰ Γεωργίου Παπαδοπούλου, *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της εκκλησιαστικής Μουσικής*, Έκδόσεις Κουλτούρα Αθήνα 2002 (1890)¹, σ. 310-311.

⁷¹ Βλ. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Türk Musikisi Ansiklopedisi II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, σ. 508-509.

⁷² Βλ. Γεωργίου Παπαδοπούλου, *ό.π.*, σ. 313-315

Ο αγαπημένος ρωμιός μουσικός μαΐστωρ των δερβίσηδων της Πόλης ήταν ο Πέτρος ο Πελοποννήσιος, τον οποίον αποκαλούσαν hoca (δηλ. δάσκαλο). Ο Πέτρος ήταν αναμφισβήτητα η μουσική ιδιοφυΐα της εποχής του και λέγεται ότι είχε σώσει το κύρος των δερβίσηδων σε μια διαμάχη που είχαν με τους πέρσες ομότεχνους τους. Ο Πέτρος Πελοποννήσιος έγραψε οθωμανικά τραγούδια και έργα οργανικής μουσικής όπως πεσρέφια, από τα οποία διασώζονται μερικά.⁷³

Ο Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (1777-†1821), σύγχρονος και φίλος του κορυφαίου συνθέτη της Οθωμανικής μουσικής Ismail Dede Efendi (1778-1846), ασχολήθηκε με το κοσμικό είδος και έγραψε άσματα σε ελληνικούς στίχους αλλά σε οθωμανικό μουσικό ύφος (μακάμια και ρυθμούς).⁷⁴

Ο περιώνυμος και καταξιωμένος εκκλησιαστικός μουσικός Κωνσταντίνος Πρωτοψάλτης (1777 – 1862), ήταν βαθύς γνώστης της οθωμανικής μουσικής. Το 1843, σε συνεργασία με τον δομέστικό του Στέφανο (αργότερα λαμπαδάριο) μέσω του Πατριαρχικού τυπογραφείου εξέδωσαν την πραγματεία *Ερμηνεία της Εξωτερικής Μουσικής και Εφαρμογή αυτής εις την καθ' ημάς μουσικήν*

Χάρη στην έντονη εκδοτική δραστηριότητα βιβλίων βυζαντινής μουσικής, κατά τον 19^ο αιώνα, κυκλοφόρησαν ανθολογίες κοσμικών τραγουδιών σε βυζαντινή σημειογραφία, όπως ενδεικτικά: *Βίβλος Καλουμένη Ευτέρπη* (1830) σε επιμέλεια του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, *Η Πανδώρα ήτοι Συλλογή των νεωτέρων και ηδυτέρων Εξωτερικών μελών* εις τόμους 2 (1843 και 1846) από τον Θεόδωρο Φωκαέα, *Μουσικόν απάνθισμα - Mecmûa-ı Makmat* (1872) από τον Ζωγράφου Κείβελή, όπου σε αυτές διασώθηκαν κορυφαία έργα της οθωμανικής μουσικής (με τον χαρακτηρισμό εξωτερικής), όταν οι τούρκοι μόλις

---

⁷³ Βλ. Χρίστος Τσιαμούλης, Πάυλος Ερευνίδης, *Ρωμηοί Συνθέτες της Πόλης (17ος-20ος αι.)*, Εκδόσεις Δομός, Αθήνα 1998. σ.23-26.

⁷⁴ Γεωργίου Παπαδοπούλου, *ό.π.* σ. 327-331

στις αρχές του 20ου αιώνα άρχισαν να καταγράφουν συστηματικά τη μουσική τους παράδοση με βάση ένα οργανωμένο σύστημα σημειογραφίας.⁷⁵

Η ψαλτική κοινότητα ενώπιον του νέο Τουρκικού καθεστώτος και της εθνικιστικής πολιτιστικής πολιτικής

Στον εθνικιστικό βωμό της ίδρυσης του Νεοτουρκικού κράτους το 1923 και της αποποίησης κάθε οθωμανικού στοιχείου σύμφωνα με το μανιφέστο του πατέρα του τουρκικού εθνικισμού Ζιγιά Γκιοκάλπ, η Οθωμανική μουσική αντιμετωπίστηκε κυρίως ως αυλική μουσική και επιπλέον ως παρακλάδι της Βυζαντινής και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να εκφράσει τη νέα Τουρκική εθνική πολιτιστική συνείδηση.⁷⁶ Αυτό είχε ως συνέπεια μαζί με τη διακοπή των ελληνικών εκδόσεων, να διακοπούν και οι μουσικές εκδόσεις.⁷⁷

Το νέο Τουρκικό κράτος από τις πρώτες μέρες της ίδρυσης του άσκησε παντοιοτρόπως και αδιαλείπτως πιέσεις στην ελληνορθόδοξη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης. Η εχθρική πολιτική κατά της ελληνικής μειονότητας εκδηλώθηκε πολύ έντονα κυρίως μετά το θάνατο του Mustafa Kemal το 1938, επί προεδρίας του Mustafa İsmet İnönü μέχρι το 1950. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1941, στρατολογήθηκαν είκοσι κλάσεις ομογενών ηλικίας 25-45 ετών σε νέα τάγματα εργασίας (*amele taburları*) προς

---

⁷⁵ Παρά τις σημειογραφίες που χρησιμοποιήθηκαν πρωτίτερα, όπως από τον πολωνικής καταγωγής Ali Ufki (ή Bobowski) (1610-1675), τον περίκιπα της Μολδαβίας Δημήτρη Καντεμίρ (1673-1723) και τέλος από τον αρμένιο Hampartsoum Limondjian (1768-1839), αυτές δεν ακολούθησαν μια εξελικτική πορεία, όπως η σημειογραφία της Βυζαντινής μουσικής, αλλά ήσαν μεμονωμένες επινοήσεις σημειογραφίας των παραπάνω καταξιωμένων μουσικών. Η συστηματική καταγραφή της Οθωμανικής – τουρκικής μουσικής ξεκινάει από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, χάρη στη μεταρρύθμιση των τριών τούρκων κορυφαίων δασκάλων Rauf Yekta Bey (1871-1935), Dr. Suphi Ezgi (1869-1962) και H.Sadettin Arel (1880-1955). Βλ. Karl L. Signell, *Makam Modal Practice in Turkish Art Music*, Usul Editions Sarasota 2008, σ. 1-8 και Cem Behar, *Osmnalu/Türk Musikisinin Kısa Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, 3 έκδοση, Istanbul 2022, σ. 24-27, 56.

⁷⁶ Βλ. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mahmet Kaplan (επιμ.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Türk Klasikleri Istanbul 1996, σ. 145-147. Σχετικά με τη Βυζαντινή προέλευση της Οθωμανικής μουσικής, βλ. John Morgan O'Connell, «Sound Sense: Mediterranean Music from a Turkish Perspective» στο: David Cooper & Kevin Dawe (επιμ.), *The Mediterranean in Music: Critical Perspectives, Common Concerns, Cultural differences, Europea Ethnomusicologies and modernities No3*, The Scarecrow Press Inc., Lanham 2005, σ. 5-7 (3-26).

⁷⁷ Για το κλείσιμο του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, βλ. Βλ. Λήδα Ιστικοπούλου, ό.π.

πραγματοποίηση εκχιονισμών, εκβραχισμών και άλλων έργων οδοποιίας στα βάθη της Ανατολίας υπό άθλιες συνθήκες.⁷⁸ Κατά την περίοδο αυτή, αρκετοί ψάλτες της Κωνσταντινούπολης υπέστησαν τα καταναγκαστικά αυτά μέτρα, εγκαταλείποντας τις οικογένειές τους και παράλληλα προκαλώντας δυσχέρειες στην τέλεση των ιερών ακολουθιών στις εκκλησίες διαφόρων ενοριών όπου διακονούσαν.⁷⁹ Αμέσως τον επόμενο χρόνο, το 1942 ακολούθησε το δυσβάσταχτο μέτρο φόρου περιουσίας, γνωστό ως *varlık vergisi*, με πρόσχημα της συγκέντρωσης πόρων για την αντιμετώπιση των δυσκολιών ενόψει του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Το μέτρο αυτό στόχευε στην οικονομική εξαθλίωση των μειονοτήτων και ιδιαίτερα των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης.

Κάτω από αυτές τις επώδυνες συνθήκες διαβίωσης και χωρίς επανεκδόσεις μουσικών βιβλίων, οι ψάλτες επανήλθαν στη γνωστή παλαιά τακτική των χειρογράφων και του δανεισμού παλαιών βιβλίων.

Μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, όπου η Τουρκία, ως ένας επιτήδειος ουδέτερος,⁸⁰ βγήκε όχι μόνο αλώβητη, αλλά τελικά κερδισμένη, το κλίμα άρχισε κάπως να βελτιώνεται. Το 1948, οι ψαλτική κοινότητα ίδρυσε το Σύνδεσμο Μουσικοφίλων Πέρα (τουρκιστί *Tertil Musikisini Seveler Derneği*), με έδρα την αίθουσα του Ιερού Καθεδρικού Ναού των Εισοδίων της Παναγίας της μεγαλώνυμου Κοινότητας Σταυροδρομίου. Ο σύνδεσμος δυστυχώς ήταν βραχύβιος, αλλά αργότερα με τη στήριξη της Μητρός Εκκλησίας ανασυστάθηκε το 1953 με το τουρκικό όνομα *Beyoğlu Musiki Seveler Derneği*.

Ακολούθησαν τα Σεπτεμβριανά του 1955, με βανδαλισμούς και ανεπανόρθωτες ζημιές εις βάρος της ελληνορθόδοξης κοινότητας, σηματοδοτώντας πλέον την

---

⁷⁸ Βλ. Ειρήνη Σαρίογλου (επ.), *Στην εξορία : Ερζουρούμ, Ασκαλε : το ημερολόγιο του Κωνσταντίνου Κιουρκτσόγλου στα εργατικά τάγματα του 1943*, Ελληνικό Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών, Αθήνα 2009.

⁷⁹ Από προσωπικές μαρτυρίες του άρχοντος πρωτοψάλτου της Πατριαρχικής Σταυροπηγιακής Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής Μπαλουκλί του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντίνου Μαφίδη, ο οποίος βίωσε όλα αυτά τα καταναγκαστικά έργα.

⁸⁰ Βλ. Frank G. Weber, *The Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*, University of Missouri, 1985.

αρχή ενός ξεριζωμού χωρίς επιστροφή για τη Ρωμιοσύνη της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο παρά τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές δυσκολίες εις βάρος της ελληνορθόδοξης κοινότητας, η ψαλτική κοινότητα προσπάθησε να παράγει πολιτιστικό έργο και μάλιστα σημαντικό. Στις αρχές του 1960, πραγματοποιήθηκαν δυο εμβληματικές συναυλίες του Συνδέσμου Μουσικοφύλλων Πέρα υπό την προεδρία του τότε διακεκριμένου άρχοντος πρωτοψάλτου της Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής Μπαλουκλί του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντίνου Μαφίδη: α) Το 1962, στην αίθουσα του αθλητικού Συλλόγου Πέραν για το ιωβηλαίο του Άρχοντος Πρωτοψάλτου Κωνσταντίνου Πρίγγου και β) το 1963, στην αίθουσα Union Française, υπό τη χορηγία/διδασκαλία του τότε Άρχοντος πρωτοψάλτου της ΜΧΕ Θρασύβουλου Στανίτσα. Ουσιαστικά ήταν το πρώτο θύραθεν άνοιγμα για την παρουσίαση της Βυζαντινής Μουσικής σε εξω-λατρευτικό συναυλιακό χώρο στην Κωνσταντινούπολη. Αν οι πολιτιστικές αυτές δράσεις συνεχίζονταν, θα πρόβαλαν αφενός το κλέος και κάλος της Βυζαντινή μουσικής, και αφετέρου τον μουσικό κοσμοπολιτισμό της Κωνσταντινούπολης.⁸¹

Αλλά....ακολούθησαν οι Απελάσεις.....

Το τουρκικό μένος εναντίον των Ρωμιών κορυφώθηκε με τις Απελάσεις του 64/65. Αυτό το μεγάλο ρεύμα διώξεων και απελάσεων, προκάλεσε καίριο πλήγμα και στην ψαλτική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης.⁸² Οι φερέλπιδες νέοι κρίκοι της αλυσίδας της μεγάλης ψαλτικής παράδοσης άρχισαν να κατακερματίζονται ο ένας μετά τον άλλον.

Λόγω του έντονου αρνητικού πολιτικοκοινωνικού κλίματος, λίγο πριν ξεσπάσουν οι απελάσεις, στις 14 Φεβρουαρίου του 1964, ο άρχων

---

⁸¹ *Σύνδεσμος Μουσικοφύλλων Πέρα 1948-2018 Εβδομήντα έτη ζωής και δράσεως*, Σύνδεσμος Μουσικοφύλλων Πέρα, Πέραν 2018, σ.33-36

⁸² Βλ. Δημοσθένης Φιστουρής, «Η Κωνσταντινουπολίτικη Ψαλτική παράδοση στον Εικοστό Αιώνα», στο *Ενεργός συμβολή - Πρακτικά Διαλέξεων (Β' Κύκλος 2008-2009)*, Ασπρόπυργος 2009, 202-223.

πρωτοψάλτης της Πατριαρχικής Σταυροπηγιακής Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής Μπαλουκλί του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντίνος Μαφίδης (1920-†2016) εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.⁸³

Ο καλλικέλαδος Άρχων Πρωτοψάλτης της ΜΧΕ Θρασύβουλος Στανίτσας (1910 - †1987), ως Έλληνα υπήκοος εκδιώχθηκε άρον-άρον στις 6 Απριλίου του 1964, ενώ μόλις το 1961 είχε γίνει η χειροθεσία του, καθώς από το 1939 έψαλε ως Λαμπαδάριος απέναντι στον άρχοντα πρωτοψάλτη της ΜΧΕ Κωνσταντίνο Πρίγγο. Ο Στανίτσας αρχικά εγκαταστάθηκε για ένα χρόνο στη Χίο και έπειτα έφυγε για δύο μήνες στη Βηρυτό. Από το έτος 1966, διορίστηκε μόνιμα στον Άγιο Δημήτριο Αμπελοκήπων, στην Αθήνα, μέχρι της συνταξιοδοτήσεώς του, το έτος 1981.⁸⁴

Ο Ανδρέας Πετρόχειλος (1920-†2010), ο Άρχων Β΄ Δομέστικος της ΜΧΕ που την περίοδο εκείνη ήταν στον Ι. Ναό της Παναγίας του Πέραν, τον Ιούλιο του 1964, απελάθηκε από την Κωνσταντινούπολη και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.⁸⁵

Τον ίδιο μήνα κατέφθασαν στην Αθήνα οι αδελφοί Κεχαγιόπουλοι, οι οποίοι είχαν τουρκική υπηκοότητα: ο Αλέξανδρος (οδοντίατρος στο επάγγελμα), ο Ιωάννης (μαθηματικός στο λύκειο Γκαλατάσαρραϊ και στο Σεν Ζορζ) και ο Χρήστος. Και οι τρεις ήσαν μαθητές του Θεοδοσίου Γεωργιάδου και δεινοί ψάλτες (κεφαλλονίτες στην καταγωγή).⁸⁶

---

⁸³ Από προσωπικές αφηγήσεις του Κωνσταντίνου Μαφίδη.

⁸⁴ Σεραφείμ Φαράσογλου, «Θρασύβουλος Στανίτσας Άρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας 1910-1987», *Οι Ψάλτες του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχολικών, Αθήνα, 1999, σελ. 77-96.

⁸⁵ Βλ. διαδικτυακή τοποθεσία του Εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως στο: http://www.cmkon.org/home.php?action=view10&category=/psaltiki/psaltes_polis/patriarxikoi/domestikoi/retroxeilos&hr=1&language=GR (πρόσβαση 27-9-2025).

⁸⁶ Από προσωπική συνέντευξη του Κ. Μαφίδη, ο οποίος υπήρξε για πολλά χρόνια φίλος και συνεργάτης της οικογένειας Κεχαγιόπουλοι, καθώς όλοι τους μαθήτευσαν δίπλα στον Θεοδόση Γεωργιάδη (διακεκριμένο πρωτοψάλτη, δάσκαλο και καθηγητή της Βυζαντινής Μουσικής στη Θεολογική σχολή της Χάλκης).

Ο Δημοσθένης Παϊκόπουλος (1929), Β΄ Δομέστικος και Άρχων Μουσικοδιδάσκαλος της ΜΧΕ, το 1964, απελάθηκε από τις τουρκικές αρχές ως Έλληνας υπήκοος.⁸⁷

Ο Δημήτρης Μαγούρης (1913-†2001), την περίοδο εκείνη ήταν πρωτοψάλτης στον Ι.Ν. της Αγίας Τριάδος Σταυροδρομίου Πέραν. Βλέποντας το αρνητικό κλίμα της Πόλης, το 1965 μετέβη στο Ηράκλειο Κρήτης, όπου διορίστηκε Πρωτοψάλτης στον Ι.Ν. του Αγίου Τίτου και το 1967, εγκαταστάθηκε μόνιμα πλέον στην Αθήνα και έψαλε μέχρι το 1981.⁸⁸

Ο Γεώργιος Καρακάσης (1914-†1988), ο μαθητής του άρχοντα της ΜΧΕ Ιακώβου Ναυπλιώτη, τον Νοέμβριο του 1965 μετέβη στη Βηρυτό, όπου έψαλε μέχρι το 1974 και το επόμενο έτος, δηλ. το 1975 μετεγκαταστάθηκε στην Αθήνα, και έψαλλε στον Ι.Ν. του Αγίου Ιωάννου Ρέντη μέχρι το 1983.

Οι απελαθέντες και εκδιωχθέντες συμπαρέσυραν και αρκετούς συγγενείς και οικείους. Ακολούθησε το κλείσιμο της Θεολογικής Σχολής το 1971 και η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 που προκάλεσαν κλίμα κατατρομοκράτησης στους Ρωμιούς της Κωνσταντινούπολης Κάτω από αυτές τις φοβικές συνθήκες, ακολούθησε ένα μεγάλο κύμα μεταναστεύσεων ψαλτών και ιερών προς την Ελλάδα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, καθώς σταδιακά άρχισε κάπως να εκτονώνεται η κατάσταση. Στο διάστημα αυτό, περίπου εκατό, ιερείς και ψάλτες εγκατέλειψαν την Κωνσταντινούπολη, ενδεικτικά αναφέρουμε:

⁸⁹ Χρήστος Δήμου, π. Νικόλαος Ιωσηφίδης, π. Σεραφείμ Νικολαΐδης, Ελευθέριος Γεωργιάδης (Άρχων Λαμπαδάριος της ΜΧΕ), Λυκούργος Πετρίδη, π. Αγαθόνικος Λαζόγλου, π. Γεώργιος Καραγιαννίδης, π. Δημήτριος Αγγελίδης, π. Σεραφείμ Φαράσογλου, π. Χρήστος Γκογκάκης, Νικόλαος Απτόσογλου, Γεώργιος

---

⁸⁷ Δημοσθένης Παϊκόπουλος, *Ε΄ Επιλογαί, Πανδέκτη Εκκλησιαστικής μουσικής*, Αθήνα 2001, σελ. 5.

⁸⁸ Βλ. διαδικτυακή τοποθεσία του Εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως στο: http://www.cmkon.org/home.php?action=view10&category=/psaltiki/psaltes_polis/patriarxikoi/domestikoiko/magouris&hr=1&language=GR. (πρόσβαση 27-9-2025).

⁸⁹ Από προσωπικές μαρτυρίες τον μακαριστού πρωτοπρεσβυτέρου π. Σεραφείμ Φαράσογλου.

Βαλλής, Χρήστος Κρεμύδας, Σταύρος Μακρίδης, Γεώργιος Τσαούσης, Αθανάσιος Τσαούσογλου, Στυλιανός Τσιλιβίδης, π. Γρηγόριος (Βύρων) Νάκος⁹⁰ και πολλοί άλλοι.....

Όλο αυτό το μεγάλο κύμα φυγής, προκάλεσε μεγάλο πλήγμα στη Ρωμιοσύνη της Κωνσταντινούπολης και ιδιαίτερα στην ΜΧΕ, καθώς η απότομη αυτή έλλειψη ιεροψαλτών δημιούργησε τεράστια προβλήματα στην τέλεση των ιερών ακολουθιών στις διάφορες ενοριακές εκκλησίες των μητροπόλεων.

Οι διωγμοί και οι απελάσεις των ψαλτών της Κωνσταντινούπολης από τα μέσα του 20ού αιώνα από το Τουρκικό καθεστώς, έχει διπλή όψη αποτίμησης. Αναμφίβολα ήταν μια σταδιακή αφαίμαξη της ψαλτικής κοινότητας, η οποία υπό κανονικές πολιτικές συνθήκες, θα διέγραφε μια εξαιρετική πορεία στο χώρο της μουσικής, προβάλλοντας αυτόν τον τεράστιο υπερχλιετή μουσικό πλούτο σε πέρατα του κόσμου, πάντα με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Αυτό συνέβη αργότερα στην Ελλάδα, με τις καλλιτεχνικές δράσεις και πρωτοβουλίες των Κωνσταντινουπολιτών ψαλτών. Αρκεί και μόνο να αναφέρουμε τη σύσταση του εξήκοντα-μελούς ψαλτικού χορού με χοράρχη τον άρχοντα πρωτοψάλτης της ΜΧΕ Θρασύβουλο Στανίτσα, και τις συναυλίες στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1970, οι οποίες σημείωσαν τεράστια επιτυχία: Λονδίνο (Φεστιβάλ Μπαχ), Ποντόλσκυ Ρωσίας, Βρυξέλες, Γάνδη και Λουβαίν Βελγίου, Γενεύη και Λωζάνη Ελβετίας. Η Ευρώπη γνώρισε τη Βυζαντινή Μουσική και ο Θρασύβουλος Στανίτσας, πρόβαλε όλο το φάσμα μελοποιίας, Βυζαντινό και μετα-Βυζαντινό, από τον Κουκουζέλη και τον Πέτρο Πελοποννήσιο μέχρι και τους σύγχρονους Πρίγγο, Παλλάση και Χατζηαθανασίου.

Η Τουρκία απελαύνοντας τους Έλληνες υπηκόους, δεν αντιλαμβανόταν ότι έχανε ένα μέρος του κοσμοπολιτικού της πολιτισμού, και ειδικότερα έναν μουσικό πολιτισμό που για αιώνες είχε θρέψει και θεραπεύσει ακόμα και τον

---

⁹⁰ Εκπαιδευτικός, Διευθυντής του Δημοτικού Σχολείου του Αγίου Στεφάνου και αριστερός ψάλτης στον Ιερό Καθεδρικό Ναό των Εισοδίων της Παναγίας του Πέρα.

δικό της μουσικό πολιτισμό. Σε οικονομικό δε επίπεδο, η Τουρκία έχασε όλες εκείνες τις απολαβές από τον μουσικό τουρισμό που θα ερχόταν ειδικά να ακούσει και να μάθει το είδος αυτό στην κοιτίδα του.

CV - Biography

Born in Constantinople, Dimosthenis Fistouris holds a doctorate in historical and systematic musicology from the National and Kapodistrian University of Athens (NKUA). As an adjunct professor, he gave courses at the departments of music studies of the NKUA, the University of Ioannina and the European University of Cyprus. He has many peer-reviewed publications in international musicological conferences on a wide range of topics (such as opera, Greek art music, Byzantine music and Ottoman-Turkish music).

He studied Byzantine music with the Archon Protopsaltis Vasilios Nikolaidis in the Ecumenical Patriarchate and then in Athens, next to great masters Konstantinos Mafidis and Dimosthenis Paikopoulos, both of them deported in 1964. He has composed original Byzantine chanting works which he presented conducting choirs consisted of leading protopsaltes of Greece.

Furthermore, as a freelance opera singer (tenor), he collaborated with the Greek National Opera, the Megaron Athens Concert Hall, the Thessaloniki Concert Hall, the Thessaloniki Opera and Dimitria Festival, the ERT and the Municipality of Athens in various opera productions and concerts. He has given recitals in concert halls in Greece and Europe, mainly performing works by Greek composers. He has composed works for small ensembles and theatrical productions as well. He is also a graduate of the School of Mining Engineering and Metallurgy of the National Technical University of Athens.

Οι μέχρι και σήμερα κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και δημογραφικές συνέπειες των παραβιάσεων κατά της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας της Κωνσταντινούπολης

Οι κοινωνικές, οικονομικές και δημογραφικές συνέπειες των ενεργειών που στόχευαν την ελληνική κοινότητα στην Κωνσταντινούπολη μετά την εξορία του 1964

Δημοσιογράφος κα. Melike Çapan,

Μία από τις πιο σοβαρές συνέπειες της αμοιβαίας κλιμάκωσης των εντάσεων στην Κύπρο πριν από 61 χρόνια ήταν η απόφαση απέλασης των Ελλήνων υπηκόων που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη. Ενώ η Τουρκία ήταν αποφασισμένη να διχοτομήσει το νησί, χρησιμοποίησε το «ατού» της εναντίον της Ελλάδας για να εξασφαλίσει μια λύση. Χρησιμοποιώντας τους δικούς της Ρωμιούς – Ελληνορθόδοξους πολίτες ως αντίποινα εναντίον της Κύπρου, η Τουρκία αποφάσισε στις 16 Μαρτίου 1964 να απελάσει 12.000 Έλληνες υπηκόους που κατείχαν ελληνικά διαβατήρια. Αυτός ο αριθμός αυξήθηκε σε 40.000, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με τουρκικά διαβατήρια που είχαν σχηματίσει οικογένειες. Των Ελλήνων υπηκόων, που απελάθηκαν με μόνο «20 κιλά περιουσιακά στοιχεία και 20 δολάρια», δεσμεύτηκαν όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των σπιτιών τους, των οικιακών ειδών και των τραπεζικών καταθέσεων. Η κυπριακή σύγκρουση που ακολούθησε την απέλαση και την στρατιωτική επιχείρηση στην Κύπρο το 1974 οδήγησε στον εκπατρισμό πολλών Ελλήνων που δεν υπήχθησαν στην εξορία. Η Ρωμαίικη κοινότητα, δημογραφικά αποδυναμωμένη μετά την αναχώρηση, αριθμεί τώρα περίπου 2.000 άτομα. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία που να υποστηρίζουν αυτό τον αριθμό. Οι αλλαγές στον τόπο κατοικίας, ιδίως οι γάμοι μεταξύ εθνοτήτων, καθιστούν δύσκολη την παροχή ενός οριστικού αριθμού. Η γήρανση του πληθυσμού μετά τη μετανάστευση και η

επακόλουθη αύξηση των ποσοστών θνησιμότητας είναι μεταξύ των κύριων λόγων για την τρέχουσα μείωση του πληθυσμού. Οι εκλογές του 2022, οι οποίες πιστεύουμε ότι θα δώσουν τα πλησιέστερα στοιχεία πληθυσμού των τελευταίων ετών, ήταν οι εκλογές για τα ευαγή ιδρύματα του 2022. Στις εκλογές του 2022, η Κωνσταντινούπολη χωρίστηκε σε τρεις εκλογικές περιφέρειες. Ο αριθμός των ψηφοφόρων σε αυτές τις τρεις περιφέρειες ήταν 1.857. Ωστόσο, αυτός ο αριθμός δεν περιλαμβάνει την ηλικιακή ομάδα κάτω των 18 ετών, ενώ περιλαμβάνονται οι Άραβες Ορθόδοξοι Χριστιανοί. Εκτός Κωνσταντινούπολης, ο εγγεγραμμένος πληθυσμός στην Ίμβρο και την Τένεδο, όπου υπάρχουν Ρωμιοί, είναι επί του παρόντος πάνω από 500. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο νεαρός πληθυσμός χτίζει το μέλλον του σε άλλες χώρες, ιδίως στην Ελλάδα, θέτει μια άλλη πρόκληση για τον προσδιορισμό ενός ακριβούς αριθμού για τον μόνιμο πληθυσμό.

Υπάρχει μια διασταυρούμενη σχέση μεταξύ της εξορίας, της μετανάστευσης και των κοινοτικών ιδρυμάτων. Ενώ οι πολιτικές για τα ιδρύματα οδήγησαν σε μείωση του πληθυσμού, η μείωση του πληθυσμού οδήγησε με τη σειρά της σε μείωση του προσωπικού διαχείρισης των ιδρυμάτων. Οι μετά 1923 ρεπουμπλικανικές πολιτικές για τις μειονότητες επηρέασαν σημαντικά τη σχέση μεταξύ των ιδρυμάτων και του πληθυσμού. Μια λεπτομερής μελέτη για το θέμα αυτό μπορεί να βρεθεί στο άρθρο του καθηγητή Δρ. Elçin Macar στο βιβλίο "Αυτοί Εκτός του Κύκλου : οι Μειονότητες". Ο καθηγητής Δρ. Macar εξετάζει πώς τα φιλανθρωπικά και θρησκευτικά ιδρύματα που ιδρύθηκαν με σουλτανικά διατάγματα, ξεκινώντας από την οθωμανική περίοδο, μετατράπηκαν σε ιδρύματα κατά τη ρεπουμπλικανική εποχή, και τις παρεμβάσεις που εφαρμόστηκαν από τον πρώτο νόμο περί ιδρυμάτων μέχρι σήμερα. Θα επικεντρωθούμε κυρίως στη δεκαετία του 1960, μια περίοδο σημαντικών αλλαγών όσον αφορά το ζήτημα των ιδρυμάτων. Η Επιτροπή Μειονοτήτων – AZINLIK TAALI KOMISYONUY, που συστάθηκε με μυστική εντολή του

Πρωθυπουργού το 1962, ήταν υπεύθυνη για όλες τις δραστηριότητες κατά των μειονοτήτων που απαιτούσαν άδεια. Με αυτήν την Επιτροπή, άρχισαν να προκύπτουν νέα προβλήματα σε όλες τις γραφειοκρατικές διαδικασίες που αφορούσαν τις μειονότητες. Για τις μειονότητες που είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν περιουσία μέχρι τη δεκαετία του 1960, το μεγαλύτερο πρόβλημα εκείνη την εποχή ήταν η απόφαση ότι το Δηλωτικό του 1936, γνωστή ως κατάλογος απογραφής ακινήτων, θα αντικαθιστούσε το καταστατικό του ιδρύματος. Στην απόφασή του με ημερομηνία 23 Οκτωβρίου 1963, το Ανώτατο Εφετείο αναγνώρισε τη Διακήρυξη του 1936 ως το καταστατικό ενός ιδρύματος χωρίς να έχει ουσιαστικά καταστατικό. Αυτό δημιούργησε προηγούμενο για άλλα ιδρύματα και σήμαινε ότι οι περιουσίες που αγοράστηκαν από μειονοτικά ιδρύματα, είτε κληρονομήθηκαν είτε δωρήθηκαν, άρχισαν να κατάσχονται, να επιστρέφονται στους προηγούμενους ιδιοκτήτες τους στην τιμή αγοράς και, εάν ο αγοραστής είχε πεθάνει ή δεν παρέμεναν κληρονόμοι, να μεταφέρονται στο Υπουργείο Οικονομικών ή στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων. Υπολογίστηκε ότι πάνω από χίλια ακίνητα βρίσκονταν σε αυτή την κατάσταση. Για να επεκταθούμε περαιτέρω, ήταν απρόβλεπτο ότι το Δηλωτικό του 1936 θα θεωρούνταν καταστατικό του ιδρύματος και κανείς δεν ήταν προετοιμασμένος για αυτό. Η μη συμπερίληψη της ρήτρας «μπορεί να αποκτήσει περιουσία» σε αυτή τη δήλωση ξεκίνησε τη διαδικασία κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων που δωρίστηκαν ή αποκτήθηκαν μέσω αγοράς μετά το 1960. Αυτή η διαδικασία πυροδοτήθηκε από αγωγή που κατέθεσε το Ίδρυμα Balikli το 1971 για την καταχώριση δωρεάς περιουσίας στο όνομά του. Το Ανώτατο Εφετείο δικαιολόγησε την απόφασή του ως εξής: «Η απόκτηση ακινήτων από νομικά πρόσωπα που ιδρύθηκαν από μη Τούρκους έχει απορριφθεί».

Γιατί είναι τόσο σημαντική η ύπαρξη ιδρυμάτων και η ιδιοκτησία τους επί της περιουσίας; Η ακόλουθη δήλωση υπό τον τίτλο «Κοινοτικά Ιδρύματα» στον ιστότοπο της Γενικής Διεύθυνσης Ιδρυμάτων αναφέρει:

«Είναι φιλανθρωπικά ιδρύματα που ιδρύθηκαν από μη μουσουλμάνους Τούρκους πολίτες πριν από την ανακήρυξη του Ρεπουμπλικανικού καθεστώτος. Το 1936, καταχωρήθηκαν στο μητρώο της Γενικής Διεύθυνσης Ιδρυμάτων με βάση τις δηλώσεις που συνέταξαν. Έτσι, αυτά τα φιλανθρωπικά ιδρύματα που ανήκουν σε θρησκευτικές κοινότητες αναγνωρίστηκαν ως «ιδρύματα».

Κατά τον ορισμό των Κοινοτικών Ιδρυμάτων, η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων τόνισε ότι όλα είναι «φιλανθρωπικά» ιδρύματα. Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που ιδρύθηκαν για να βοηθήσουν όσους έχουν ανάγκη. Είναι μια συλλογή δομών που ονομάζονται hayrat (χαϊράτ) και περιλαμβάνουν σχολεία, νοσοκομεία, σιντριβάνια, εκκλησίες και τζαμιά. Τα Κοινοτικά Ιδρύματα είναι ιδρύματα που, εκτός από την κοινωνικοποίηση εντός της κοινωνίας, ωφελούν κυρίως τα μέλη της κοινότητας των ασθενέστερων τάξεων. Όπως βλέπουμε στα ιδρύματα που συνεχίζουν τις δραστηριότητές τους σήμερα, αναλαμβάνουν υποστηρικτικούς ρόλους όπως η παροχή τροφίμων, εκπαιδευτικών υποτροφιών και κοινωνικής αλληλεγγύης. Η κατάσχεση ιδρυμάτων με το σκεπτικό ότι δεν περιλαμβάνονται στο Δηλωτικό του 1936 σημαίνει αποκοπή ενός από τα ζωτικά στοιχεία μιας κοινωνίας. Όπως επισημαίνει ο Καθηγητής Δρ. Elçin Macar Οι παρεμβάσεις σε ιδρύματα επηρεάζουν σημαντικά την κοινωνική ζωή και ενισχύουν το επιχείρημα ότι θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε επιταχυνόμενη μετανάστευση και, κατά συνέπεια, σε μείωση του πληθυσμού. Το Δηλωτικό του 1936 δεν είναι το μόνο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα ιδρύματα. Μεταξύ της δεκαετίας του 1960 και του 1980, θα δούμε ορισμένα ιδρύματα της ρωμαϊκής κοινότητας, τα οποία έχασαν πολλά μέλη των διοικητικών τους συμβουλίων λόγω της μείωσης και της γήρανσης του πληθυσμού, να καταργούνται. Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό σήμερα. Ένα από τα πιο αξιοσημείωτα από αυτά είναι το Ίδρυμα Εκκλησίας Αγίου Γεωργίου στα Θαραπειά. Η ιστορία αυτού του ιδρύματος πριν από την κατάργησή του είναι ενδιαφέρουσα και ένα από τα πιο εντυπωσιακά

παραδείγματα του θέματός μας. Γνωρίζουμε ότι το κτίριο της Μητρόπολης, που βρίσκεται κοντά στην Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, κήκε κατά τη διάρκεια του Πογκρόμ της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955. Μετά από αυτήν την ημερομηνία, το 1958, η Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου απαλλοτριώθηκε και κατεδαφίστηκε με το σκεπτικό ότι προοριζόταν για διάβαση δρόμου. Ακριβώς 22 χρόνια αργότερα, οι άλλες ιδιοκτησίες και οι φιλανθρωπικές δωρεές της κατεδαφισμένης εκκλησίας αγνοήθηκαν και ελήφθη απόφαση να κηρυχθεί εγκαταλειμμένο – μαζμπούτ. Εστιάζουμε την προσοχή μας στο κείμενο της απόφασης κήρυξης μαζμπουτοποίησης, καθώς έγινε εγκαταλειμμένο ίδρυμα το 1990. Το Ίδρυμα της Εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου συμπεριλήφθηκε μεταξύ των ιδρυμάτων μαζμπούτ από το Διοικητικό Συμβούλιο της Γενικής Διεύθυνσης Ιδρυμάτων στις 31 Ιουλίου 1980. Η ίδια απόφαση περιέγραφε τη μέθοδο με την οποία κηρύχθηκε εγκατελειμμένο το ίδρυμα ως εξής: «Σε επιστολή με ημερομηνία 13 Αυγούστου 1979, που υποβλήθηκε σε μυστικό φάκελο από τη Γενική Διεύθυνση Ασφαλείας, το ίδρυμα συμπεριλήφθηκε μεταξύ των ιδρυμάτων μαζμπούτ με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου της Γενικής Διεύθυνσης Ιδρυμάτων με ημερομηνία 31 Ιουλίου 1980, λόγω της απαλλοτρίωσης και κατεδάφισης της εκκλησίας που ανήκε στο ίδρυμα, της παρουσίας τριών ή τεσσάρων ρωμιών πολιτών που διαμένουν στην περιοχή και της έλλειψης φιλανθρωπικών σκοπών ή σκοπών εκτός από την εκκλησία από το ίδρυμα». Υπάρχουν μερικά σημεία που πρέπει να σημειωθούν εδώ. Πρώτον, μαθαίνουμε ότι η απόφαση κήρυξης εγκατελειμένου, που αναφέρεται στην απόφαση, κοινοποιήθηκε στη Γενική Διεύθυνση Ιδρυμάτων (Βακουφίων) μέσω της **«μεθόδου του μυστικού φακέλου»**. Αυτό ενισχύει τους ισχυρισμούς μας σχετικά με ορισμένες μυστικές αποφάσεις και διαδικασίες που ελήφθησαν μετά την ίδρυση της Επιτροπής Μειονοτήτων το 1962, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Το δεύτερο σημείο που πρέπει να σημειωθεί στην απόφαση είναι ο ισχυρισμός ότι τρεις ή τέσσερις ρωμοί πολίτες εξακολουθούν να ζουν γύρω από την εκκλησία. Σε ποια βάση

έγινε αυτή η καταμέτρηση; Ακόμα και σήμερα, οι περιοχές Θεραπειών-Tarabya, Νεοχωρίου-Yeniköy και Sariyer είναι μεταξύ των περιοχών με τη μεγαλύτερη ελληνική κοινότητα. Επιπλέον, ακόμη και αν απαριθμήσουμε τους κύριους λόγους όπως ο Νόμος περί Τουρκικής Γλώσσας, ο Φόρος Πλούτου – Βαρλικιού, το Πογκρόμ του 1955, οι Απελάσεις του 1964 και η Κυπριακή σύγκρουση, δεν είναι φυσιολογικό να μειώνεται ο πληθυσμός; Η επιλεκτική κατάσχεση ιδρυμάτων, ιδίως εκείνων με πλούσιο εισόδημα, με το σκεπτικό ότι δεν έχουν πλέον κοινότητα είναι εντυπωσιακή. Αυτό μας φέρνει στο τρίτο σημείο που πρέπει να λάβουμε υπόψη στην απόφαση. Η περιουσία της Εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου δεν περιορίζεται στο κτίριο της εκκλησίας, όπως ισχυρίζεται στην απόφαση. Περιλαμβάνει σπίτια, γη, καταστήματα και ένα σχολικό κτίριο που εξακολουθεί να υπάρχει σήμερα. Αυτό το σχολικό κτίριο χρησιμοποιείται από μέλη της κοινότητας έναντι αμοιβής μέσω διάθεσης από τη Γενική Διεύθυνση Ιδρυμάτων (Βακουφίων). Με λίγα λόγια, είναι ενοικιαστές της δικής τους περιουσία. Το παράδειγμα του Ιδρύματος Θεραπειών-Tarabya Αγίου Γεωργίου καταδεικνύει ξεκάθαρα το πλήγμα στην περιουσία των μειονοτήτων με μυστικές αποφάσεις που ελήφθησαν μετά την Επιτροπή Μειονοτήτων. Αυτή η επιτροπή καταργήθηκε το 2004 στο πλαίσιο της διαδικασίας εναρμόνισης με την ΕΕ. Σύντομα βλέπουμε τη σταδιακή επιστροφή των περιουσιών που ανήκουν σε κοινοτικά ιδρύματα, αλλά αυτή η διαδικασία εξακολουθεί να προχωρά αρκετά αργά.

Παρόλο που η Επιτροπή Μειονοτήτων έχει καταργηθεί, εξακολουθούμε να μην έχουμε μια διαφανή προσέγγιση στις γραφειοκρατικές διαδικασίες που σχετίζονται με τις μειονότητες. Αυτό έχει φανεί πιο καθαρά τα τελευταία χρόνια στην κατάργηση των κανονισμών εκλογής των ιδρυμάτων, οι οποίοι επανεκδόθηκαν 10 χρόνια αργότερα. Οι εκλογικοί κανονισμοί που διέπουν τη διοικητική δομή των ιδρυμάτων καταργήθηκαν το 2011. Για 10 ολόκληρα χρόνια, τα ιδρύματα δεν μπόρεσαν να αντικαταστήσουν τις διοικητικές τους θέσεις. Σε

αντίθεση με άλλες κοινότητες, η ρωμαϊκή κοινότητα, η οποία διεξήγαγε εκλογές για την πλήρωση των κενών και ξεπερασμένων διοικητικών θέσεων, συμπεριέλαβε στις εκλογές την αραβική ορθόδοξη κοινότητα Αντιόχειας, καλύπτοντας τις κενές θέσεις στα διοικητικά συμβούλια των ιδρυμάτων. Ομοίως, ο κανονισμός, ο οποίος καταργήθηκε με τη δικαιολογία «Θα τα πάμε καλύτερα» και επανεκδόθηκε 10 χρόνια αργότερα, όχι μόνο δεν κάλυψε τις ανάγκες των μειονοτήτων, αλλά ουσιαστικά έδεσε τα χέρια της κοινωνίας με διατάξεις όπως η χωροταξική κατανομή των εκλογικών περιφερειών με τον ίδιο τρόπο όπως οι βουλευτικές εκλογές, ο διαχωρισμός των νοσοκομειακών εκλογών και ο περιορισμός του αριθμού των ιδρυμάτων όπου τα μέλη της κοινότητας μπορούσαν να θέσουν υποψηφιότητα σε τρεις έδρες. Αυτό κατέδειξε ξεκάθαρα ότι, ανεξάρτητα από το πόσο μειωνόταν ο πληθυσμός με την πάροδο του χρόνου, το κράτος πάντα δένει τα χέρια των μειονοτήτων. Και ο ρόλος αυτός του κράτους ήταν περισσότερο παρεμβατικός και αποτρεπτικός παρά προστατευτικός.

Συνεπώς, όταν εξετάζουμε την τρέχουσα κατάσταση μιας κοινωνίας που έχει υποστεί πογκρόμ, έχει εξοριστεί και τα ευαγή του ιδρύματα έχουν κατασχεθεί, διακόπτοντας την υλική και κοινωνική της αλληλεγγύη.

Μετά το 1964, οι εφημερίδες που εκδίδονταν στην Κωνσταντινούπολη έκλεισαν, ενώ το αναγνωστικό κοινό της εφημερίδας Απογευματινή, η οποία γιόρταζε τώρα τα εκατό της χρόνια, μειώθηκε σημαντικά. Αν και η εφημερίδα έφτασε αρκετές φορές κοντά στο κλείσιμο, επέζησε χάρη σε εκστρατείες. Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης, που εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό θέμα συζήτησης για την ρωμαϊκή κοινότητα σήμερα, έκλεισε το 1971. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, πολλά δημοτικά και λύκεια έκλεισαν λόγω έλλειψης μαθητών. Η ελληνική κοινότητα έχει σήμερα μόνο τρία ενεργά σχολεία στην Κωνσταντινούπολη και δύο στην Ίμβρο, ένα εκ των οποίων βρίσκεται υπό ανακαίνιση. Δυστυχώς, σε αυτό το σημείο, δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε

έναν οριστικό αριθμό για τον πληθυσμό των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης. Στην Ίμβρο, εκτιμάται ότι υπάρχουν μόνο πάνω από 500 άτομα. Οι ρωμιόι, που είχαν το δικαίωμα ιδιοκτησίας πριν από το 1960, τώρα έχουν μόνο 67 ιδρύματα.

Συμπέρασμα

Ωστόσο, μπορούμε πλέον να συζητήσουμε, να μελετήσουμε, ακόμη και να εξηγήσουμε αυτά τα ζητήματα. Νομίζω ότι το πιο σημαντικό μέρος είναι η εξήγησή τους. Μπορούμε να ακούσουμε όλα όσα συνέβησαν μέσα από μαρτυρίες μαρτύρων, δημιουργώντας την ευκαιρία να αντιμετωπίσουμε το παρελθόν. Δεν συμβαίνει πλέον τόσο κρυμμένο στη μυστικότητα ή ψιθυρισμένο όσο παλιά. Το βιβλίο του αγαπητού συναδέλφου μου Serdar Korucu ήταν ένα πολύτιμο παράδειγμα από αυτή την άποψη. Έχει καταγράψει τους μάρτυρες της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου που δεν έχουν μιλήσει ποτέ, τα τραύματα για τα οποία δεν έχουν μιλήσει ποτέ. Η ρωμαϊκή κοινότητα είναι τώρα πιο ανοιχτή και έχει το θάρρος να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ αυτής και της ευρύτερης κοινωνίας. Αυτό, φυσικά, δεν θα είναι μονόπλευρο.

Τα τελευταία χρόνια, η ρωμαϊκή κοινότητα ενισχύει την κουλτούρα της συνύπαρξης μέσω εκδηλώσεων και φεστιβάλ (όπως η Γιορτή της Θεοτόκου, το Πάσχα, τα χριστουγεννιάτικα παζάρια κ.λπ.), επιτρέποντάς της να συνδεθεί με άλλα μέλη της κοινωνίας διαφορετικών θρησκειών και γλωσσών. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτή η κουλτούρα αρχίζει να γίνεται ορατή, τουλάχιστον μέσω αυτών των εκδηλώσεων. Η γλώσσα της ειρήνης μπορεί να επιτευχθεί μέσω της διακοινοτικής συνεννόησης. Παρατηρούμε ότι ο διάλογος μεταξύ των λαών γίνεται πιο εφικτός όταν δεν υπάρχει πολιτικό στοιχείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι η ρητορική του μίσους και της αποξένωσης έχει μειωθεί ή ότι όλα τα προβλήματα έχουν επιλυθεί. Ωστόσο, μετά από χρόνια, πιστεύουμε ότι αυτά τα μικρά βήματα είναι ζωτικής σημασίας για την πολιτιστική και κοινωνική ολοκλήρωση. Όσο οι κοινότητες συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται ως πολιτικό μοχλό και

συνεχίζουν να διαδίδονται μεροληπτικοί λόγοι, δεν θα δούμε αποτελέσματα στο εγγύς μέλλον. Ούτε στην Κωνσταντινούπολη, ούτε στην Ίμβρο, ούτε στη Δυτική Θράκη. Μόνο όταν οι χώρες προσεγγίσουν τους πολίτες τους με τις αρχές της ισότητας των πολιτών και δεν τις χρησιμοποιούν ως πολιτικό μοχλό, θα μπορέσουμε να επιτύχουμε αποτελέσματα.

Πηγές:

Çemberin Dışındakiler: Azınlıklar – Elçin Macar

Dar Gömlek – Ohannes Kılıçdağı

İstanbul'un Son Sürgünleri – Rıdvan Akar

Azınlık- Samim Akgönül

Vakıflar Genel Müdürlüğü – 1991/404 E. Sayılı yazı

Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği – 2022

Yargıtay Balıklı Vakfı Kararı- 1971

AYM Hasköy Aya Paraskevi Rum Ortodoks Kilisesi iade kararı - 2023

AYM Bebek Aya Haralambos Kilisesi ve Bebek Aya Yani Mezarlık Dova Kilisesi ve Mezarlığı Vakfı mülkiyet ihlali kararı – 2023

Vakıflar Genel Müdürlüğü – Cemaat Vakıfları

Αυτοί που επιβίωσαν: Μνήμη, Απώλεια και Ανάμνηση των Απελάσεων

Όσοι έμειναν πίσω: Μνήμη, Απώλεια και οι Ηχώ της Απέλασης

Δρ Elif Kevser Özer,

Θα ήθελα να ξεκινήσω ευχαριστώντας τον αγαπητό μου καθηγητή Νίκο Ουζούνογλου, το προσωπικό του ΟΙΟΜΚΟ και τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής - πάνω απ' όλα τον αγαπητό μου καθηγητή Ιλάι Ρομέν Έρς - που μας έδωσαν τη δυνατότητα να συναντηθούμε σήμερα εδώ και εσάς, το αξιότιμο κοινό, για την παρουσία και τον χρόνο σας. Το να βλέπω ανάμεσα στους ακροατές τα οικεία πρόσωπα που συνάντησα κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνάς μου, τα οποία μοιράστηκαν τις μαρτυρίες τους μαζί μου με μεγάλη ειλικρίνεια, μου δίνει επίσης χαρά.

Στη σημερινή παρουσίαση, επέλεξα να επικεντρωθώ σε ένα θέμα που συνήθως παραμένει λιγότερο ορατό. Δεν θα μοιραστώ τις ιστορίες όσων εκδιώχθηκαν, αλλά εκείνες όσων παρέμειναν. Αυτή η παρουσίαση βασίζεται στην επιτόπια έρευνα προφορικής ιστορίας για να διερευνήσει μια λιγότερο εξεταζόμενη διάσταση της Απέλασης: Τι μας λένε οι μαρτυρίες όσων παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη μετά τις εκδιώξεις; Θα ήθελα να εξετάσω πώς η αναγκαστική αναχώρηση φίλων, συγγενών και γειτόνων από την πόλη διαμόρφωσε τη ζωή όσων έμειναν πίσω. Πώς βίωσαν οι μάρτυρες τις εκδιώξεις; Τι είδους ζωή ξεκίνησε μετά από αυτές; Τι παρέμεινε το ίδιο στη «νέα» Κωνσταντινούπολη και τι άλλαξε αμετάκλητα;

Στο πρώτο μέρος της παρουσίασής μου, θα μιλήσω για οικογένειες που διαλύθηκαν από την απέλαση και στη συνέχεια θα θίξω το ερώτημα αν όσοι παρέμειναν κατάφεραν πραγματικά να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη. Υποθέτοντας ότι οι περισσότεροι από εσάς εδώ σήμερα είστε ήδη εξοικειωμένοι με τις πολιτικές κατά των μειονοτήτων που αντιμετώπισαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης - ιδιαίτερα τα γεγονότα της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου και την

απέλαση του 1964 - θα ήθελα να προχωρήσω απευθείας στο θέμα, προκειμένου να αξιοποιήσω στο έπακρο τον περιορισμένο χρόνο μας.

Μία από τις ερωτήσεις που έκανα συχνά κατά τη διάρκεια της διδακτορικής μου έρευνας ήταν η εξής: Υπήρξε ποτέ οικογένεια που χωρίστηκε λόγω της απέλασης; Με άλλα λόγια, υπήρχαν μητέρες ή πατέρες που αναγκάστηκαν να αφήσουν πίσω τον/την σύζυγό τους ή το παιδί τους; Η απάντηση που έλαβα ήταν συνήθως αρνητική. Λέγεται ότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης ήταν πολύ δεμένοι με τις οικογένειές τους και ότι όσοι απελάθηκαν γενικά έφυγαν από την πόλη μαζί με αυτές. Ωστόσο, συνάντησα δύο εξαιρετικές μαρτυρίες σε απάντηση σε αυτό το ερώτημα.

Το πρώτο εμφανίστηκε σε ένα βιβλίο με συνεντεύξεις που εκδόθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000⁹¹. Η Έφη Ραφτοπούλου μοιράστηκε όσα πέρασε μετά την απέλαση του συζύγου της, Kocho. Γεννημένη στο Ικόνιο το 1917, η Έφη είχε μετακομίσει με την οικογένειά της στην Κωνσταντινούπολη το 1918. Ήταν Τουρκάλα πολίτης που παρέμεινε εκτός της ανταλλαγής πληθυσμών. Το 1938, παντρεύτηκε τον Kocho Ραφτοπούλο, Έλληνα πολίτη, και το 1955 απέκτησαν το μοναχοπαιδί τους. Το 1964, ο Kocho απελάθηκε. Ο γιος τους θυμήθηκε την αναχώρηση του πατέρα του από το σπίτι με τα εξής λόγια:

«Ο πατέρας μου συνήθιζε να επιστρέφει σπίτι για μεσημεριανό. Εκείνη την ημέρα, ήρθε ένας αστυνομικός και άφησε μια εφημερίδα. Όταν ο πατέρας μου τη διάβασε, άρχισε να κλαίει. Του έδωσαν τρεις ημέρες για να φύγει. Αγκάλιασε και φίλησε τα πάντα στο σπίτι. Είπε στη μητέρα μου: «Μην στεναχωριέσαι». Η πρόθεσή του ήταν να πάει και μετά να μας πάρει μαζί του».

Αλλά η οικογένεια δεν επανενώθηκε ποτέ.

Πριν από την απέλασή του, ο Κότσο είχε ανοίξει ένα εργαστήριο γυαλιών στο Τοφάνε μαζί με δύο συνεταίρους. Ο ένας ήταν Τούρκος πολίτης, ο Κενάν Εργκέντς,

---

⁹¹ Yahya Koçoğlu, *Hatırlıyorum: Türkiye’de Gayrimüslim Hayatlar* (Metis, 2003).

και ο άλλος Έλληνας πολίτης, ένας Ρωμιός ονόματι Σταμάτης Κυριακόπουλος. Όπως και ο Κότσο, ο Σταμάτης απελάθηκε επίσης το 1964 και το εργαστήριο έμεινε εξ ολοκλήρου στον Κενάν. Η Έφη άρχισε να εργάζεται με τον Κενάν. Λίγο μετά την αναχώρηση του Κότσο, ο Κενάν ήθελε να είναι με την Έφη. Στην αρχή, η Έφη αντιστάθηκε. Έστειλε κρυφά χρήματα και υπάρχοντα στον Κότσο, περιμένοντας να εγκατασταθεί και να φέρει αυτήν και τον γιο τους να τον συναντήσουν. Αλλά το στεγνοκαθαριστήριο που άνοιξε ο Κότσο στην Αθήνα δεν πέτυχε. Στράφηκε σε άλλες δουλειές, αλλά καμία δεν λειτούργησε. Καθώς τα χρέη του μεγάλωναν, έγινε αδύνατο να φέρει την οικογένειά του.

Μετά από λίγο καιρό, η Έφη και ο Κενάν άρχισαν να ζουν μαζί. Όταν ο Κενάν ήθελε να παντρευτεί την Έφη, ο Κότσο επικοινωνήσε μέσω του δικηγόρου που εισέπραττε τα ενοίκια των ακινήτων που άφησαν πίσω τους οι Έλληνες στην Κωνσταντινούπολη. Ο Κότσο συμφώνησε σε διαζύγιο με αντάλλαγμα την επιμέλεια του γιου του. Ωστόσο, επειδή η Έφη δεν ήθελε να παραιτηθεί από την επιμέλεια, το διαζύγιο δεν έλαβε χώρα. Όταν οι συγγενείς της έμαθαν ότι η Έφη ζούσε με έναν Τούρκο χωρίς να είναι παντρεμένη, διέκοψαν τους δεσμούς τους μαζί της. Με την πάροδο του χρόνου, η Έφη απομακρύνθηκε επίσης από την κοινότητα των Ρουμ Πολιτών. Σύντομα, ο Κενάν μετέφερε την Έφη και τον γιο της από το Τάρλαμπασί στο Ζιντσιρλίκιου. Ο γιος της αποβλήθηκε από το ελληνικό σχολείο και εγγράφηκε σε τουρκικό. Σήμερα χρησιμοποιεί τουρκικό όνομα και είναι γνωστός στο περιβάλλον του ως Τούρκος. Όταν ο Κότσο Ραφτόπουλος απεβίωσε στην Ελλάδα το 1977, κανένα μέλος της οικογένειάς του δεν παρευρέθηκε στην κηδεία. Εκείνη την εποχή, ο γιος του υπηρετούσε στον τουρκικό στρατό. Ο λόγος που δεν μπόρεσε να παραστεί δεν ήταν η έλλειψη άδειας, αλλά μάλλον το ότι η Έφη, φοβούμενη μια σκληρή αντίδραση από τον Κενάν, του έκρυψε την είδηση της κηδείας. Μια άλλη μαρτυρία μιας οικογένειας που χωρίστηκε από την απέλαση έπεσε στην αντίληψή μου πέρυσι σε ένα συνέδριο που διοργάνωσαν από κοινού η *İstos* και το Ίδρυμα *Hrant Dink*

στην Κωνσταντινούπολη⁹². Σε αυτό το συνέδριο, ένας μάρτυρας της εποχής μοιράστηκε την ιστορία του πώς η οικογένειά του διαλύθηκε από την απέλαση. Μερικοί από τους παρόντες εδώ σήμερα άκουσαν αυτή την ιστορία μαζί μου. αλλά για όσους δεν το έχουν ακούσει, αλλά και για να καταγραφεί η αλήθεια, θα ήθελα να αφηγηθώ αυτήν την μαρτυρία εδώ.

Ο πατέρας του Νίκου Καζίλα ήταν ο Βίκτορ Κονσταντίν Καζίλας, ένας από τους γνωστούς επιχειρηματίες της Κωνσταντινούπολης. Η οικογένεια κατείχε ένα εργοστάσιο ζυμαρικών στο Εμίνονου, στο σημείο όπου βρίσκεται σήμερα το Εμπορικό Επιμελητήριο της Κωνσταντινούπολης⁹³. Ήταν μια σεβαστή οικογένεια στην κοινότητα, γνωστή για τη φιλανθρωπία της. Κάθε Παρασκευή διένειμαν ζυμαρικά σε νοσοκομεία και στους φτωχούς. Ίσως για αυτόν τον λόγο, ο Βίκτορ Μπέη ήταν από τους πρώτους που στοχοποιήθηκαν στην απέλαση του 1964. Στις 13 Μαΐου 1964, στην αρχή της πολιτικής, η εφημερίδα *Hürriyet* ανακοίνωσε ότι θα απελαυνόταν με την αιτιολογία της συμμετοχής σε επιβλαβείς δραστηριότητες. Μαζί του εκδιώχθηκαν και γνωστές προσωπικότητες της κοινότητας — για παράδειγμα, ο Γιώργος Ροσοπουλό, ιδιοκτήτης του ζαχαροπλαστείου *Haylafy*, και ο Αναστάς Λάτσικας, ιδιοκτήτης του καζίνο *Mahzen*.

Όταν εκδιώχθηκε ο πατέρας του, ο Νίκο ήταν μόλις τεσσάρων ετών και παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη με τη μητέρα του. Σύμφωνα με την πολιτική απέλασης, ολόκληρη η περιουσία της οικογένειας κατασχέθηκε. Οι οικογένειες των οποίων τα εισοδήματα είχαν μπλοκαριστεί λάμβαναν μόνο ένα μηνιαίο επίδομα διαβίωσης μέσω της Κεντρικής Τράπεζας. Το ποσό αυτό δεν ξεπερνούσε τις 1.500

---

⁹² Το συνέδριο με τίτλο «Οι Απελάσεις του 1964 και η Ελληνική Κοινότητα της Κωνσταντινούπολης στα 60ά τους χρόνια», που διοργανώθηκε μέσω της συνεργασίας της *İstos* και του Ιδρύματος *Hrant Dink*, πραγματοποιήθηκε στο σχολείο *Fener Marası* στις 20 Νοεμβρίου 2024. Το συνέδριο αποτελούνταν από τρία πάνελ. Στα δύο πρώτα πάνελ, ακαδημαϊκοί συζήτησαν τις εννοιολογικές συζητήσεις και τις νέες προσεγγίσεις στις μελέτες για τις Απελάσεις του 1964. Στο τελευταίο πάνελ, με τίτλο «Μαρτυρίες και Αναμνήσεις από τις Απελάσεις του 1964», όσοι είχαν βιώσει προσωπικά τις Απελάσεις του 1964 μοιράστηκαν τις εμπειρίες και τις αναμνήσεις τους στη δημόσια σφαίρα για πρώτη φορά στην Τουρκία, επισημαίνοντας τον καταστροφικό αντίκτυπο που είχαν οι απελάσεις στη ζωή των ανθρώπων.

⁹³ . [Για μια μελέτη που αναφέρει ότι το Εργοστάσιο Ζυμαρικών *Çara* που ανήκε στους αδελφούς Καζίλα παρήγαγε στην Κωνσταντινούπολη τη δεκαετία του 1920, βλέπε: *Bülent Varlık*, “A Few Notes on the History of the Pasta Industry in Turkey”, *Kebikeç* 51 (2021).]

λίρες — περίπου 150 δολάρια. Ο Νίκο και η μητέρα του προσπάθησαν για ένα διάστημα να επιβιώσουν με αυτό το επίδομα. Αλλά η ζωή που γνώριζαν είχε τελειώσει. Ο Νίκο περιέγραψε αυτό που συνέβη ως «σαν σεισμό». Λίγο αργότερα, η μητέρα του εμφάνισε καρκίνο και πέθανε. Σύμφωνα με τον Νίκο, η ασθένεια προκλήθηκε από τη βαθιά θλίψη και αγωνία που είχε υποστεί.

Λίγα χρόνια μετά την απέλαση του πατέρα του, ο Νίκο έχασε και τη μητέρα του, και ο θείος του ήταν αυτός που τον μεγάλωσε. Εδώ, πρέπει να αναφερθεί μια σημαντική λεπτομέρεια: Οι Καθολικοί και όσοι, πριν από την απέλαση, είχαν επίσημα ασπαστεί την Καθολική Εκκλησία εξαιρούνταν από την απέλαση. Ο θείος του Νίκο κατάφερε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη με αυτόν τον τρόπο. Ο ίδιος ο Νίκο, ωστόσο, παρέμεινε ως Τούρκος πολίτης, με την ελπίδα ότι μια μέρα αυτή η πολιτική θα ανατρεπόταν και ο κατασχεμένος πλούτος τους θα αποκαθίστατο. Μπορούσε να δει τον πατέρα του Βίκτορ μόνο κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών. Πατέρας και γιος συναντιόντουσαν για χρόνια στο νησί της Χίου.

Οι οικογένειες δεν διαλύονταν μόνο όταν ο «πατέρας» απελαύνονταν. Για την παλαιότερη γενιά που ήταν μάρτυρας της απέλασης των παιδιών τους, η διαδικασία ήταν επίσης βαθιά καταστροφική. Μία από τις συνεντευξιαζόμενες στη Θεσσαλονίκη αφηγήθηκε τι είχε περάσει η οικογένεια του συζύγου της⁹⁴. Πριν από την απέλαση, αυτή η οικογένεια ζούσε στο Αρναούτκιοϊ και γιόρταζε τη χαρά της κόρης τους, η οποία μόλις είχε αρραβωνιαστεί τον γιο των γειτόνων τους. Αλλά ο μεγαλύτερος αδελφός του αρραβωνιαστικού απελάθηκε ξαφνικά με το αιτιολογικό της συμμετοχής της στον Σύλλογο Ελληνική Ένωση. Η εξέλιξη ήταν τόσο συγκλονιστική για την οικογένεια που η έγκυος σύζυγος του απελασθέντος αδελφού απέβαλε μόλις άκουσε τα νέα.

---

⁹⁴ Η συνέντευξη με την Έλλη, 18.03.2023, Θεσσαλονίκη.

Οι πρώτες απελάσεις προκάλεσαν ένα βαθύ σοκ στην κοινότητα. Το καλοκαίρι του 1964, καθώς οι συγκρούσεις στην Κύπρο κλιμακώνονταν, η προσπάθεια της Τουρκίας να αναπτύξει στρατεύματα στο νησί ματαιώθηκε από την παρέμβαση του Αμερικανού Προέδρου Τζόνσον. Στη συνέχεια, η αδύναμη κυβέρνηση συνασπισμού, επιδιώκοντας τόσο να ενισχύσει τη θέση της στην εξωτερική πολιτική όσο και να μετριάσει την πίεση των δυνάμεων της αντιπολίτευσης και ενός οργισμένου κοινού στο εσωτερικό, ενέτεινε τις λίστες απελάσεων. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων απελάθηκε συλλογικά με κατηγορίες για «επιβλαβείς δραστηριότητες». Στις αιτήσεις της προς τα Ηνωμένα Έθνη, η Ελλάδα τόνισε το αβάσιμο αυτών των κατηγοριών, σημειώνοντας ότι οι λίστες περιελάμβαναν ακόμη και αποβιώσαντες ή παράλυτους⁹⁵. Μετά τη Διάσκεψη του Κινήματος των Αδεσμεύτων που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1964, κατέστη σαφές ότι η Τουρκία δεν είχε καταφέρει να κερδίσει διεθνή υποστήριξη για την πολιτική απελάσεων. Ως αποτέλεσμα, εισήχθησαν ορισμένες παραχωρήσεις εκείνο το φθινόπωρο. Για παράδειγμα, οι Έλληνες πολίτες άνω των 65 ετών εξαιρέθηκαν από το μέτρο. Αλλά μέχρι τότε, χιλιάδες είχαν ήδη εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη.

Επιστρέφοντας στην μαρτυρία του συνεντευξιαζόμενου μου από το Αρναβουτκίο: ο μεγαλύτερος γιος της οικογένειας είχε απελαθεί την άνοιξη του 1964, ενώ η μητέρα και ο πατέρας, λόγω ηλικίας, είχαν καταφέρει να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη. Καθώς περίμεναν με την ελπίδα ότι «ίσως μια μέρα ο γιος μας επιστρέψει», ο μικρότερος γιος τους απελάθηκε στις αρχές του 1965 επειδή η άδεια παραμονής του δεν ανανεώθηκε. Οι ηλικιωμένοι γονείς δεν άντεξαν αυτή την απώλεια. Σύντομα αρρώστησαν. Η μητέρα πέθανε το καλοκαίρι εκείνης της χρονιάς και ο πατέρας το φθινόπωρο. Έτσι, ένα νοικοκυριό στην Κωνσταντινούπολη διαλύθηκε εντελώς.

---

⁹⁵ Επίσημα αρχεία του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, 19ο έτος, 1146η συνεδρίαση, 11 Σεπτεμβρίου 1964, Νέα Υόρκη.

Μία από τις συνεντευξιαζόμενες μου αφηγήθηκε πώς η μητέρα της έπεσε σε σοβαρή κατάθλιψη όταν η θεία της αναγκάστηκε να φύγει από την Κωνσταντινούπολη με τον απελασθέντα σύζυγό της⁹⁶. Για χρόνια, δύο αδελφές ζούσαν ως γειτόνισσες στο Ταρλαμπάσι. Η μία ήταν παντρεμένη με έναν Έλληνα πολίτη και η άλλη με έναν Ρωμιό που είχε τουρκική υπηκοότητα. Ζούσαν δίπλα-δίπλα, μεγάλωσαν τα παιδιά τους μαζί και μοιράστηκαν βραδινά γεύματα στο ίδιο τραπέζι. Όταν μια από τις αδερφές απελάθηκε το 1964, έχασαν την επαφή για μεγάλο χρονικό διάστημα. Για την αδερφή που παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, αυτή η σιωπή ήταν σχεδόν σαν να απομακρύνονταν από την ίδια τη ζωή. Ένα χρόνο αργότερα, όταν η οικογένεια που είχε απελαθεί εγκαταστάθηκε τελικά σε μια σταθερή διεύθυνση στην Αθήνα, επανέλαβαν την αλληλογραφία μέσω επιστολών. Όταν η γραφή επιστολών δεν ήταν αρκετή για να απαλύνει τη λαχτάρα τους, οι δύο αδερφές άρχισαν να στέλνουν η μία στην άλλη κασέτες με τις δικές τους φωνές μέσω συγγενών. Αυτές οι κασέτες λειτουργούσαν σχεδόν σαν ημερολόγια. Οι αδερφές μιλούσαν για καθημερινά γεγονότα, μουρμούριζαν τραγούδια που είχαν κυκλοφορήσει πρόσφατα και περιέγραφαν τις ταινίες που είχαν δει.

Η ανάμνηση που έμεινε στην ερωτώμενη μου πιο έντονα από αυτή την περίοδο ήταν η μητέρα της να κάθεται μπροστά στο μαγνητόφωνο, κλαίγοντας καθώς ηχογραφούσε για την αδερφή της. Στη συνέχεια, ξανακούμπησε αυτά τα σημεία και τα αντικατέστησε με ένα χαρούμενο τραγούδι, ώστε η αδερφή της να μην λυπηθεί.

Το καλοκαίρι του 1974, λόγω των αυξανόμενων εντάσεων στην Κύπρο και της αναζωπύρωσης του μαζικού μίσους στην Τουρκία, σημειώθηκε ένα νέο κύμα μετανάστευσης. Οι Έλληνες εγκατέλειψαν την πόλη επειδή δεν έβλεπαν κανένα μέλλον για τους εαυτούς τους. Η Κωνσταντινούπολη είχε γίνει ολοένα και πιο

---

⁹⁶ Η συνέντευξη με τον Σάββα, 10.01.2021, διαδικτυακά.

έρμη. Η οικογένεια δεν είχε φίλους ή συγγενείς στην πόλη. Παρά την προχωρημένη ηλικία τους, οι γονείς του συνεντευξιαζόμενου αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Κωνσταντινούπολη. Δεδομένου ότι δεν μπορούσαν να πείσουν τον γιο τους να φύγει μαζί τους, αυτή τη φορά θα ήταν αυτοί που θα έφευγαν με το βλέμμα τους να κοιτάζει πίσω.

Μετά τις απελάσεις, οι οικογένειες ανησυχούσαν ακόμη περισσότερο για το μέλλον των παιδιών τους. Για παράδειγμα, ένας από τους συνεντευξιαζόμενους μου από την Πριγκιπούπολη εξήγησε ότι, παρά το γεγονός ότι ήταν Τούρκοι πολίτες, έπρεπε να εγκαταλείψουν το νησί το 1965⁹⁷. Η οικογένεια είχε αρχίσει να αισθάνεται απομονωμένη καθώς όλοι οι γείτονές της είχαν απελαθεί και ήταν ανήσυχοι από τους νεοφερμένους που μετακόμισαν στα άδεια σπίτια. Όταν η μικρότερη κόρη παρενοχλήθηκε, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Κωνσταντινούπολη. Ένας άλλος ερωτώμενος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη στα μέσα της δεκαετίας του 1970, κατά τη διάρκεια της ανανεωμένης κρίσης στην Κύπρο, για να αποφύγει τη στρατιωτική θητεία⁹⁸. Ο πατέρας του είχε επιστρατευτεί δύο φορές και αντιμετώπισε σοβαρές δυσκολίες κατά την εικοσαετή στρατιωτική περίοδο. Για αυτόν τον λόγο, δεν ήθελε ο γιος του να υπηρετήσει στην Τουρκία εκείνη την εποχή και συμφώνησε απρόθυμα να εγκατασταθεί στην Ελλάδα.

Ένας άλλος ερωτώμενος αφηγήθηκε ότι αναγκάστηκε να μετακομίσει στην Αθήνα για την εκπαίδευση της κόρης του⁹⁹. Σύμφωνα με τον ίδιο, τη δεκαετία του 1970, οι πιέσεις στα ελληνικά σχολεία στην Κωνσταντινούπολη μείωναν την ποιότητα της εκπαίδευσης. Στα μέσα του ακαδημαϊκού έτους, οι άδειες εργασίας των εκπαιδευτικών ανακλήθηκαν, τα μαθήματα έμειναν κενά, τα αναμενόμενα σχολικά βιβλία από την Ελλάδα καθυστέρησαν και η διδασκαλία στη μητρική

---

⁹⁷ [Η συνέντευξη με τον Αλέκο, 12.01.2021, διαδικτυακά.]

⁹⁸ [Η συνέντευξη με τον Στάθη, 06.05.2022, Αθήνα.]

⁹⁹ [Η συνέντευξη με τον Ηρακλή, 21.05.2022, Αθήνα.]

γλώσσα υποβαθμίστηκε επειδή απαιτήθηκε έμφαση στα μαθήματα τουρκικής γλώσσας.

Επιπλέον, καθώς οι νέοι βίωναν αυτά που βίωναν οι οικογένειές τους, επέλεξαν όλο και περισσότερο να ζουν σε άλλη χώρα. Πολλοί από τους συνεντευξιαζόμενους μου εξήγησαν ότι είχαν προσπαθήσει να πάνε στο εξωτερικό για πανεπιστημιακές σπουδές, και κάποιοι είχαν αποφασίσει σε πολύ νεαρή ηλικία ότι θα έφευγαν από την Κωνσταντινούπολη.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους οι Ρωμιοί που δεν απελάθηκαν έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη: έχασαν την ελπίδα για το μέλλον, ήθελαν να είναι με συγγενείς που είχαν μεταναστεύσει ή τους προσέλκυαν μεγαλύτερες οικονομικές ευκαιρίες στην Ελλάδα σε σύγκριση με την Τουρκία εκείνη την εποχή. Ωστόσο, ο λόγος που αναφέρθηκε πιο συχνά στις συνεντεύξεις μου ήταν ότι οι Ρωμιοί δεν ένιωθαν πλέον ασφαλείς στην Κωνσταντινούπολη. Σε γειτονιές που είχαν ερημώσει καθώς ο πληθυσμός των Ρωμιών μειώθηκε, οι οικογένειες που παρέμειναν έγιναν στόχοι τόσο ομάδων που είχαν προηγουμένως ασκήσει μαζική βία όσο και νέων μεταναστών που έφταναν στην πόλη κατά τα χρόνια της ραγδαίας αστικής μετανάστευσης. Μετά την απέλαση, το να είναι κανείς Ρωμιός στην πόλη σήμαινε, για τους περισσότερους, μια κατάσταση μόνιμης ανησυχίας. Ένας από τους συνεντευξιαζόμενους μου το συνοψίσει λέγοντας: «Μετά το 1964, γίναμε μειονότητα»¹⁰⁰.

Μέσα σε αυτές τις αφηγήσεις άγχους, το καλοκαίρι του 1974 ξεχώριζε. Πολλοί από αυτούς που δεν είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν την πόλη κατά την απέλαση του 1964 αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Κωνσταντινούπολη εκείνο το καλοκαίρι, λόγω των εντάσεων στην Κύπρο και της ολοένα και πιο αντιμειονοτικής ατμόσφαιρας στην Τουρκία. Αυτό δεν ήταν έκπληξη: η σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών είχε φτάσει σε σημείο χωρίς επιστροφή με την

---

¹⁰⁰ [Η συνέντευξη με την Έφη, 18.03.2023, Θεσσαλονίκη.]

επέμβαση της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974, και οι Έλληνες έγιναν για άλλη μια φορά στόχος.

Οι συνέπειες των ελληνοτουρκικών εντάσεων στην ομογενειακή παιδεία της Πόλης

Υπ. Δρ Şükran Demir

Στην εργασια αυτή θα συζητηθεί πώς το Ρωμαίικο Ζωγράφειο Λύκειο, το οποίο ιδρύθηκε κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1893) και εξακολουθεί να παρέχει ενεργά εκπαίδευση σήμερα, το πως επηρεάστηκε από τις εξελίξεις που προκλήθηκαν τις πολιτικές εντάσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορικής διαδικασίας, ιδίως κατά την περίοδο της Ρεπουμπλικανικής περιόδου.

Το Ρωμαίικο Λύκειο Ζωγράφειο, το οποίο άνοιξε κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τα πολιτικά γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της Ρεπουμπλικανικής Περιόδου και, ως εκ τούτου, παρά τις κατά καιρούς διακυμάνσεις, ο αριθμός των μαθητών παρουσιάζει συνεχή μείωση μέχρι σήμερα.

Παρόμοιες συνθήκες επηρέασαν όχι μόνο το Ρωμαίικο Λύκειο Ζωγράφειο, αλλά και όλα τα άλλα μειονοτικά σχολεία.

Λόγω της μείωσης των εγγραφών, τα περισσότερα σχολεία έχουν κλείσει. Το Ρωμαίικο Λύκειο Ζωγράφειο είναι ένα από τα τρία ρωμαίικα λύκεια που λειτουργούν ακόμη στην Κωνσταντινούπολη σήμερα.

Τα Ρωμαίικα Λύκεια Ζαππειου και Φαναριού είναι μεταξύ των αυτών.

Μια νέα εποχή ξεκίνησε με τον Κανονισμό Δημόσιας Εκπαίδευσης (1924), ο οποίος έθεσε τα ρωμαίικα σχολεία, όπως και άλλα μειονοτικά σχολεία, υπό αυξημένο έλεγχο. Κατά συνέπεια, το διδακτικό προσωπικό τέθηκε υπό αυστηρότερη παρακολούθηση βάσει αυτών των νέων κανονισμών.

Μέχρι τον 19ο αιώνα, η εκπαίδευση παρεχόταν σε μεγάλο βαθμό από

θρησκευτικές κοινότητες. Εκτός από τα τζαμιά και τα μεντρεσέ, εκπαιδευτικά ιδρύματα ιδρύθηκαν επίσης γύρω από εκκλησίες κατά την οθωμανική περίοδο.

Το Ζωγράφειο Λύκειο ν, αρχικά το πρώτο Σχολείο Παναγίας (1833-1892), άρχισε να λειτουργεί στην αυλή της εκκλησίας της Παναγίας.

Τα φερμάνια Τανζιμάτ (1839) και Ισλαχάτ (1856)

Τα Διατάγματα Τανζιμάτ (Ρύθμισης) του 1839 και τα Διατάγματα Ισλαχάτ (Μεταρρύθμισης) του 1856 προσέφεραν περισσότερα προνόμια στις μη μουσουλμανικές κοινότητες και τους παραχώρησαν ευρύτερα δικαιώματα στην εκπαίδευση. Το Διάταγμα Μεταρρύθμισης παραχώρησε στις μη μουσουλμανικές κοινότητες το δικαίωμα να ανοίξουν τα δικά τους σχολεία και το εκπαιδευτικό σύστημα διαμορφώθηκε υπό την επίβλεψη του Συμβουλίου Παιδείας. Αυτό άνοιξε το δρόμο για τους Ελληνόρθοξους - Ρωμιούς να επεκτείνουν τις εκπαιδευτικές τους δραστηριότητες και, με τη Δυτική υποστήριξη, να προωθήσουν την εκπαίδευσή τους.

Ο Πληθυσμός των Ρωμιών της Πόλης στη ροή των χρόνων

Έτος	Πληθυσμός	Γεγονότα
1930	130.000	
1932		11 Ιουνίου 1932 απογορεύτηκαν πολλά επαγγέλματα σε ξένους υπηκόους. 26 Ιουλίου 1934 απαγορεύτηκαν πρόσθετα πολλά επαγγέλματα σε Έλληνες υπηκόους Ρωμιούς.
1934		
1935	115.000	-
1940	110.000	-
1942-1943	-	Επιστράτευση 20 ηλικιών σε τάγματα εργασίας και ο φόρος Ευμάριος Varlık Vergisi (1942-43)
1945	105.000	-
1950	105.000	-
1955	105.000	Πογκρόμ 6-7 Σεπτεμβρίου 1955
1960	80.000	
1964	-	Μαζική Απέλαση Ρωμιών με Ελληνική Υπηκοότητα.
1965	30.000	

Πηγή : Ç. Turan ve M. Pekin vd., *Hasretim İstanbul: İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 54.

Ο αριθμός των σχολείων και αριθμού μαθητών στην ροή του χρόνου

Έτος	Αριθμός Σχολείων	Αριθμός Μαθητών
1923	57	14.000
1933	-	7.152
1964	-	6.934
1970	39	-
1972	39	2.740
1973	-	2.376
1975	-	1.685
1985	-	550
1988	14	455
2009	8	240

Πηγή : Ç. Turan ve M. Pekin vd., *Hasretim İstanbul: İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 10.

Σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1906, ένας στους πέντε ανθρώπους στο δρόμο ήταν «μη μουσουλμάνος», αλλά στην πρώτη απογραφή που διεξήγαγε η Ρεπουμπλικανική κυβέρνηση το 1927, μόνο ένας στους σαράντα ανθρώπους ήταν «μη μουσουλμάνος». Μετά από δέκα χρόνια πολέμου, απελάσεων και ανταλλαγής πληθυσμών, έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί μια ομοιογενής δομή στον πληθυσμό της Τουρκίας όσον αφορά τη θρησκεία.

(Çorbacı, O. K. 'Azınlık Örgün Eğitim Kurumlarında Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Müfredatları, Doktora Tezi)

Okullardaki öğrenci sayısı azalışı ve Rum nüfusundaki azalıştan da bu izlenebilmektedir. Özellikle belli dönemlerdeki şiddetli siyasi olaylar okullarda açık bir düşüşe bazen de bazı okullarda iç göç nedeniyle nüfus artışına etki etmiştir.

Περίοδος του Ατατούρκ

Ο Νόμος περί Ενοποίησης της Εκπαίδευσης, που ψηφίστηκε στις 3 Μαρτίου 1924,

έφερε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα κάτω από μια ενιαία στέγη, διασφαλίζοντας την ομοιομορφία της εκπαίδευσης. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, τα μειονοτικά και ξένα σχολεία τέθηκαν υπό αυστηρή εποπτεία και ο αριθμός των μειονοτικών σχολείων, που αριθμούσαν 138 κατά την περίοδο σπουδών 1924-1925, μειώθηκε σταδιακά.

Το 1936, υπήρχαν 11.686 μαθητές στην Κωνσταντινούπολη, συμπεριλαμβανομένων 34 αρμενικών, 9 εβραϊκών και 45 ελληνικών δημοτικών σχολείων, ενώ 4.636 μαθητές φοιτούσαν σε γυμνάσια και λύκεια. Ωστόσο, ο αριθμός των μειονοτικών σχολείων, που ήταν 98 το 1936, μειώθηκε σε 91 το 1938. Τόσο η μείωση του μη μουσουλμανικού πληθυσμού όσο και οι κρατικές πολιτικές επηρέασαν αυτή την εξέλιξη.

Με τον νόμο αριθ. 1778, που ψηφίστηκε στις 29 Μαρτίου 1931, αποφασίστηκε ότι οι Τούρκοι πολίτες μπορούσαν να λάβουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση μόνο σε τουρκικά σχολεία και, με τους Κανονισμούς Ιδιωτικών Σχολείων του 1935, το πρόγραμμα σπουδών των ξένων σχολείων έγινε παρόμοιο με αυτό των τουρκικών σχολείων.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι πολιτικές εθνικοποίησης εφαρμόστηκαν όχι μόνο στα εκπαιδευτικά ιδρύματα αλλά και μέσω του τύπου και των οργανώσεων νεολαίας. Για παράδειγμα, η εφημερίδα Birlik, η οποία άρχισε να εκδίδεται το 1933, και η Τουρκική Φοιτητική Ένωση, με την εθνικιστική τους ρητορική, διεξήγαγαν εκστρατείες καταπίεσης και αποκλεισμού, ιδίως εναντίον των Ελλήνων, και ξεκίνησαν πρωτοβουλίες για την απόδοση τουρκικών ονομάτων σε επιχειρήσεις με ξένα ονόματα.

Η έννοια της εθνικής εκπαίδευσης, την οποία ο Μουσταφά Κεμάλ τόνιζε συχνά στις ομιλίες του στη Εθνοσυνέλευση, υποστηρίχθηκε όχι μόνο από τον συγκεντρωτισμό των θεσμών αλλά και από ιδεολογικές εκστρατείες που απευθύνονταν στη νεολαία, αποτελώντας έτσι έναν ισχυρό φορέα της ιδεολογίας του έθνους-κράτους στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της τέχνης.

**Πίνακας 5. Οδηγός Σχολείων Κωνσταντινούπολης 1937:
Εκπαιδευτικά ιδρύματα που συνδέονται με τη Διεύθυνση
Παιδείας στην Κωνσταντινούπολη**

	Δημόσια	Ιδιωτικά	Μειονοτικά	Ξένα	Σύνολο
Δημοτικά	430	4	80	9	523
Φροντιστήρια και Εστίες	4	39	-	4	47
Επαγγελματικ ά Σχολεία	10	1	-	-	47
Γυμνάσια	20	1	6	8	35
Σχολαρχία	2	-	-	-	2
Λύκεια	11	7	8	12	38
Βιβλιοθήκες	16	-	-	-	16
Σύνολα	493	52	94	33	672

Πηγή : *İstaSûmnbûl Okulları Kitavûzu 1937*, İstanbul Kültür Direktörlüğü Yayınlarından:5, Marifet Basimevi, İstanbul, 1937, s. 5.

Νόμος για τις Τέχνες και τις Υπηρεσίες που Κατανέμονται στους Πολίτες εντός της Τουρκίας

Ο ρωμαίικος πληθυσμός βίωσε μια μεγάλη έξοδο στο πλαίσιο του «Νόμου περί Χειροτεχνίας και Υπηρεσιών που Ανατίθενται σε Τούρκους Πολίτες εντός της Τουρκίας».

Ο νόμος αριθ. 2007, με ημερομηνία 11 Ιουνίου 1932, σχετικά με τις χειροτεχνίες και τις υπηρεσίες που ανατίθενται σε Τούρκους πολίτες εντός της της Τουρκίας, απαγόρευε ορισμένα επαγγέλματα για αλλοδαπούς. Ωστόσο, πριν από αυτόν τον νόμο, ο νόμος για την επικύρωση της Συμφωνίας Διαμονής, Εμπορίου και Ναυσιπλοΐας που συνήφθη μεταξύ της Τουρκίας και της Ελλάδας υπογράφηκε στις 30 Οκτωβρίου 1930 και τέθηκε σε ισχύ με τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 15 Μαρτίου 1930.

Σύμφωνα με τις διατάξεις της Συμφωνίας για τη Διαμονή, το Εμπόριο και τη Ναυσιπλοΐα μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, οι Έλληνες υπηκόοι που ζούσαν στην Τουρκία κέρδιζαν κυρίως τα προς το ζην μέσω του εμπορίου. Αυτά τα άτομα ήταν

ιδιαίτερα δραστήρια στην εμπορική ζωή στις περιοχές τους, ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη, και, σύμφωνα με τους όρους της συμφωνίας, θα έπρεπε να απολάμβαναν όλα τα δικαιώματα οποιουδήποτε Τούρκου πολίτη.

Περίοδος Προεδρείας του Ισμέτ Ίνονου (1938–1950)

Αν και η Τουρκία δεν συμμετείχε έμπρακτα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι επιπτώσεις του Πολέμου υπήρξαν οικονομικές δυσκολίες αλλά και οι απόφασεις της Κυβέρνησης είχαν σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνική δομή. Την περίοδο αυτή οι κοινότητες των Ρωμιών, Αρμενίων και Εβραίων εφαρμόστηκαν αρνητικές διακρίσεις με τον κεφαλικό φόρο (Ευμάρειας Varlık Vergisi - 1942-44) και η επιστράτευση, το 1944, των είκοσι ηλικίων των νέων των μη-Μουσουλμανικών μειονοτήτων σε τάγματα εργασίας.

Οι οικονομικές δυσκολίες επηρέασαν επίσης την εκπαίδευση. Ο αριθμός των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μειώθηκε από 95.332 το ακαδημαϊκό έτος 1940-1941 σε 59.093 το 1947-1948. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε από 25.000 το 1944 σε 19.000 το 1949. Αυτή η απότομη μείωση επηρέασε άμεσα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ελληνικής κοινότητας, τα οποία βρίσκονταν υπό μεγάλο οικονομικό βάρος, ιδίως λόγω του Φόρου Ευμάρειας - Βαρλικιού.

Το 1948, υπήρχαν 66 μαθητές σε δύο ελληνικά γυμνάσια στην Κωνσταντινούπολη (Γυμνάσιο Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και το Κεντρικό Ελληνικό Γυμνάσιο Κουμκαπί) και 392 στα μεσαία τμήματα τεσσάρων λυκείων, συνολικά 458. Την ίδια περίοδο, στο πλαίσιο των πολιτιστικών πολιτικών που εφάρμοσε ο Υπουργός Εθνικής Παιδείας Χασάν Αλί Γιουτζέλ, το Πρώτο Συμβούλιο Παιδείας που συγκλήθηκε το 1939 έθεσε υπό συζήτηση το κλασικό ουμανιστικό εκπαιδευτικό μοντέλο. Κατά συνέπεια, μαθήματα Λατινικών και Ελληνικών προσφέρθηκαν στο Λύκειο Ατατούρκ της Άγκυρας, στο Λύκειο Θηλέων της Άγκυρας και στο Λύκειο Γαλατασαράι της Κωνσταντινούπολης κατά το ακαδημαϊκό έτος 1940-1941.

Ωστόσο, αυτή η πρακτική τερματίστηκε το 1949 λόγω κριτικής ότι «αποδυνάμωσε

την εθνική κουλτούρα». Μετά το 1950, οι δραστηριότητες του Μεταφραστικού Γραφείου σταμάτησαν σε μεγάλο βαθμό και έκλεισε εντελώς το 1966.

Όλες αυτές οι εξελίξεις καταδεικνύουν ότι οι πολιτικές απέναντι στους Ρωμιούς και άλλες μη μουσουλμανικές κοινότητες κατά την εποχή Ινονού ήταν καθοριστικές τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτιστικό τομέα. Η μακροπρόθεσμη μείωση του αριθμού των ελληνικών σχολείων στην Κωνσταντινούπολη - μια διαδικασία που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1940 και επιταχύνθηκε με την απώλεια μαθητών και τη μεταφορά ακινήτων - επιδείνωσε τις μεταναστεύσεις μετά το 1950, μειώνοντας τελικά τον αριθμό των ελληνικών σχολείων σε μόνο έξι μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 2020-2021.

1942 Varlık Vergisi

Ο νόμος περί φόρου περιουσίας αριθ. 4305, που θεσπίστηκε στις 11 Νοεμβρίου 1942, επηρέασε σοβαρά την οικονομική ζωή των μειονοτήτων, ιδίως των Ρωμιών. Λόγω των υψηλών φόρων, πολλά σχολεία αντιμετώπισαν οικονομικές δυσκολίες και έκλεισαν, ενώ οι μαθητές αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την εκπαίδευσή τους για να στηρίξουν τις οικογένειές τους. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Ουζούνογλου, απόφοιτο του Λυκείου Ζωγράφιον, ο αριθμός των μαθητών στα ελληνικά σχολεία μειώθηκε στο μισό μεταξύ 1944 και της δεκαετίας του 1930.

Η ελληνική εφημερίδα Μεταπολίτευση, η οποία επέκρινε τον φόρο, τέθηκε υπό κρατική επιτήρηση και αναφέρει καταγγελίες για κακομεταχείριση Τούρκων εκπαιδευτικών σε μειονοτικά σχολεία. Αυτή η διαδικασία οδήγησε στον αποκλεισμό της ελληνικής κοινότητας από την οικονομική και κοινωνική ζωή και, μακροπρόθεσμα, είχε ως αποτέλεσμα σημαντική μείωση του αριθμού των σχολείων και των μαθητών.

Έγγραφο προς την Ανώτατη Αρχή της Γενικής Διεύθυνσης σχετικά με την ελληνική εφημερίδα Μεταπολίτευση που εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη

Umum Müdürlük Yüksek Makamına

Bundan evvelki raporlarımızda da arzettiğimiz gibi, İstanbul'da çıkan Rumca Metapolitefsis gazetesi Varlık vergisi kanunu mer'iyet mevkiine girdiği günden bugüne kadar bu vergi aleyhindeki neşriyatına sistemli bir şekilde devam etmiştir. Gazete adeta Varlık Vergisi mükelleflerinin bir organı haline gelmiş gibidir. Bir zamanlar tarhādilen verginin hatalı olduğundan, akalliyet mekteplerinde Türk muallimlerinin talebelere fena muamele ettiğinden bahsederken, Varlık Vergisi mükelleflerinin çalışma yerlerinden dönmesi üzerine mükelleflere "Sizin için divaniharplere verildim." diyecek kadar ileri gitmiştir. Şimdi ise, mükellefler için bir umumî af ilân edilmesini ve satışların derhal durdurulmasını talep etmekteyim. Saygılarımla arz ederim.

İç Yayın Dairesi Müdürü

(Server İskit)

Aslı gibidir.

22.1.1944

A. C. İskit

030	10			86	569	18
-----	----	--	--	----	-----	----

2

Η Επιστράτευση 20 Ηλικιών σε Τάγματα Εργασίας

Η Στρατολόγηση Είκοση Ηλικιών, που εφαρμόστηκε το 1941, περιελάμβανε την στρατολόγηση μη μουσουλμάνων ανδρών στην Τουρκία σε στρατόπεδα εργασίας χωρίς όπλα ή στρατιωτικές στολές. Οι μειονότητες, κυρίως Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι, αναγκάζονταν να εργάζονται σε έργα οδοποιίας και σε άλλες βαριές εργασίες. Αυτή η κατάσταση υπονόμει την αρχή της ισότητας ως πολίτη και

εδραίωνε την αντίληψη της «ανασφάλειας» στη συλλογική μνήμη των κοινοτήτων.

Αυτή η πρακτική, που θεσπίστηκε με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου στις 10 Μαρτίου 1942, ήταν ένα σημαντικό σημείο καμπής στον κοινωνικό αποκλεισμό των μειονοτήτων.

Demokrat Parti Dönemi

Κατά τη μετάβαση στην πολυκομματική διακυβέρνηση μετά το 1946, η Ρωμαίικα Κοινότητα αποστασιοποιήθηκε από το CHP, ιδίως λόγω του Φόρου Βαριλικιού και της Στρατολόγησης των Είκοσι Ηλικιών. Στα πρώτα χρόνια της κυβέρνησης του DP, ελήφθησαν μέτρα για την υποστήριξη των μειονοτήτων. Οι μη μουσουλμάνοι είχαν τη δυνατότητα να γίνουν έφεδροι αξιωματικοί, το Αρχιραβινάτο αναγνωρίστηκε επίσημα και ορισμένα προνόμια παραχωρήθηκαν σε ελληνικά σχολεία και στο Πατριαρχείο.

Τη δεκαετία του 1950, οι μειονοτικές κοινότητες εκπροσωπούνταν στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Τουρκίας και εκλέγονταν βουλευτές ελληνικής καταγωγής από τις τάξεις του Δημοκρατικού Κόμματος (DP). Επιπλέον, το 1952, πραγματοποιήθηκαν αμοιβαίες κρατικές επισκέψεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας και οι σχέσεις απέκτησαν θετικό κλίμα. Ωστόσο, μετά το 1953, οι πολιτικές του DP για τις μειονότητες άλλαξαν και οι συγκεντρωτικές κοινοτικές δομές αποδυναμώθηκαν. Παρόλο που υπήρχαν περίπου 5.200 μαθητές στα ελληνικά σχολεία το 1955, η λήξη της Συμφωνίας της Άγκυρας το 1964 και το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων στα νησιά επιτάχυναν την παρακμή της εκπαίδευσης.

ΤΟ ΠΟΓΚΡΟΜ 6-7/9/1955

Τα γεγονότα της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955 οδήγησαν σε εκτεταμένες επιθέσεις με στόχο μη-μουσουλμάνους στην Κωνσταντινούπολη, ιδίως Ρωμιούς, με το πρόσχημα του Κυπριακού. Η αδράνεια των δυνάμεων ασφαλείας κατά τη

διάρκεια των διαμαρτυριών, στις οποίες συμμετείχαν ο Σύλλογος Τουρκική Κύπρος, νεανικές και φοιτητικές οργανώσεις και το Δημοκρατικό Κόμμα, επικρίθηκε. Κατά τη διάρκεια των διήμερων λεηλασιών, καταστράφηκαν 73 εκκλησίες, 8 ιερά πηγάδια, 1 συναγωγή, 52 ελληνικά και 8 αρμενικά σχολεία, 4.340 καταστήματα, 2.600 κατοικίες, 110 εστιατόρια και ξενοδοχεία, 21 εργοστάσια, 27 φαρμακεία, 5 ελληνικοί σύλλογοι και 3 ελληνικές εφημερίδες.

Μετά τα γεγονότα, η κυβέρνηση συμφώνησε να καταβάλει αποζημίωση 30 εκατομμυρίων ελβετικών φράγκων, αλλά η διαφορά ευθύνης επιρρίφθηκε στους Μεντερές και Ζορλού στα Δικαστήρια Γιασιάντα (ν. Πλατης). Μεταξύ των ελληνικών σχολείων, το Λύκειο Θηλέων Ζαππείου η Αγία Τριάδα και η Ευαγγελίστρια υπέστησαν ζημιές, ενώ το Ελληνικό Λύκειο Ζωγραφείου, αν και δεν δέχτηκε άμεση επίθεση, γνώρισε αύξηση του μαθητικού του πληθυσμού λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης Ελλήνων. Σύμφωνα με την απογραφή του 1955, 208.000 άνθρωποι ζούσαν στο Μπέγιογλου, τουλάχιστον οι μισοί από τους οποίους ήταν μειονότητες. Τα γεγονότα ενίσχυσαν τα αισθήματα ανασφάλειας εντός της ελληνικής κοινότητας, επιτάχυναν τη μετανάστευση και οδήγησαν σε μια μόνιμη μεταμόρφωση της πολυπολιτισμικής δομής της Κωνσταντινούπολης.

Έγγραφο σχετικά με τις επιθέσεις της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955

DEVLET ARSIVLERI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI
P. T. T. İ. G. M.
Devlet telgraf müberritinden
Dünya mesuliyet kabul etmez

(11.9.1955)
TELGRAF (Örnek : B. 2)
Yol
Servis İşaretleri

Adres : _____

= ACELE EKSELANS BAŞBAKAN ADNAN MENDERES ANKARA =

Sıra No	İlk Merkez	No.	KELİMİ	VERİLMİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
4656	İSTANBUL	4372	16 8	11/9	1315	HUSUSİ	İSTAN	

= ALTIYEDİ EYLÜL SALI GEÇESİ MUHDETİNCE RUM ORTODOKS CEMAATINA AIT KİLİSE MEKTEPELER TİCARET VE İŞ YERLERİ İLE MUKADDES AİLE MEKTEPLERİNE KARŞI
SİSTEMLİ BİR ŞEKİLDE VAKİ GÖRÜLMEMİŞ VE DUYULMAMIS HAMELEFYİ SEDDEYİ KEMALİ TEESRLE UYANIK KALARAK FASILASIZCA İSTİHBAR EYLEMEKET E İDİK STOP YETMİŞE YAKIN İBADETHANE TAHRİP VE YAĞMA EDİLEREK KİŞİ AZANISI ATEŞE VERİLMİŞ BULUNMAKTADIRLAR STOP DİNİ İZİN MUKADDESATI VE HARİMLERİ GADRU TANKİRE

030 01 133 865 5

Οι Ρωμιοί που ήταν μάρτυρες των γεγονότων της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου, αναφέρουν, ότι σημειώθηκε εσωτερική μετανάστευση, ιδιαίτερα από τις περιοχές όπως το Βαλατά, Φανάρι προς τα Ταταύλα - Κουρτουλούς, ενώ οι κύριες μεταναστεύσεις προς το εξωτερικό σημειώθηκαν μετά τις Επιχειρήσεις στην Κύπρο του 1964 και του 1974. Σύμφωνα με μαρτυρίες, τα γεγονότα του 1955 τραυμάτισαν την ελληνική κοινότητα, αλλά δεν μείωσαν αμέσως τον αριθμό των μαθητών σε σχολεία όπως το Ζωγράφειο Λύκειο . Αντίθετα, η αύξηση των γεννήσεων της δεκαετίας του 1950 («baby boom») αύξησε τη ζήτηση για σχολεία και ο αριθμός των μαθητών στο Λύκειο Ζωγραφίου έφτασε τους 730 το 1961-62.

Η δεκατία 1960 και το κλείσιμο των σχολείων στην ν. Ίμβρο

Τη δεκαετία του 1960, οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας ήταν τεταμένες λόγω του Κυπριακού, και αυτό επηρέασε άμεσα τις ελληνικές μειονότητες στην Τουρκία. Η μυστικά συσταθείσα Επιτροπή Μειονοτήτων το 1962 απέδειξε ότι οι μειονότητες βρίσκονταν υπό συνεχή παρακολούθηση. Με τη λήξη της Συμφωνίας Διαμονής, Εμπορίου και Ναυσιπλοΐας το 1964, χιλιάδες Ρωμιοί απελάθηκαν και οι περιουσίες και οι τραπεζικοί τους λογαριασμοί κατασχέθηκαν.

Την ίδια περίοδο, τα ελληνικά σχολεία στην Ίμβρο και την Τένεδο έκλεισαν, επηρεάζοντας σοβαρά την εκπαιδευτική και κοινωνική ζωή της ρωμαϊκής κοινότητας. Οι εκστρατείες μπουκόντ “Μην αγοράζει από μη Τούρκους” και “Πολίτη, Μίλα Τουρκικά» της Εθνικής Τουρκικής Φοιτητικής Ένωσης ενίσχυσαν την ατμόσφαιρα αποκλεισμού προς τους Ρωμιούς.

Σύμφωνα με μαρτυρίες, ενώ δεν υπήρξαν άμεσες επιθέσεις σε σχολεία, ιδρύματα που χαρακτηρίστηκαν ως «ρωμαϊκικά» έγιναν στόχοι. Μεταξύ 1964 και 1965, ο ελληνικός πληθυσμός συρρικνώθηκε από 90.000 σε 30.000. Ο αριθμός των μαθητών σε μια τάξη στο Ζωγράφειο Λύκειο μειώθηκε από 90 σε 50. Αυτή η διαδικασία οδήγησε σε ένα μαζικό κύμα ρωμαϊκής μετανάστευσης από την Τουρκία.

Ο νόμος περί ιδιωτικής εκπαίδευσης αριθ. 625 του 1965 απαγόρευε στην

ρωμαϊκή κοινότητα να ανοίγει νέα σχολεία. Η ρύθμιση αυτή συνεχίστηκε με τον νόμο αριθ. 5580 περί ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ο οποίος ανανεώθηκε το 2020. Σύμφωνα με τον νόμο, μόνο τα παιδιά πολιτών της Τουρκίας επιτρεπόταν να φοιτούν σε μειονοτικά σχολεία, με εξαιρέσεις για τα παιδιά εκπαιδευτικών και τους Έλληνες υπηκόους με ορισμένα ειδικά καθεστάτα. Η τροποποίηση του 1967 στον νόμο περί ιδρυμάτων αποδυνάμωσε περαιτέρω τα πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα της ελληνικής κοινότητας.

Παρόλο που η Τουρκο-Ελληνική Επιτροπή Πολιτισμού, που συγκλήθηκε στην Άγκυρα και την Αθήνα το 1968, και το Πολιτιστικό Πρωτόκολλο που υπογράφηκε προέβλεπαν τη βελτίωση της εκπαίδευσης των μειονοτήτων, οι πολιτικές εντάσεις που επικεντρώνονταν στην Κύπρο εμπόδισαν την εφαρμογή τους. Την ίδια χρονιά, απαγορεύτηκε η εγγραφή παιδιών των οποίων τα έγγραφα ταυτότητας δεν περιείχαν εθνοτικές πληροφορίες σε σχολεία μειονοτήτων, μια πρακτική που συνεχίστηκε μέχρι το 2000. Επιπλέον, οι τοπικές αρχές παρενέβησαν, με αποτέλεσμα την ακύρωση των εγγραφών ορισμένων μαθητών, με αποτέλεσμα τη σημαντική απώλεια μαθητών στα ελληνικά σχολεία.

Πίνακας 8. Ελληνικά Σχολεία που λειτούργησαν στο νησί Ίμβρος κατά το ακαδημαϊκό έτος 1925-1926

Okulun Adı	Kadın Öğretmen	Erkek Öğretmen	Toplam Öğretmen	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci
İmroz Rum	1	4	5	96	183	279
İmroz Ayatodori Rum	1	1	2	39	58	97
İmroz İskinit Rum	3	3	6	75	80	155
İmroz Ağridya Rum	1	2	3	64	96	160
İmroz Galiki Rum	1	1	2	53	47	100
İmroz Avlambios Rum	-	2	2	24	25	49
Toplam	6	13	20	351	489	840

Καυνακ: Mustafa Serhan Yücel, Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora Tezi, 2016, s.156.

Έγγραφο για την διαγραφή μαθητή από το Ζωγράφειο Λύκειο το 1978 λόγω ότι

καταγόταν ο παππούς του από το βιλάετι Αλβανίας

3660
1687

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ZORBAĞYON RUM ERKEK LİSESİ
MÜDÜRLÜĞÜ
SÖZLEŞME AYAKLIĞI

Tarih: 1 / 1977

317
9-1-78

ΚΟΝΥ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΣΠΟΥΔΩΝ

Όνοματεπώνυμο μαθητού.....: 'Αθανάσιος 'Ηλιάδης
 Όνομα πατρός.....: 'Ελευθέριος
 Τόπος και χρόνος γεννήσεως.....: 'Ιστανμπούλ 1962
 Αριθμός σχολικού μητρώου.....: 4649

Πιστοποιείται ότι • ύπό τὰ ἀνωτέρω στοιχεία μαθητής, παρακολουθῶν ἀνελλιπῶς ἀπὸ τῆν ἑναρξῆ τοῦ τρέχοντος σχολικοῦ ἔτους 1977-1978 μέχρι σήμερα τὰ μαθήματα τῆς (Α') Πρώτης τάξεως τοῦ Ζωγραφείου Λυκείου ἐξηγαγῶσα νά διακόσει τῆν φοίτησὶν τοῦ γιὰ τὸν λόγο ὅτι Οἱ 'Ενταῦθα 'Εκπαιδευτικὲς 'Αρχὲς δὲν ἐπέτρεψαν τῆν ἀνανέωσιν τῆς ἐγγραφῆς τοῦ στῆ Σχολῆ μας.

Τὸ παρὸν Πιστοποιητικὸν Σπουδῶν χορηγήθηκε σὸν ἐνδιαφερόμεν γιὰ ἑκπαιδευτικὴ χρῆσιν.

Τῆ 15ῃ Νοεμβρίου 1977 Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ζωγραφείου Λυκείου

(Signature)
Διευθυντὴς Ζωγραφείου
(Λυκείου)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΠΥΡΡΕΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ
 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ
 ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

ΕΞΕΔΡΗΣΗ

τῆν γυμνάσιον καὶ τῆν ἰσχυρίων πρὸς
 ἰσοδυναμίαν μεταγραφῆς
 ἀπὸ (Α)λέξιου Λυκείου
 τῆ 30-11-1977
 Διευτῆς
 Γεωργίου Καραβίου

Διευτὴρ Γεωργίου Καραβίου
 16 NOV 1977
 264

(Signature)
Γ. Καραβίου

Πιστεύεται επίσης ότι μια τροποποίηση του Νόμου περί Ιδρυμάτων του 1967 αποδυνάμωσε τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα που διοικούνται από μειονοτικά ιδρύματα.

Μια απαγόρευση του 1968 απαγόρευσε την εγγραφή παιδιών των οποίων οι εθνοτικές ταυτότητες δεν αναγράφουν την εθνικότητά τους σε μειονοτικά σχολεία. Η απαγόρευση αυτή άρθηκε το 2000. (Turan και Pekin και Güvenç,)

Οι κοινές επιτροπές που συστάθηκαν σύμφωνα με το Άρθρο 16 της Πολιτιστικής Συμφωνίας που υπογράφηκε μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας στις 20 Απριλίου 1951, συναντήθηκαν στην Άγκυρα, την πρωτεύουσα της Τουρκίας, και στην Αθήνα, την πρωτεύουσα της Ελλάδας, τον Οκτώβριο και τον Δεκέμβριο του 1968.

Με το Πολιτιστικό Πρωτόκολλο που υπογράφηκε στην Αθήνα στις 20 Δεκεμβρίου 1968, η Τουρκία και η Ελλάδα δεσμεύτηκαν να παρέχουν καλύτερη και σύγχρονη εκπαίδευση στις μουσουλμανικές και ρωμαίικες μειονότητες εντός των συνόρων τους.

Επιπλέον, με το Πολιτιστικό Πρωτόκολλο που υπογράφηκε στην Αθήνα στις 20 Δεκεμβρίου 1968, τα μέρη εξέφρασαν πολλές κοινές απόψεις σχετικά με τη βελτίωση της εκπαίδευσης των μειονοτήτων και συνέστησαν τη συνέχιση των μαθημάτων στη μειονοτική γλώσσα. (Ünay,)

Διδακτέα Ύλη

Ο Κανονισμός Γενικής Εκπαίδευσης του 1869 έθεσε τους διορισμούς εκπαιδευτικών στα μειονοτικά σχολεία υπό κρατικό έλεγχο, απαιτώντας από τους εκπαιδευτικούς να κατέχουν δίπλωμα.

Το σχολικό πρόγραμμα σπουδών, τα σχολικά βιβλία και τα διπλώματα εκπαιδευτικών υπόκεινταν στην έγκριση του Υπουργείου Παιδείας και των τοπικών εκπαιδευτικών διοικήσεων.

Μεταξύ 1873 και 1902, τα προγράμματα σπουδών των ελληνικών σχολείων καταρτίστηκαν υπό την επίβλεψη του Πατριαρχείου, αλλά δεν κατέστη δυνατό να θεσπιστεί ένα κοινό πρότυπο. Το 1886, ιδρύθηκε η «Επιθεώρηση Ξένων

Σχολείων και Μη Μουσουλμανικών» στο Υπουργείο Παιδείας, αυξάνοντας την κρατική εποπτεία.

Παράλληλα με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ελήφθησαν μέτρα όπως η υποχρεωτική διδασκαλία των τουρκικών στην εκπαίδευση (1895), ο περιορισμός των ξένων εκπαιδευτικών (1910) και η υποχρεωτική προσαρμογή των μειονοτικών σχολείων στο επίσημο πρόγραμμα σπουδών.

Κανονισμός Ιδιωτικών Σχολείων 1915

Οι Κανονισμοί Ιδιωτικών Σχολείων του 1915, που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της Επιτροπής Ένωσης και Προόδου, παρέμειναν σε ισχύ κατά τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας και διασφάλιζαν τον συνεχή αυστηρό έλεγχο των μειονοτικών σχολείων.

Κάθε σχολείο ήταν υποχρεωμένο να έχει διευθυντή.

Οι ξένοι διευθυντές και δάσκαλοι μπορούσαν να διοριστούν μόνο με την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας.

Τα μαθήματα Τουρκικών, Ιστορίας και Γεωγραφίας έπρεπε να διδάσκονται από Τούρκους καθηγητές.

Τα βιβλία, εκπαιδευτικά βοηθήματα και ο εξοπλισμός που θα χρησιμοποιούνταν στα μειονοτικά σχολεία υπόκεινταν στην έγκριση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας· το πρόγραμμα σπουδών ήταν είτε το ίδιο με αυτό των δημόσιων σχολείων είτε είχε καταρτιστεί από τα μειονοτικά σχολεία και είχε υποβληθεί στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας για έγκριση.

Από το 1927 και μετά, το πρόγραμμα σπουδών των μειονοτικών σχολείων υπόκειτο στην έγκριση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας.

Η Οδηγία για τα Ξένα Σχολεία του 1935 όριζε ότι όλα τα βιβλία που δεν ήταν γραμμένα στα τουρκικά έπρεπε να εξετάζονται από ειδική επιτροπή. Τα βιβλία που κρίθηκαν ακατάλληλα απαγορεύτηκαν.

Το 1936, το πρόγραμμα σπουδών των ελληνικών, αρμενικών και εβραϊκών

σχολείων ρυθμιζόταν από κοινού από το Υπουργείο Παιδείας.

Το 1947, απαγορεύτηκε η εισαγωγή ελληνικών ιστορικών βιβλίων που εκδίδονταν στην Αθήνα.

Το 1955, επιβλήθηκε η διδασκαλία των τουρκικών μαθημάτων και των μαθημάτων τουρκικού πολιτισμού από Τούρκους καθηγητές

Γενικά, το διδακτικό προσωπικό στα μειονοτικά σχολεία ελεγχόταν αυστηρά τόσο ως προς τα προσόντα (διπλώματα, εξετάσεις) όσο και ως προς την οικονομική εποπτεία.

Σύμφωνα με τη Μορφωτική Συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας, οι δύο χώρες έστελναν εκπαιδευτικούς πέρα δώθε. Οι «εκπαιδευτικοί με ποσόστωση» δίδασκαν το ελληνικό πρόγραμμα σπουδών και το ελληνικό κράτος πλήρωνε τους μισθούς τους.

Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1960 και μετά, οι αρνητικές επιπτώσεις αυτού του συστήματος έγιναν αισθητές στην ρωμαίικη κοινότητα της Κωνσταντινούπολης: Ο διορισμός ρωμιών εκπαιδευτικών τουρκικής υπηκοότητας εμποδίστηκε και η ανάγκη για εκπαιδευτικούς βάσει ποσοστώσεων αυξανόταν.

Πολλοί προσοντούχοι Έλληνες εκπαιδευτικοί τέθηκαν σε διαθεσιμότητα ή οι διορισμοί τους ανακλήθηκαν.

Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, βάσει της Πολιτιστικής Συμφωνίας Τουρκίας-Ελλάδας, «καθηγητές με ποσόστωση» δίδασκαν μαθήματα ελληνικών και η ελληνική κυβέρνηση πλήρωνε τους μισθούς τους.

Ωστόσο, μετά τη δεκαετία του 1960:

Ο διορισμός Ελλήνων καθηγητών τουρκικής υπηκοότητας μπλοκαρίστηκε,

Η ανάγκη για καθηγητές με ποσόστωση αυξήθηκε και

Οι μαθητές αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το σχολείο ή να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα λόγω μεροληπτικών συμπεριφορών και χαμηλών βαθμών.

Η συνεχής καταπίεση των μειονοτήτων, ο φόρος περιουσίας, η αναγκαστική μετανάστευση και πρακτικές όπως οι ανταλλαγές εκπαιδευτικών επηρέασαν

αρνητικά την εκπαίδευση.

Η ανταλλαγή εκπαιδευτικών του 1953: Προέκυψαν προβλήματα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, τα οποία οδήγησαν σε δυσκολίες στον διορισμό εκπαιδευτικών στα ελληνικά σχολεία.

Παράδειγμα: Στο Ζωγράφιο, ο διορισμός καθηγητή φυσικής αγωγής μπλοκαρίστηκε, με αποτέλεσμα οι μαθητές να μην μπορούν να παρακολουθήσουν μαθήματα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Ως αποτέλεσμα, ορισμένοι μαθητές δεν μπόρεσαν να εγγραφούν στο πανεπιστήμιο.

Η Τελευταία περίοδος (2019–2025)

2019–2020: συνολικά 50 μαθητές (27 στο γυμνάσιο, 23 στο λύκειο).

2024–2025: συνολικά 73 μαθητές. Τρεις από αυτούς τους μαθητές μετανάστευσαν στην Κωνσταντινούπολη μετά τους σεισμούς της 6ης Φεβρουαρίου.

Το δημοτικό σχολείο έκλεισε το 1974 λόγω έλλειψης μαθητών και το σχολείο συνεχίζει μόνο ως γυμνάσιο και λύκειο.

Το 1999, άρχισε να δέχεται κορίτσια.

Το 1962, λόγω της αύξησης του αριθμού των μαθητών, το σχολείο πρόσθεσε δύο ακόμη ορόφους και αυτοί οι όροφοι αφαιρέθηκαν τον Σεπτέμβριο του 2025.

Η Ιστορική Διαρομή στον Αριθμό των Μαθητών στο Λύκειο Ζωγράφιον

Ενώ ο μαθητικός πληθυσμός στο Ελληνικό Λύκειο Ζωγράφιον παρουσίασε διακυμάνσεις από το 1899 έως σήμερα, παρατηρήθηκε σημαντική μείωση, ιδιαίτερα μετά τις πολιτικές εξελίξεις στις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Σύμφωνα με τον διευθυντή του σχολείου Γιάννη Ντεμριτζιόγλου, ο αριθμός των μαθητών παρέμεινε περίπου 40-50 από το 1996.

Το πραγματικό σημείο καμπής ήταν τα γεγονότα της Κύπρου του 1974. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς οι οικογένειες μετανάστευσαν στην Ελλάδα, οι μαθητές εγκατέλειψαν τα σχολεία τους και συνέχισαν την εκπαίδευσή τους εκεί με τα απαραίτητα έγγραφα. Ενώ το πραξικόπημα του

1980 δεν άσκησε άμεσα σοβαρή πίεση στην ρωμαϊκή κοινότητα, ο αριθμός των μαθητών είχε ήδη μειωθεί σημαντικά μέχρι τότε.

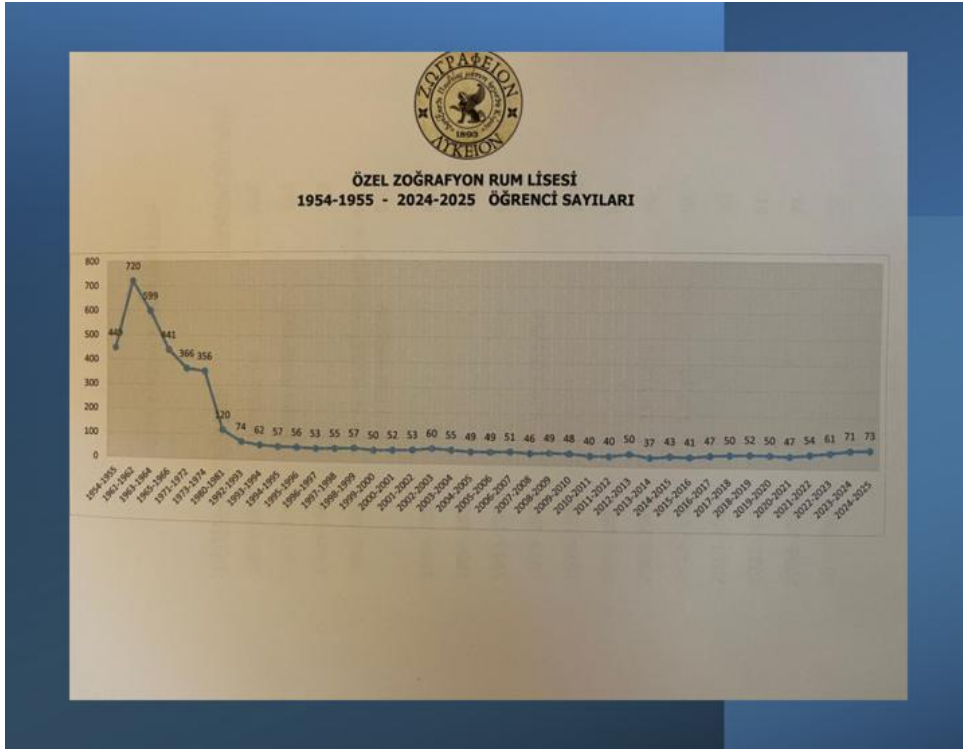
Σύμφωνα με δήλωση του διευθυντή Γιάννη Ντεμιρτζόγλου το 2015, η κύρια προϋπόθεση για την εγγραφή είναι ο γονέας να είναι Τούρκος πολίτης ελληνικής καταγωγής. Οι αλλοδαποί μαθητές γίνονται δεκτοί μόνο ως φιλοξενούμενοι και δεν μπορούν να λάβουν δίπλωμα. Ο Ντεμιρτζόγλου δήλωσε ότι ο αριθμός των μαθητών θα μπορούσε να αυξηθεί εάν γίνουν δεκτοί Έλληνες πολίτες που επιθυμούν να μάθουν τουρκικά και Τούρκοι που επιθυμούν να μάθουν ελληνικά.

Συμπερασματικά, η μείωση του αριθμού των μαθητών στο Λύκειο Ζωγράφιον συνδέεται άμεσα με τις πολιτικές διαμάχες και τις πολιτικές κατά των μειονοτήτων στην Τουρκία. Η ύπαρξη του σχολείου είναι στενά συνδεδεμένη με τη δημογραφική συνέχεια της ελληνικής κοινότητας σήμερα.

Το Ελληνικό Λύκειο Ζωγραφιού ιστορικά παρουσίασε σταθερή μείωση του αριθμού των μαθητών λόγω πολιτικής καταπίεσης και μετανάστευσης, χωρίς ποτέ να φτάσει τους 100 μαθητές μετά τη δεκαετία του 1990. Σήμερα, παρά τον περιορισμένο αριθμό εγγραφών, συνεχίζει να λειτουργεί.

Από το 1974 και μετά, η μετανάστευση και οι πολιτικές εξελίξεις έχουν μειώσει σημαντικά τον μαθητικό πληθυσμό του Λυκείου Ζωγραφιού και σήμερα, το μέλλον του σχολείου συνδέεται άμεσα με τη δημογραφική σύνθεση της

ελληνικής κοινότητας.

ÖZEL ZOĞRAFYON RUM LİSESİ

<u>ΕΓΧΤΙΜ-ÖĞRETİM YILI</u>		<u>ÖĞRENCİ SAYILARI</u>
1893-1894	Kuruluş Yılı	522
1923-1924	Lozan Anlaşması	438
1960-1961		712
1963-1964	Yunan uyruklu vatandaşların sınır dışı edilmesi	653
1964-1965		498
1954-1955		522
1955-1956		554
1973-1974	Kıbrıs Olayları	382
1979-1980		156
1990-1991		88
2000-2001	21. Yüzyıl	50
2018-2019	125.yıl	53
2019-2020		50
2022-2023		61
2023-2024		71
2024-2025		B

Είσοδος
1907 - 1908
Όζει Ζογράφιον Ρουμ Ηκώγρετιμ ve Λίσε Βλασσόν Οίριμ

La Fanfare
1907 - 1908
Όζει Ζογράφιον Ρουμ Ηκώγρετιμ ve Λίσε Βανδός

Façade de Lenoir
1907 - 1908
Ozet Zagrançyň Rum Hojagatyn we Lenoir Binasynda Ça Görünişi

Ecole Primaire, Classe de Quatrième

Συμπέρασμα

Το Ζωγράφειο Λύκειο λόγω των Πολιτικών κατά της Ελληνορθόδοξης Μειότητας έχει χάσει μεγάλο αριθμό μαθητών τους

Παρόλο ταύτα συνεχίζει με μικρό αριθμό των μαθητών του την παράδοση παιδείας του

Απαιτούνται νέες πρωτοβουλίες για να συνεχίσει να προσφέρει παιδεία

3^η Συνεδρία (14:40-16:00) - Ιστορική Μνήμη

(Προεδρεύων: Καθ. İlay Örs Romain)

Δημόσια και Προσωπική Μνήμη του Πογκρόμ της

Κωνσταντινούπολης του 1955

Public and Personal Memory Culture of the Istanbul Pogrom of 1955

Δρ Gönül Bozoğlu

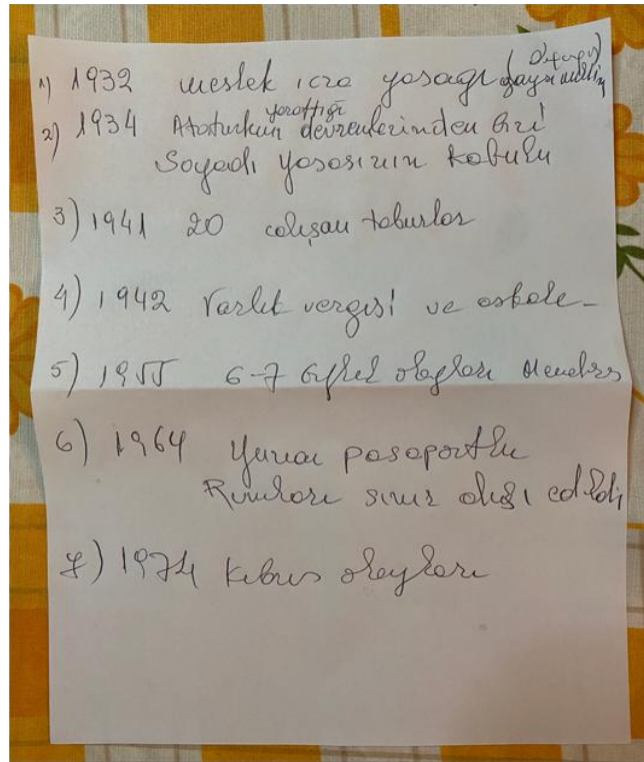
To provide a brief background, I am a scholar in museum and heritage studies. I work on memory and heritage politics, including the representation of identity and the past in museums across Turkey and Europe. Some of the stories that I looked at, such as the Conquest of Constantinople as it is represented in Turkish museums, are profoundly public, large-scale events with heroes, famous leaders, victorious wars or battles, and an epic scale. An example is the Panorama 1453 Museum in Istanbul, which presents the story of the Siege of Constantinople as a glorious victory and puts the visitor in the position of the Ottoman invaders. It features in every world history textbook, and is a key part of the Turkish national story, especially now at the time of writing when it is used in different ways by the government to make claims about Turkish national identity (Bozoğlu 2020). But what happens if we go to the other end of the scale, to talk about the minor, the private and personal, the unknown traces and representations of the past that can also be profoundly meaningful in different ways? What does it mean for us to think about heritage in this way, not through national stories and monuments, but through the lens of the personal and private?

The Turkish novelist Orhan Pamuk has proposed this inversion in different ways. We see this in his novels, in which the protagonists' life experiences are universes of meaning and feeling that throw out prismatic refractions of the putatively

'higher-scale' national and global histories of their time as a kind of marginalia. We also see it in his museum practice, both in the Museum of Innocence in Istanbul (the museum based on his novel) and in his *Modest Manifesto for Museums*, which calls for museums to transition from '*epics to novels, from societies to individuals*'. Alongside others (Whitehead, Bozoğlu and Schofield 2021) I have become interested in a concept of heritage as something that can be very personal, even private, community-based and not shown in a big state museum or in heritage sites. Instead, it can be found in people's living rooms, and in their personal photography collections.

In my research on the memories and heritages of the Greek 'Rum' communities of Istanbul, I spent a considerable amount of time in both Istanbul and Athens, conducting interviews with participants, often for hours, attending their events and religious services, and sometimes staying with families for extended periods. What you see below is the list that one of my elderly participants made in advance of meeting me, to remind herself of some of the key events that she wanted to discuss in my interview with her (fig. 1):

1. 1932: Job bans towards non-Muslims
2. 1934: Surname changes from Greek to Turkish
3. 1941: Forced labour
4. 1942: Wealth Tax for non-Muslims
5. 1955: 6-7 September
6. 1964: Deportation of Greek passport holders
7. 1974: Cyprus troubles

Fig.1 A list of events affecting the Greek communities of Turkey was prepared by one of my research participants as an aide-mémoire of discussion points she wished to cover during her interview with me.

Even without a detailed knowledge of the vicissitudes of the Greek communities of Turkey, you can see that this list is organized around difficult moments. She did not use this list to give me a textbook history of these events, but to explain how they affected her and her family. 1955 is one of these difficult moments. The Istanbul Pogrom that took place in this year often appeared in my data. Some people didn't want to talk about this, but some people began their conversation with it. I haven't got space to talk about other stories, including memories of the 1964 exile or some of the other complex histories listed above. I will focus only on the memories of 1955 and only on one, and mention another short story. I want to tell you Eleni's story, for which I have her consent.

At the time of our interview, Eleni was 72. She lives in Athens, but is from Edirnekapi, one of the neighbourhoods of the ancient Land Walls in Istanbul. She went back to visit her childhood home in 1982 but found that both of the houses

in which she had lived had been demolished. Their first house was located next to Hagia Georgios, a church of longstanding importance in her family history. Her maternal uncle, sisters and grandparents were married there. Eleni and her cousins and sisters were baptised in the church. To continue the family tradition, her nephew, who lives in Switzerland, hoped to get married there too.

Eleni was born in a house next to Hagia Georgios in Edirnekapi, and lived there until the age of four. Helen's mother was born there and – she thought – probably her grandmother too. Afterwards, in 1953, the family moved to a new house nearby, where they stayed until 1956. She talked about a well on the ground floor that they used to keep food cool, since they had no electric fridge then. Helen talked in meticulous detail about the house, taking me with her words from room to room, even describing the interstitial spaces.

Eleni's story of their house in Edirnekapi centred on the Pogrom in 1955, when she was a five-year-old girl. On the 5th of September, the day the Pogrom commenced, they happened to be in Tuzla, on the Asian side of Istanbul, visiting a friend of her father's. Eleni's mother suffered from kidney stones, and it was believed that the water in Tuzla was good for this. While there, they were told that they should not return home, as it was dangerous for them. They waited, but on the 7th of September, towards the end of the Pogrom, they took a train home from Tuzla. Their father spoke excellent Turkish with no trace of a Greek accent, and he pretended that they were a Turkish family. Eleni and her older sister were told not to speak, as they mainly spoke Greek with their parents. The train was very crowded, so it was important to be careful.

Eleni remembered barely being able to walk in the streets as there was so much detritus from the Pogrom. When they arrived at their home in Edirnekapi, there was a *jandarma* [gendarme] who stopped them from going in. However, a Turkish *bekçi* (an official neighbourhood warden) who was a friend of Eleni's family

helped them get into their home. Helen talked about how much he and his wife – Zülfü and Mukadder – helped her family over many years, and how she and her sister ‘grew up’ under their wing.

When they went inside the house, they experienced a shock; everything had been taken; even the windowpanes were gone! She immediately started looking for her dolls, but they too were gone. She said, ‘do you know what the only thing left was? Only one shoe of mine! I still have it! I still keep it.’ (fig. 2)

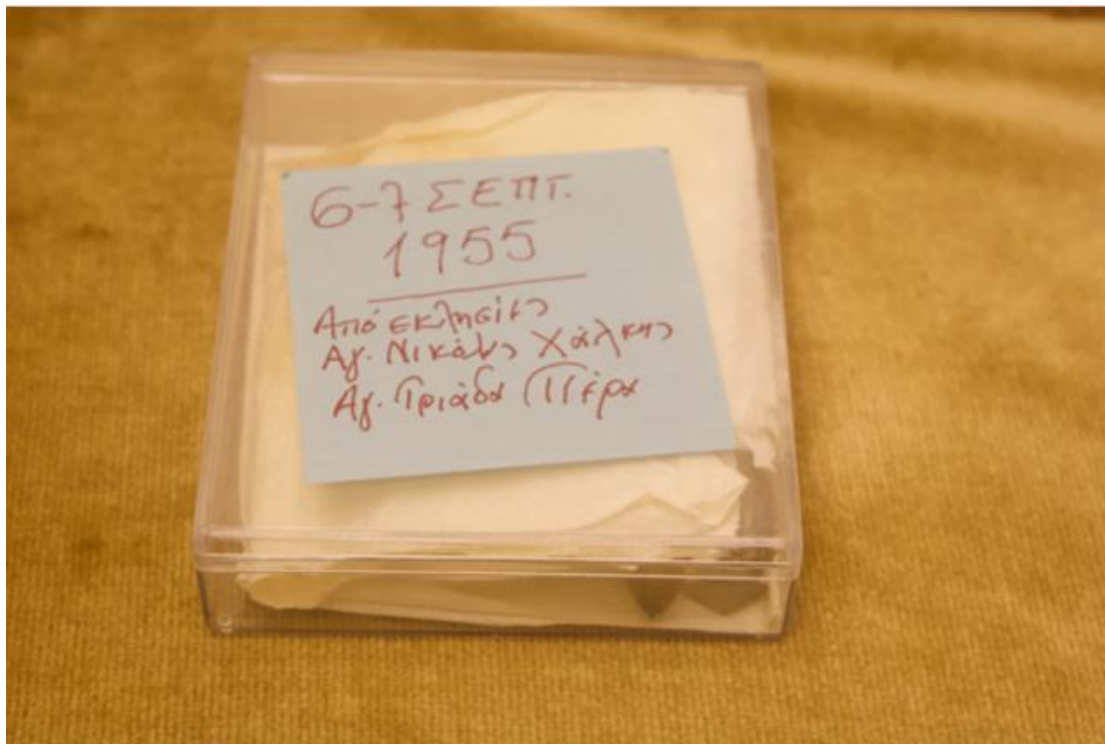

Fig. 2 Eleni’s shoe, the only object remaining after the looting of her childhood home during the 1955 Istanbul Pogrom.

One of the things of interest to me is the way in which members of the Rum community who suffered the collective trauma of 1955, or indeed forced displacement in the 1960s, keep objects that are connected to these difficult events. Why do people conserve such objects?

Another example is that Eleni also remembered how Hagia Dimitris Church, opposite their new house in Edirnekapi, had been plundered, and how she and her friend collected crystal pendants from the broken chandeliers to play with. The pendants are not the ones shown in the image (fig. 3): they belong to

another of my participants who now lives in Athens. During the 1955 Pogrom he was a 10-year-old boy, and he secretly took these pendants from Aya Triada church in Taksim and Aya Nikolas in Xalki, after they had been wrecked by attackers. Now they are conserved in this box, and labelled, like museum objects. In my career I have been a museum professional, and I can see precisely the similarity of these personal collecting practices with museum practice.

Fig.3. Crystal chandelier pendants taken from the wreckage of Aya Triada church in Taksim and Aya Nikolas in Xalki after the 1955 Istanbul Pogrom by one of my research participants.

They have meaning for him as relics of a moment of crisis and disaster, a reminder that needs to be kept safe and enables the memory of violence to be conserved. When we treat objects like this in museums, it is because of their *specialness*. But this is also a reminder that these objects are not to be found in Turkish museums. There is no museum in Turkey that explores the events of 1955, or 1964, or any of the dates on the list my participant gave to me. So, these acts

of private memory are critical because they have no public expression, and the histories are not represented. 1453 is represented, but not 1955. It may be that you think this is natural – one, the Conquest or Fall of Istanbul, is an event of global significance in history that had seismic effects on the world order; the other a relatively brief moment of majoritarian violence against a minority group. But this is not the only way to parse the relative importance of different histories. For those affected by the Pogrom, and other of the events listed at the beginning of this talk, these are often life-defining moments that have supreme emotional purchase – possibly much more than more famous historical events. At the same time, events such as the Istanbul Pogrom are themselves components of ‘high-scale’ geopolitical concerns such as international tensions and aggressive nation-building. What we see in a carefully-preserved shoe or a crystal pendant is the concrete, personal, memory of this, ensuring that it cannot become a historical abstraction but is always linked to individuals’ experience and personhood, as well as to the real-world materiality of violence.

I’ll finish with two considerations about these kinds of keepsakes. One is the idea of ‘testimonial objects’ from memory studies, which is the idea that we need to make the past concrete by conserving material witnesses of events as proof that something really happened and therefore cannot slip out of memory or be denied. Hirsch and Spitzer (2006) have written about this idea in relation to objects like a recipe book written by Jewish women prisoners at the Terezin concentration camp near Prague. This concept of the testimonial object is also concerned with how objects like these may be preserved to be passed down generations to others, so that as time passes and the event becomes remote and abstract, the objects have the power to bring it into the present.

A second idea from psychology, Russell W. Belk’s study from 1988 about ‘Possessions and the Extended Self’, is that personal and social identity is not just

about who we are, but also about our material possessions, whether as individuals or as communities. When Eleni finds her shoe, it is a sign of loss, not just of objects, but of her very selfhood, which has been attacked and appropriated. Another of Helen's memories is that a few days after the Pogrom and the looting, Eleni's sister saw her own dress being worn by a girl in the neighbourhood, probably given to her by a parent who had taken part in the violence. For a poor family in the 1950s, a child's dress would be an important thing. But here it stands for more than that. It is the loss of selfhood. These losses are also signalled in the act of collecting and conserving the objects I show here.

These are some ideas I wanted to offer to this conference. I want to finish by mentioning that my research feeds into documentary films that aim to represent these personal stories and how they link to key historical events. *Life After Life: The Greeks of Istanbul* focused on the Rum community of Istanbul and its diaspora (fig. 4), and *The Journey and the Grief* focused on the 1922/3 Population Exchange in the aftermath of the Treaty of Lausanne (fig. 5). I aim to make a third film about the Greek heritage of Cappadocia. I also work with digital platforms to represent these stories. If you click on the 'site' tab, you see the locations of the stories. This is a map that geo-locates particular stories, sites, and sounds that you can search with. This is a way of providing a digital showcase for heritages that are missing from the official record. It is also like a resource and archive. The question I ask is this: how, as generations pass, might we keep a record of testimonial objects, and the stories, memories and meanings that go with them? Should we seek to transmit and present these to wider audiences and future generations? If so, how? In the absence of official attention to such histories, if we don't find ways to do this, we risk perpetuating the situation in which events like the Pogrom of Istanbul are wiped from public memory.

Fig. 4 *Life After Life: The Greeks of Istanbul*, directed by Gönül. Bozoğlu and Cem Hakverdi, 202

Fig. 5 *The Journey and the Grief*, directed by Gönül Bozoğlu and Evripidis Karydis, 2023

References

Bozoğlu, G. 2020. *Museums, Emotion, and Memory Culture: The Politics of the Past in Turkey*, London and New York: Routledge.

Hirsch, M. and Spitzer, L. 2006. 'Testimonial Objects' *Poetics Today*, 27: 2, pp. 353-383.

Belk, R. W. 1988. 'Possessions and the Extended Self', *Journal of Consumer Research*, 15: 2, pp. 139–168.

Whitehead, C., Schofield, T. and Bozoğlu, G., 2021. *Plural heritages and community co-production: designing, walking, and remembering*, London and New York: Routledge.

Επαναπροσδιορίζοντας την αίσθηση του ανήκειν μέσω της οικογένειας

**Visual Memory, Diasporic Belonging, and the Afterlives of Family Photographs
among Istanbul Rums**

Δρ Ceren Acun

Introduction

Migration is often narrated through political events, demographic shifts, or legal frameworks, yet for the Istanbul Rum Orthodox community—displaced primarily during the 1964 deportations and subsequent waves of emigration—its emotional landscape is preserved most vividly in family photographs. During my fieldwork between 2017 and 2025 in Istanbul, Athens, and across digital platforms, these photographs emerged not only as research data but as ethnographic companions. Interviewees would gently open an album, trace the contours of a face, or point to a familiar shoreline in an old photograph. In these moments, the distance between my research role and their lived experiences softened; the photographs became portals into memories that bridged time, trauma, and belonging.

Behind every image was a migration story. A participant in Athens held a small portrait of her grandparents and said, “This is all we have left from Istanbul.” Another interviewee unfolded a large family photograph taken in Kuzguncuk, explaining how this single image later helped her reconnect with relatives she had lost contact with for decades. Such gestures revealed the intimate relationship between diasporic identity and photography: the photograph not only depicts but also activates memory, reproduces identity, and sustains emotional ties with Istanbul.

This article examines how family photographs structure the diasporic experience of Istanbul Rums, functioning as mnemonic devices, identity markers, and social

connectors. Drawing from in-depth interviews, participant observation in Rum households, community festivals, archival gatherings, and digital ethnography on Facebook and Instagram, I argue that photographs are not passive remnants of the past but active agents shaping diasporic life. They preserve cultural memory (Assmann, 2011), sustain narrative identity (Bruner, 1991), and mediate postmemory across generations (Hirsch, 1997, 2012). As Pierre Bourdieu (1990) argues, photography is embedded in social rituals, and among Istanbul Rums, these rituals serve to reaffirm an Istanbulite identity that continues to evolve in Athens.

Memory, Identity, and the Narrative Power of Images

Memory and identity are inseparable from narrative, and narratives frequently emerge through images. Jan Assmann (2011) emphasizes that cultural memory is produced through shared symbols, stories, and representations. Family photographs perform all three functions. They anchor the individual within a collective identity, affirming what being “Rum from Istanbul” signifies. For many interviewees, this identity was inseparable from visual memory.

Pierre Bourdieu’s (1990) concept of photography as part of a “cult of unity” is particularly meaningful in this context. For the Rums, taking, keeping, and displaying photographs reinforces familial bonds and social continuity disrupted by migration. Photographs function as mini-narratives, summarizing complex histories in a single frame. As Jerome Bruner (1991) notes, narrative is how humans make meaning; photographs extend this process visually.

In interviews, participants often described their photographs as “roots,” “evidence,” “our life,” or “proof of who we were.” One interviewee explained: “When we left, we couldn’t bring furniture. But photographs—they carried our entire world.” Such statements highlight the symbolic capacity of photographs to compensate for the loss of physical home, community, and urban belonging.

Domestic Displays: Rebuilding “Home” in Exile

Fieldwork in Athens revealed that Rum households carefully reconstruct visual landscapes of Istanbul inside their homes. This reconstruction is not merely nostalgic but identity-affirming. Mary Douglas (1991) conceptualizes the home as a symbolic structure shaped by ritualized arrangements, while Gaston Bachelard (1994) emphasizes how intimate spaces preserve memories and dreams. These frameworks illuminate the household displays I observed: framed portraits at the entrance, landscape photographs in living rooms, and shelves filled with albums. Many participants referred to these arrangements as their “connection to Istanbul.”

An 86-year-old interviewee stated, “Athens is my residence, but this house is my true home.” Another participant presented his “Istanbul corner,” featuring photographs of Balat, Kuzguncuk, and Buyukada: “These remind me that I am from there.” For younger generations born in Athens, these displays provided a visual foundation for their inherited identity.

Marianne Hirsch’s (1997, 2012) concept of postmemory explains how children of migrants internalize historic trauma and nostalgia through images. Several second-generation participants described spending hours with family albums as children and said they felt “as if entering the photograph.” As one interviewee reflected, “I have never lived in Istanbul, but I know it through these images.”

Family Photographs as Social Connectors

Photographs also circulate socially, strengthening community ties weakened by displacement. During the early years of migration, relatives would send photographs to one another to maintain recognition across distance. “Those who came later brought pictures so we wouldn’t forget each other,” one interviewee explained.

Family photographs also played a significant role in the reconstruction of Rum micro-histories. Writers such as Akillas Millas (1984, 2019) collected photographs from community members to document the social and architectural life of Heybeliada, Balat, and other neighborhoods. Millas explained in one interview that photographs acted as “the foundation for rebuilding our shared memory.”

In many stories shared during fieldwork, photographs acted as catalysts for reconnection. The most striking example involved the rediscovery of long-lost relatives through a photograph hanging in a betting shop in Athens. “It was as if the photograph had waited for us,” the participant recalled.

Digital Diaspora: Online Platforms as Memory Spaces

After 2005, digital technologies transformed diaspora communication. Facebook and Instagram became powerful memory spaces where old photographs circulated, new connections formed, and diasporic identities renewed. These practices mirror Appadurai’s (2005) concept of “the production of locality,” as digital images allow dispersed individuals to imagine themselves within a shared cultural space.

Neighborhood-based Facebook groups—Moda, Kuzguncuk, Heybeliada, Uskudar—became virtual meeting places where users shared photographs, memories, and stories. As stated by an interviewee, “Seeing these photos brings me back there. It’s like stepping onto the streets again.” Another participant described the emotional impact of finding himself in someone else’s uploaded photograph: “I appeared in another person’s memories.”

For many young Rums, digital archives inspire journeys to Istanbul. “When I went to Balat, it felt familiar,” one participant said. “I recognized places from the photographs.”

Narrative Fieldwork: Encounters Through Images

Throughout fieldwork, photographs acted as narrative triggers. When interviewees opened an album, stories poured out—stories of childhood, forced migration, religious ceremonies, school friendships, and island summers. At festivals organized by the Ecumenical Federation of Constantinopolitans (OIOMKO), panels displaying old photographs served as communal memory sites. Visitors lingered before images, pointing at faces and recalling stories long forgotten.

During digital ethnography, posts featuring old photographs consistently generated the highest engagement. Comments were rich, emotive, and dialogic, often reconstructing shared histories. Photographs thus became what Halbwachs (1980) calls “frameworks of collective memory.”

Conclusion

Family photographs function as emotional anchors, mnemonic devices, and cultural artifacts that allow Istanbul Rums to negotiate the upheavals of migration. Yet their importance lies not only in remembering but in enabling the community to continually recreate the meaning of being “Istanbulite” across time and space.

For older generations who experienced displacement, photographs materialize their lost urban landscapes—Moda sunsets, Kuzguncuk streets, Heybeliada summers. These images provide emotional continuity, allowing them to reinhabit their memories within new domestic settings in Athens. Photographs thus operate as “portable homelands,” preserving the sensorial and emotional textures of Istanbul.

For younger generations, photographs mediate postmemory. Even without direct experience, they form attachments to Istanbul’s neighborhoods, culture, and

communal rhythms through the visual narratives passed down to them. When they visit Istanbul, they often seek out the places seen in albums—schools, houses, churches, piers—transforming photographs into experiential maps. This powerful interplay between image and imagination demonstrates how diaspora identities are constructed visually as well as narratively.

Photographs also shape collective belonging. At community festivals, neighborhood gatherings, and online forums, images spark conversations, reconnect individuals, and affirm cultural continuity. They evoke both restorative nostalgia (Boym, 2001) and social solidarity. On digital platforms, photographs form dynamic archives that reanimate urban memory through communal interaction, generating what Appadurai (2005) terms “communities of sentiment.”

Ultimately, family photographs enable Istanbul Rums to remember, recreate, and reimagine Istanbul across generations. They mediate the emotional dialogue between past and present, constructing a diasporic identity rooted not only in geography but in the visual and narrative afterlives of memory. Through these images, Istanbul continues to live—as a remembered city, an imagined homeland, and a shared emotional landscape.

References

Appadurai, A. (2005). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.

Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge University Press.

Bachelard, G. (1994). *The Poetics of Space*. Beacon Press.

Bourdieu, P. (1990). *Photography: A Middle-Brow Art*. Stanford University Press.

Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. Basic Books.

Bruner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1–21.

Douglas, M. (1991). The idea of a home: A kind of space. *Social Research*, 58(1), 287–307.

Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. Harper & Row.

Hirsch, M. (1997). *Family Frames*. Harvard University Press.

Hirsch, M. (2012). *The Generation of Postmemory*. Columbia University Press.

Millas, A. (1984). *Halki, Heybeliada, Dimonisos*. Kedros.

Millas, A. (2019). *Heybeliada, Halki, Dimonisos*. İstanbul Rum Toplumu Kültürel Mirası Yayınları.

Μαρτυρία από απόσταση: Το Ρωμαίικο Ορφανοτροφείο της νήσου
Πριγκήπου και τα σιωπηλά ίχνη του Πογκρόμ του 1955

Υπ. Δρ Seda Naniç Zeybek,

PRACTICES OF DISTANCING: OTHERNESS, MEMORY, AND THE
CASE OF THE BÜYÜKADA ORPHANAGE

Distance and Memory as Multilayered Strategies of Remembrance
with the testimonials of September 6-7

20.09.2025
Athens
by Seda Naniç

The Greek Orphanage

Photo taken by Seda Naniç 10.09.2025

- Located on Büyükkada (Prinkipo), Istanbul
- Built in 1899, later functioned as an orphanage
- Europe's largest wooden building
- Abandoned since the 1960s

Fieldwork Findings

In a complementary qualitative study* conducted on Büyükada, local residents were asked to reflect on the current meaning of the abandoned Orphanage. Across generational and demographic lines — from long-time residents to seasonal visitors — the building was described in ways that emphasized both physical and symbolic distance.

- *Shared perception: “visible but untouchable”*
- *Common affective distance*

Contemporary Perceptions of the Orphanage: Distance as Memory Practice

- Phrases such as “up there on the hill,” “far far away,” “belonging to another era,” or “for orphanages, children without families” were common. Importantly, these perceptions persisted even among residents who expressed no direct hostility toward the non-muslim minorities’ past. Instead, the orphanage emerged as a kind of “frozen remnant” — visible, yet inaccessible; present, yet emotionally detached.
- This “distance” — geographical, temporal, and cultural — is not accidental. It reflects what Assmann would call “cultural forgetting,” a selective memory that allows communities to live with unresolved histories by placing them at symbolic remove. In this sense, the orphanage does not function as a memorial, but as a repository of silence — an architectural form of forgetting that legitimizes disconnection

*10 IDI from different religions, long time summer residents , age 45-60.

“Up on the Hill, Unreachable”

Spatial Testimony: The Orphanage

The abandoned Orphanage on Büyükada remains both physically and symbolically distant from local memory..

In Sum

Büyükkada's memory archive demonstrates not only violence but the ambivalence of community:

- betrayal and loyalty,
- silence and protection,
- distance and intimacy...